

***KAJIAN FILOLOGI SÂHÂ PIWULANG MORAL
WONTÊN ING SÊRAT GÊMBRING BARING***

SKRIPSI

Kaaturakên dhatêng Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Minangkå Salah Satunggaling Sarat

Anggayuh Gelar Sarjana Pendidikan

Déning

Baktya Tri Setiono

NIM. 10205241006

**PROGRAM STUDI PENDIDIKAN BAHASA JAWA
JURUSAN PENDIDIKAN BAHASA DAERAH
FAKULTAS BAHASA DAN SENI
UNIVERSITAS NEGERI YOGYAKARTA
2014**

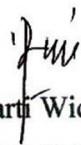
PASARUJUKAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral* wontên ing *Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ sampun pikantuk palilah déning pêmimbing kanggé dipunuji.

Yogyakarta, 16 Juni 2014

Dosen Pembimbing

Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.
NIP. 19621008 198803 2 001

PANGÊSAHAN

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral wontên ing Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ sampun dipunandharakên wontên ing pandadaran sangajênging Dewan Penguji rikâlâ tanggal 7 Juli 2014 sâhâ dipuntêtêpakên lulus.

DEWAN PENGUJI

Asmâ	Jabatan	Tapak Asmâ	Tanggal
Dr. Suwardi, M.Hum.	Ketua Penguji		17-7-2014
Venny Indria Ekowati, M.Litt.	Sekretaris Penguji		16-7-2014
Dra. Hesti Mulyani, M. Hum.	Penguji I		16-7-2014
Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum.	Penguji II		17-7-2014

Yogyakarta, 17 Juli 2014

Fakultas Bahasa dan Seni

Universitas Negeri Yogyakarta

Dekan,

Prof. Dr. Zamzani, M.Pd.

NIP. 19530505 198011 1 001

WÊDHARAN

Ingang tapak asmå wontên ing ngandhap mênikå, kulå:

Nåmå : Baktya Tri Setiono
NIM : 10205241006
Program Studi : Pendidikan Bahasa Jawa
Fakultas : Bahasa dan Seni

ngandharakên bilih *skripsi* mênikå asil panalitèn kulå piyambak. Samangêrtos kulå, wosing skripsi mênikå bédå kaliyan *skripsi* ingkang sinêrat déning priyantun sanès, kajawi pérangan tartamtu ingkang kulå ginakakên minångkå sarånå dhasar panyêrating kanthi nggatosakên tåtå cârå sårå paugêran panyêrating *skripsi* ingkang limrah.

Sêratan wonten ing wêdharan mênikå kasêrat kanthi saèstu. Mênawi kasunyatanipun kabukti bilih wêdharan mênikå botên lêrês, bab mênika dados tanggêl jawab kulå pribadi.

Yogyakarta, Juni 2014

Panyêrat,

Baktya Tri Setiono

SÊSANTI

Maka nikmat Tuhanmu yang manakah yang kamu dustakan?

(Q.S Ar-Rahman)

Manungsa ing pagêsangan mênika botên sagêd tanpa priyantun sanès.

(Panyêrat)

PISUNGSUNG

Raos sukur “*Alhamdulillahirabbil’aalamiin*” konjuk dhumatêng ngarsanipun Gusti Allah Swt ingkang tansah paring nikmat sâhâ rahmatipun dhatêng sadâyâ titah satêmah *skripsi* mênikâ sagêd paripurnâ.

Skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral* wontên ing *Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ minangkâ pisungsung kulâ dhatêng Bapak sâhâ ibu kulâ, sâhâ kulâwargâ kulâ ingkang tansah paring panjurung kanthi raos sih ingkang tanpâ upami.

PRAWACĀNĀ

Puji sukur konjuk dhumatêng ngarsanipun Allah SWT awit sampun paring nikmat sâhâ rahmat satêmah skripsi kanthi irah-irahan *Kajian Filologi sâhâ Piwulang Moral* wontên ing *Sêrat Gêmbiring Baring* sampun paripurnâ anggènipun nyêrat. *Skripsi* mênikâ minangkâ salah satunggaling sarat anggayuh gêlar *Sarjana Pendidikan*.

Panyêrat ngaturakên agunging panuwun dhatêng sadâyâ *pihak* ingkang sampun paring pambiyantu sâhâ panyêngkuyungipun awit saking purwâkâ dumugi paripurnaning *skripsi* mênika. Kanthi raos ingkang tulus panyêrat ngaturakên agunging panuwun dhatêng:

1. Bapak Prof. Dr. Rochmad Wahab, M.Pd., M.A., minangkâ Rektor Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring wêkdal kanggé sinau wontên ing Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah.
2. Bapak Prof. Dr. Zamzani, M.Pd., minangkâ Dekan Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta ingkang sampun paring kalodhangan anggèn kulâ damêl *skripsi*.
3. Bapak Dr. Suwardi, M.Hum., minangkâ Pangarsâ Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring idi kanggé nindakakên panalitèn mênikâ.
4. Ibu Dra. Sri Harti Widyastuti, M.Hum., minangkâ Pembimbing ingkang sampun kêrsâ paring bimbingan, piwulang, sâhâ panjurung kanthi wicaksânâ satêmah *skripsi* mênika sagêd paripurnâ.
5. Prof. Dr. Endang Nurhayati, M.Hum., minangkâ Dosen Penasihat Akademik ingkang sampun paring pitutur ing sadangunipun kuliah.
6. Bapak-Ibu dosen Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah ingkang sampun paring mawarni-warni kawruh, piwulang, sâhâ pitutur ingkang murakabi dhatêng panyêrat.
7. *Staf* administrasi Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah awit sadâyâ pambiyantunipun.

8. Bapak sâhâ ibu kulâ awit sadâyâ pandongâ, panjurung sâhâ sih trésnanipun.
9. Mbakyu kulâ Notiana Widyatami sâhâ râkâ kula Agriyar Dwi Nurcahyo awit sadâyâ pandongâ sâhâ *semangat* dhatêng kulâ.
10. Anisa Rizky Nur Rohmah ingkang tansah suka panjurung sâhâ pambiyantunipun satêmah *skripsi* mênikâ saged maujud.
11. Nugrah, Husni, Rusli, Fuad, Sigit, Andriyana, Apri, Dayinta sâhâ sadâyâ kâncâ-kâncâ Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah *kelas A (JAKA) angkatan 2010* ingkang sampun suka panjurung anggèn kulâ nyêrat *skripsi* mênikâ.
12. Sadâyâ kâncâ Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah *angkatan 2010* ingkang sampun suka panjurung anggèn kulâ nyêrat *skripsi* mênikâ.
13. Gani, Adit, Trio, Bagus, ingkang sampun suka panjurung anggèn kulâ nyêrat *skripsi* mênikâ.
14. Sadâyâ *pihak* ingkang botên sagêd kulâ sebutakên sadâyâ, ingkang sampun paring pambiyantu, panjurung, sâhâ pandongâ satêmah *skripsi* mênikâ sagêd paripurnâ,

Panyêrat rumaos bilih *skripsi* mênikâ taksih têbih saking têmbung sampurnâ, pramilâ panyaruwé sâhâ pamrayogi ingkang tumuju murih langkung saé, jangkêp, sâhâ sampurnaning *skripsi* mênikâ, tansah katampi kanthi suka rênaning pênggalih sâhâ agunging panuwun.

Wasânâ, kanthi raos andhap asor panyêrat sampun mungkasi anggènipun nyêrat *karya ilmiah* mênikâ sinaosa dèrèng sampurnâ. Ananging, panyêrat saèstu gadhah pangajab mugi-mugi *skripsi* mênikâ sagêd murakabi dhatêng sadayanipun.

Yogyakarta, Juni 2014

Panyerat,

Baktya Tri Setiono

PRATÉLAN ISI

	Kaca
IRAH-IRAHAN	i
PASARUJUKAN	ii
PANGÊSAHAN	iii
WÊDHARAN	iv
SÊSANTI	v
PISUNGSUNG	vi
PRAWACANA	vii
PRATÉLAN ISI	ix
PRATÉLAN TABEL	xii
PRATÉLAN LAMPIRAN	xiii
PRATÉLAN CÊKAKAN	xiv
PANDOM <i>EJAAN</i>	xv
SARINING PANALITÈN	xvi
BAB I PURWAKA	1
A. Dhasaring Panalitèn	1
B. Undêraning Prakawis	9
C. Watêsaning Panalitèn	9
D. Wosing Prakawis	10
E. Ancasing Panalitèn	10
F. Paédahing Panalitèn	11
G. Pangêrtosan Têmbung-têmbung ing Irah-irahan	12
BAB II GÊGARAN TEORI	14
A. Hakékat <i>Filologi</i>	14
1. Pangrêtosan <i>Filologi</i>	14
2. Ancasing <i>Filologi</i>	15
3. <i>Aliran Filologi</i>	16
4. <i>Objek Filologi</i>	17

a. <i>Naskah</i>	17
b. <i>Teks</i>	18
5. <i>Lampahing Panalitèn Filologi</i>	18
a. <i>Inventarisasi Naskah</i>	19
b. <i>Deskripsi Teks</i>	19
c. <i>Transliterasi sâhâ Suntingan Teks</i>	21
d. <i>Aparat Kritik</i>	25
e. <i>Parafrase sâhâ Terjemahan Teks</i>	26
f. <i>Analisis Teks</i>	27
B. <i>Sêkar Mâcâpat ing Salêbêting Teks-Teks Jawi</i>	28
C. <i>Piwulang Moral</i>	29
D. <i>Panalitèn Ingkang Jumbuh</i>	31
E. <i>Nalaring Pikir</i>	32
BAB III CÂRÂ PANALITÈN	34
A. <i>Metode Panalitèn</i>	34
B. <i>Sumbêr Data Panalitèn</i>	35
C. <i>Teknik Ngêmpalakên Data</i>	36
D. <i>Instrumen Panalitèn</i>	40
E. <i>Teknik Analisis Data</i>	43
F. <i>Validitas sâhâ Reliabilitas</i>	44
BAB IV ASILING PANALITÈN SÂHÂ PIRÊMBAGAN	45
A. <i>Asiling Panalitèn</i>	45
1. <i>Inventarisasi Naskah Sêrat Gêmbring Baring</i>	45
2. <i>Deskripsi Naskah</i>	47
3. <i>Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	56
a. <i>Pandoming Transliterasi Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	56
1) <i>Sistem Transliterasi Aksâra Jâwâ</i>	56
a) <i>Aksâra Jâwâ sâhâ Pasanganipun</i>	56
b) <i>Aksâra murdâ sâhâ Pasanganipun</i>	58
c) <i>Aksâra Swâra</i>	59
d) <i>Sandhangan</i>	60

2) Panyêrating Aksâra /hâ/	62
3) Panyêratan /e/ mawi diakritik (ê),(é), utawi (è).....	63
4) Panyêrating têngbung rangkêp	63
5) Aksâra rangkêp ingkang kasusun saking <i>proses afiksasi</i>	64
6) Panyêrating Aksâra <i>kapital</i>	64
7) Panyêrating Tândhâ <i>Metra</i>	65
8) Panyêrating <i>reduplikasi parsial</i> utawi <i>Dwipurwâ</i>	65
b. Pandoming <i>Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	65
c. Asiling <i>Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	66
4. <i>Aparat Kritik Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	104
5. <i>Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	118
6. <i>Piwulang Moral ing Salêbeting Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	160
B. Pirêmbagan	167
BAB V PANUTUP	191
A. Dudutan	191
B. <i>Implikasi</i>	194
C. Pamrayogi	195
KAPUSTAKAN	196
A. Manuskrip	196
B. Pustâkâ	196
C. <i>Internet</i>	198
LAMPIRAN	199
<i>Teks Sêratan Astâ utawi Carik Sêrat Gêmbring Baring Kasimpên ing</i> <i>Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta</i>	199

PRATÉLAN TABEL

<i>Tabel 1</i>	: <i>Metrum sêkar mაცაპატ sáhâ paugêranipun</i>	29
<i>Tabel 2</i>	: <i>Deskripsi panalitèn ingkang jumbuh</i>	32
<i>Tabel 3</i>	: <i>Kartu data deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra</i>	40
<i>Tabel 4</i>	: <i>Kartu data aparat kritik teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	43
<i>Tabel 5</i>	: <i>Asiling deskripsi naskah</i>	48
<i>Tabel 6</i>	: <i>Aksârâ Jâwâ sáhâ pasanganipun</i>	57
<i>Tabel 7</i>	: <i>Aksârâ murdâ sáhâ pasanganipun</i>	59
<i>Tabel 8</i>	: <i>Aksârâ swârâ sáhâ pasanganipun</i>	59
<i>Tabel 9</i>	: <i>Sandhangan swârâ</i>	60
<i>Tabel 10</i>	: <i>Sandhangan wyanjânâ</i>	61
<i>Tabel 11</i>	: <i>Sandhangan panyigêg wandâ</i>	62
<i>Tabel 12</i>	: <i>Sandhangan pangkon</i>	62
<i>Tabel 13</i>	: <i>Sêrataning aksârâ /Hâ/</i>	63
<i>Tabel 14</i>	: <i>Sêrataning /e/ pêpêt sáhâ /e/ taling</i>	63
<i>Tabel 15</i>	: <i>Sêrataning têmbung rangkêp</i>	63
<i>Tabel 16</i>	: <i>Tândhâ metra wontên ing teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	65
<i>Tabel 17</i>	: <i>Asiling transliterasi sáhâ suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	68
<i>Tabel 18</i>	: <i>Aparat kritik</i>	105
<i>Tabel 19</i>	: <i>Asiling terjemahan teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	119
<i>Tabel 20</i>	: <i>Piwulang moral ing teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	161

PRATÉLAN LAMPIRAN

	Kaca
Lampiran : <i>Sêrat Gêmbring Baring</i>	199

PRATÉLAN CÊKAKAN

1. Dha : Dhandhanggulå
2. Dur : Durmå
3. g : Gatrå
4. p : Pådå
5. Pang : Pangkur
6. SGB : *Sêrat Gêmbiring Baring*
7. Sin : Sinom

PANDOM EJAAN

Pandom *ejaan* ingkang dipunginakakên wontên ing *karya ilmiah* mênika wontên kalih, inggih mênika pandom *ejaan* kanggé bâsâ Indonésia sâhâ pandom *ejaan* kanggé bâsâ Jawi. Pandom *ejaan* bâsâ Indonésia sadayanipun ngginakakên *Ejaan Bahasa Indonesia yang Disempurnakan (EYD)*. Wondéné pandom *ejaan* bâsâ Jawi sakêdhik radi nyêbal saking *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* (Anggota IKAPI, 2006), inggih mênika tândhâ ê kanggé nyêrat *fonem* / ə / ugêlipun ê kados ing têmbung **têngên** ‘*kanan*’; tândhâ é kanggé nyêrat *fonem* / e / ungêlipun é kados ing têmbung **wondéné** ‘*sedangkan*’; sâhâ tândhâ è kanggé nyêrat *fonem* / æ / ungêlipun è kados ing têmbung **ênthêng** ‘*ringan*’. Sasanèsipun mênika tândhâ â kanggé nyêrat *fonem* / ɔ / ungêlipun â kados ing têmbung **kâcâ** ‘*halaman*’.

Tândhâ sambung (-) (Anggota IKAPI, 2006: 29), kaginakakên kanggé nyêrat têmbung andhahan, inggih kanggé milahakên antawisipun têmbung abâsâ Indosesia ingkang kawuwuhan atêr-atêr **dipun-** sâhâ panambang **-akên**. Tuladhanipun, inggih mênika **dipun-sunting** sâhâ **dipun-terjemah-akên**.

Irah-irahan *naskah* sâhâ pêthikan-pêthikan abâsâ Jawi ngginakakên *Pedoman Umum Ejaan Bahasa Jawa Huruf Latin yang Disempurnakan* kanggé nggampilakên panyêratipun. Ananging, kanggé aksârâ e ngginakakên tândhâ ê kanggé nyêrat *fonem* / ə /, tândhâ é kanggé nyêrat *fonem* / e /, ugi ngginakakên tândhâ è kanggé nyêrat *fonem* / æ /, sâhâ aksârâ a (lêgênâ) ngginakakên tândhâ â kanggé nyêrat *fonem* / ɔ /.

Sadâyâ irah-irahaning buku ingkang kasêrat mawi aksârâ Latin ingkang ngginakakên *ejaan* sadèrèngipun *EYD*, têtêp kasêrat mênâpâ wontênipun murih têtêp kajagi aslinipun, ugi supados botên nuwuhakên salah tapsir. Kanggé irah-irahaning buku utawi *naskah* sêratan aksârâ Jâwâ kajumbuhakên kaliyan *EYD*.

KAJIAN FILOLOGI SĀHĀ PIWULANG MORAL WONTĒN ING SĒRAT GĒMBRING BARING

**Déning: Baktya Tri Setiono
NIM 10205241006**

SARINING PANALITĒN

Ancasing panalitèn mēnikā wontèn gangsal. Ancasipun inggih kanggé: (1) ngandharakēn asiling *inventarisasi naskah SĒrat GĒmbring Baring*, (2) ngandharakēn *deskripsi naskah SĒrat Prānācitrā*, (3) damĕl *transliterasi sĀhĀ suntingan teks SĒrat GĒmbring Baring*, (4) damĕl *terjemahan teks SĒrat GĒmbring Baring*, sĀhĀ (5) ngandharakēn piwulang *moral* ing salebeting *teks SĒrat GĒmbring Baring*.

Panalitèn mēnikā ngginakakēn *metode panalitèn filologi sĀhĀ metode panalitèn deskriptif*. *Metode panalitèn filologi mēnikā* dipunginakaken kanggé nggarap *teks SĒrat GĒmbring Baring* ingkang kasĕrat mawi aksĀrā JĀwā carik. Wondĕné *metode panalitèn deskriptif* dipunginakakēn kanggé nggambarakēn *teks SĒrat GĒmbring Baring* kanthi *objektif*. *Sumber data* panalitèn mēnikā inggih *naskah sĀhĀ teks SĒrat GĒmbring Baring* ingkang wontèn salĕbĕting bĕndhĕl *naskah SĒrat Prānācitrā* koleksi Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta. *Teknik ngĕmpalakēn data* ing panalitèn mēnikā ngginakakēn lampahing panalitèn *filologi*, inggih mēnikā *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah*, *transliterasi*, *suntingan*, *terjemahan teks*, sĀhĀ *analisis isining teks*. *Analisis data* ngginakakēn *teknik analisis deskriptif*. *Validitas* ingkang dipunginakakēn, inggih mēnikā *validitas semantik*. *Reliabilitas* ingkang dipunginakakēn, inggih mēnikā *reliabilitas intrarater sĀhĀ interrater*.

Asiling panalitèn mēnikā ngandharakēn ĕnĕm bab. Ingkang āngkā satunggal mēnikā, kapanggihakēn pitung *naskah SĒrat GĒmbring Baring* ingkang satunggal irah-irahan sĀhĀ tigang *naskah* ingkang satunggal *korpus*. Kaping kalih, *deskripsi naskah SĒrat Prānācitrā* taksih saĕ, sĀhĀ sĕratanipun taksih cĕthĀ. Katigā, *transliterasi teks SĒrat GĒmbring Baring* dipungarap kanthi ngginakakēn *metode transliterasi standar* inggih mēnikā ngĕwahi sĕratan aksĀrā JĀwā dhatĕng aksĀrā *Latin* adhĕdhasar *ejaan* ingkang limrah. Sakawan, *suntingan teks* ngginakakēn *metode suntingan standar*, wondĕné sadĀyā ĕwah-ĕwahan ing *suntingan teks* kaandharakēn ing *aparatur kritik*. Gangsal, *terjemahan teks* dipungarap kanthi ngginakakēn *metode terjemahan harfiah*, *terjemahan isi*, sĀhĀ *terjemahan bebas*. SadĀyā *metode terjemahan* kasĕbut dipungarap kanthi *kontĕkstual*. Ēnĕm, piwulang *moral* ing salĕbĕting *teks SĒrat GĒmbring Baring* kapĕrang dados tigā, inggih mēnikā gagayutan antawisipun manungsā dhumatĕng Gusti, manungsā kaliyan priyantun sanĕs, sĀhĀ manungsā kaliyan dhiri pribadinipun.

BAB I PURWAKA

A. Dhasaring Panalitèn

Sastrå inggih mênika satunggaling wujud upâyå kanggé ngandharakên *gagasan* satunggaling tiyang mawi bâså ingkang mêdal saking râos sâhå pikiran. *Gagasan* mênika sagêd awujud lisan utawi sêratan, utawi sagêd dipunwastani ugi bilih *gagasan* sêratan mênika kadamêl saking *gagasan lisan*. Saking andharan kasêbut sagêd dipunmangrêtosi bilih sadâyå ingkang dipunsêrat mênika minangka wujud pikiran satunggaling tiyang. Sastrå mênika sanès *teori* utawi prakawis ingkang énggal malih, sastrå sampun wontên wiwit jaman *pra-aksâra*. Sastrå ugi wontên sêjarahipun, sêjarah mênika ingkang damêl titikan bilih sastrå mênika kalêbêt sastrå kinå, sastrå têngahan, utawi sastrå énggal.

Wontên Indonésia kathah karya sastrå kinå ingkang kasêrat mawi aksâra sâhå bâså daérah. Sastrå kinå mênika ngêwrat manéka warni prakawis, antawisipun: prakawis agami, sêjarah, sastrå, *mitologi*, *legenda*, sâhå *adat-istiadat*. Karya sastrå kinå mênika sagêd nêdahakên *gambaran* bab umumipun pagêsan manungså. Salah satunggaling sastrå wontên Indonésia ingkang ngêwrat piwulang luhur ingkang kêdah dipunlêstantunakên inggih mênika sastrå Jawi.

Salah satunggaling sastrå Jawi ingkang ngêwrat tuladhå piwulang luhur inggih mênika *naskah* Jawi kinå ingkang jinisipun suluk sâhå *naskah* wulang. Piwulang-piwulang mênika wontên ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar sâhå wontên ingkang kasêrat kanthi dhapukan gancaran. Tiyang jaman rumiyin kathah

nilar piwulang luhur ingkang kalêstantunakên lumantar *tradisi lisan*, kados tå wontên ing paribasan sårå dongèng, mênåpå déné ugi wontên karya ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar macåpåt.

Naskah-naskah kinå mênikå kasimpên wontên ing *museum-museum* sårå *perpustakaan*. Papan anggênipun nyimpên *naskah* Jawi mênikå antawisipun wontên ing *museum* Sånåbudåyå Yogyakarta, *museum* Radyå Puståkå Suråkartå, *perpustakaan* Rêkså Puståkå Kraton Mangkunêgaran, *perpustakaan perguruan tinggi* sårå *perpustakaan* ing nêgari sanès.

Piwulang luhur mênikå wontên ing jaman rumiyin kathah dipun-*kaji*, sårå katindakakên minångkå pandoming gêsang. Kathah prakawis ingkang sagêd dipunrêmbakakakên saking *naskah* Jawi kinå ingkang wontên gayutipun kaliyan pagêsangan samênikå. Sastrå kinå inggih mênikå sumbêr ilham ingkang dipunbêtahakên kanggé ngrêmbakanipun kabudayan (Baried dkk, 1985: 94). *Pengkajian naskah-naskah* kinå mênikå wigati sangêt sårå sagêd paring *kontribusi* kanggé kamajênganing kabudayan bângså. Satunggaling cårå kanggé nliti *naskah-naskah* kinå inggih mênikå ngginakakên *filologi*.

Miturut Kamus Istilah Filologi (Baroroh Baried, R. Amin Soedoro, R. Suhardi, Sawu, M. Syakir, Siti Chamamah Suratno, 1977: 27), *filologi* inggih mênikå ngèmi ingkang nyinaoni *kekhususan kerohanian suatu* bângså utawi ngèlmi ingkang nyinaoni kabudayan adhêdhasar bâså sårå kasusastranipun. Ngèlmi bab bâså, budåyå, pranåtå, sårå sêjarah satunggaling bângså kados ingkang wontên ing sêratan. Wondéné miturut Djamaris (2002), *filologi* inggih mênikå *suatu ilmu yang memiliki objek penelitian berupa naskah-naskah lama*.

Saking andharan kasêbut, sagêd kadamêl dudutan bilih *filologi* mênika satunggaling ngèlmi ingkang ngrêmbag bab bâsâ, sastra sâha budâyâ ingkang wontên ing *naskah-naskah* kinâ.

Salah satunggaling jinis *naskah* Jawi inggih mênika *naskah* wulang. Darusprapta (1990: 4) ngandharakên bilih titikanipun *naskah* wulang inggih mênika ngêwrat piwulang moral. Wondéné salah satunggaling *naskah* Jawi jinis wulang inggih mênika *Sêrat Gêmbiring Baring*, ingkang salajêngipun dipunsêbut SGB.

Sêrat Gêmbiring Baring mênika *naskah* wulang ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar mაცპატ. Saking *studi katalog Descriptive Catalouge of the Javanese Manuscripts and Printedbooks In the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* (Girardet, 1983), *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I; Museum Sonobudoyo* (Behrend, 1990), *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid II; Kraton Yogyakarta* (Lindsay, 1994), saha *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta* kapanggihakên sadâsâ *Sêrat Gêmbiring Baring*. Pitu ingkang satunggal irah-irahan sâha tigâ ingkang satunggal *korpus*.

Saking *studi katalog Descriptive Catalouge of the Javanese Manuscripts and Printedbooks In the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* (Girardet, 1983), dipunpanggihi *naskah Sêrat Gêmbiring Baring* kanthi kode 21422 (A.20). *Naskah* mênika wontên 2 (kalih) pérangan, ingkang sêpisan bab piwulang *pandangan* Islam kejawèn ingkang gayut kaliyan piwulang *moral*, sipat-sipat Allah, *ibadah* ilahi, *kesatuan* antawisipun Gusti kaliyan kawulâ, tumindakipun priyayi, tumindak ingkang saé, sâha *membangun karakter*. Salajêngipun pérangan

ingkang kaping kalih inggih mênikå lampahan ringgit Déwi Kunthi, putri Prabu Basudéwå. Wiwitanipun Prabu Basudéwå paring uningå bilih ingkang badhé dipuntampi dados mantu inggih mênikå ingkang sagêd njabut Sådå Lanang saking alun-alun. Pungkasanipun inggih trêsnanipun Bambang Sudarsånå dhatêng Déwi Sucitrå.

Salajêngipun saking *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I; Museum Sonobudoyo* (Behrend, 1990), dipunpanggihakên *naskah Sêrat Gêmbiring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-Warni* kanthi kode B9 PB A.241. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun 19 *teks*. *Teks Sêrat gêmbiring Baring* mênikå *teks* ingkang kaping 19, wontên ing kâcå 305-431. Dipunsêbutakên bilih *naskah* mênikå anggitanipun Kyai Tani Ngabdul Jalil (Aryå Mataram Bupati Rumå nalikå taun 1780 (1851 AD)).

Salajêngipun, dipunpanggihakên *naskah Sêrat gêmbiring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-warni* kanthi kode P20 PB A.236. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun 12 *teks*. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå ingkang kaping kalih wontên ing kâcå 193-354. Dipunsêbutakên bilih *teks*-ipun asli dipunsêrat déning RT Prawirådirjå (Madiun) wiwit taun 1827 dumugi 22 Mulud Ehe taun 1828 (10 Agustus 1898) sâhå dipunsalin déning Radèn Sukarmin, Tirtåprétaman, Yogya.

Naskah Sêrat gêmbiring Baring salajêngipun kawrat wontên ing bèndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-warni* kanthi nomêr P40 SK 97. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun 13 *teks*. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå ingkang kaping

gangsal. *Naskah* mênikå sampun risak, satêmah mbotên sagêd dipuntingali kahanan aslinipun.

Salajêngipun *naskah Sêrat gêmbiring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Kêmpalan Warnå-warni* kanthi nomêr P129 PB C197. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun ngêwrat pitung *teks* ingkang kajilid dados satunggal. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå ingkang kaping 6 wontên ing kâcå 859-1207. Isinipun kapêndhêt saking *Sêrat Tekåwêrdi*, *Bayanmani*, sâhå *Sêrat Gêmbiring Baring*. Pérangan *naskah* mênikå dipunsalin wiwit nalikå Sukrå pon, 4 Ruwah, Jimawal 1852, 23 Maret 1923.

Salajêngipun *naskah Sêrat Gêmbiring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-Warni* kanthi kode P145 SK 30. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun 34 *teks*. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå sêrat kaping sêlangkung. *Naskah* kanthi kode SK 30 mênikå ugi sampun risak, satêmah botên sagêd dipuntingali *naskah* aslinipun.

Anggènipun pados salajêngipun inggih mênikå kanthi maos *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid II; Kraton Yogyakarta* (Lindsay, 1994). Saking *katalog* mênikå kapanggihakên tigang sêrat ingkang satunggal *korpus*, inggih mênikå kalih *Sêrat Gêmbiring* saha satunggal *Sêrat Sipatulwijra*.

Naskah Sêrat Gêmbiring ingkang sepisan inggih wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Piwulang Warnå-Warni* kanthi kode W.305 C.71. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun kêmpalan *teks* piwulang sâhå suluk, ingkang wontên 16 (nêmbêlas) irah-irahan. *Teks Sêrat Gêmbiring* mênikå ingkang sêpisanan utawi wontên ing kâcå 1-43. *Teks* mênikå nyêbutakên bilih ingkang nganggit inggih

mênikå Ronggå Prawirådirjå saking Mahèspati (Madiun) kanthi tanggal panyêratanipun Rebo Wage, 1 Surå, Alip 1787 (11 Agustus 1858). *Kolofon* panutupipun nêdahakên ingkang nyalin inggih mênikå R.L Mangunwinâtå sâhå tanggal pungkasiipun salinan mênikå 27 Surå, Jimakir 1818 (3 Oktober 1888). Dipunsêbutakên bilih *teks* mênikå *saduran* saking *Sêrat Sipatulwijrå*.

Salajêngipun, *naskah Sêrat Gêmbring* wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Kaklêmpakan Suluk lan Piwulang Warnå-Warni*. kanthi kode W 315 B.13. Wontên bèndhêl *naskah* mênikå, *teks Sêrat Gêmbring* wontên ing kâcå 85-96. *Teks* mênikå ngandharaken satunggaling priyå ingkang rêmên main.

Naskah salajêngipun mênikå *naskah Sêrat Sipatulwijrå* kanthi kode W.319 C.13. *Naskah* mênikå isinipun tigang pérangan *teks*. Pérangan wiwitan *naskah* mênikå inggih *teks Sêrat Sipatulwijra* utawi *Sêrat Pralambang* utawi *Sêrat Gêmbring*. *Teks* mênikå wontên ing kâcå 1-46, isinipun piwulang *moral didaktik* ingkang kapêndhêt saking “*Kitab Sipatulwijrå*” sâhå dipun-*terjemah*-akên dhatêng bâså Jawi.

Salajêngipun saking *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*, dipunpanggihakên *naskah Sêrat Gêmbring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Prånåcitrå* kanthi kode R00171. Bèndhêl *naskah* mênikå isinipun wontên 16 *teks*. *Teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå ingkang kaping ênêm wontên ing kâcå 102 – 141. Saking katrangan ing *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*, bèndhêl *naskah Sêrat Prånåcitrå* mênikå ingkang nyalin asmanipun Dèn Mas Suryagrahånå ing warså 1933.

Sêrat Gêmbring Baring ingkang satunggal irah-irahan mênikå wontên pitu. Sêrat kasêbut inggih mênikå.

1. SGB kanthi *kode* 21422 (A.20);
2. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-Warni* kanthi *kode* B.9 PBA.241;
3. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-Warni* kanthi *kode* P.20 PBA.236;
4. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Kêmpalan Sêrat Warnå-Warni* kanthi *kode* P.40 SK.97;
5. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Sêrat Kêmpalan Warnå-Warni* kanthi *kode* P.129 PBC.197;
6. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Kêmpalan Sêrat Warni-Warni* kanthi *kode* P.145 SK.30; sâhå
7. SGB ingkang wontên salêbêting *naskah Sêrat Prânåcitrå* kanthi *kode* R00171.

Wondéné *Sêrat Gêmbring Baring* ingkang satunggal *korpus* inggih wontên tigå. Sêrat kasêbut inggih mênikå.

1. *Sêrat Gêmbring* kanthi *kode* W.305 C.71;
2. *Sêrat Gêmbring* kanthi *kode* W.315 B.13;
3. *Sêrat Sipatulwijra* kanthi *kode* W.319 C.13.

Sêrat Gêmbring Baring mênikå kalêbêt *naskah* wulang, utawi *naskah* ingkang ngêwrat prakawis ingkang migunani tumrap pagêsangan. *Teks* ingkang badhé dipuntliti inggih mênikå *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang wontên ing

salêbêting *naskah Sêrat Prânâcitra* ingkang kasimpên wontên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi nomêr *koleksi manuskrip* R00171.

Kapilihipun piwulang *moral* ingkang dipuntliti mênikå amargi têtêngripun *naskah* wulang menika ngêwrat piwulang *moral*, sanesipun inggih mênikå *moral* wigati sangêt tumrap pagêsangan manungså. *Moral* mênikå sagêd njagi pratingkahing manungså supados tansah tumindak saé.

Wondéné ingkang dados adhêdhasar kapilihipun *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang wontên ing salêbêting *naskah Sêrat Prânâcitra* ingkang kasimpên wontên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta mênikå amargi *kondisi fisik naskah*-ipun taksih saé. Sanèsipun inggih mênikå sêratan *teks*-ipun ugi taksih cêthå. *Teks*-ipun ngêwrat piwulang *moral* ingkang gayut kaliyan pagêsangan samênikå, amargi sipat piwulang *moral*-ipun *universal*. Andharan kapilihipun *teks* mênikå kados makatên.

1. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang wontên salêbêting *naskah Sêrat Prânâcitra* minångkå *koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi kodê *koleksi manuskrip* 95 utawi R00171 kasêrat mawi aksårå Jåwå.
2. Kawontênan *Teks Sêrat Gêmbiring Baring*-ipun taksih saé. Sêratanipun taksih cêthå, kacanipun taksih jangkêp.
3. Båså ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå langkung gampil dipunmangrêtosì jalaran kaandharakên kanthi båså ingkang limrah.
4. Saking katrangan wontên ing *katalog manuskrip* Balai Bahasa Yogyakarta, *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå dipunsalin wontên ing warså 1933,

satêmah tinimbang *teks* SGB senesipun, teks SGB mênikå salinan ingkang paling anèm saking *naskah* ingkang satunggal *varian*. Wontên katrangan ing *katalog-katalog* ingkang dipunginakaken kanggé *studi katalog, teks* SGB ingkang sanès kasêrat sadêrêngipun warså 1933. Amargi paling anèm mênikå, isinipun *naskah* ugi paling cakêt kaliyan pagêsangan samênikå.

Adhêdhasar katrangan ing ngginggil, panalitèn mênikå badhé katindakakên kanggé *mengkaji* piwulang moral ingkang wontên ing *teks Sérat Gêmbing Baring* minångkå upâyå majêngakên *moral* bangsa.

B. Undêraning Prakawis

Saking dhasaring panalitèn ing ngginggil sagêd kapêndhêt undêraning prakawisipun. Undêran prakawisipun sagêd kapérang dados makatên.

1. Sastrå mênikå *refleksi* saking pagêsanganing tiyang jaman rumiyin ingkang prêlu dipuntliti.
2. Ngrêmbakakakên kabudayan mênikå salah satunggalipun lumantar *pengkajian naskah-naskah* Jawi.
3. Kathah piwulang *moral* ingkang sagêd kapêndhêt saking *naskah-naskah* Jawi.
4. *Teks Sérat Gêmbing Baring* mênikå salah satunggaling sêrat ingkang ngêwrat piwulang *moral*.

C. Watêsaning Panalitèn

Adhedhasar undêraning prakawis mênikå taksih wiyar, milå prakawisipun dipunwatêsi. Panalitèn mênikå dipunwatêsi bab prakawis *inventarisasi naskah*,

deskripsi naskah, transliterasi teks, suntingan teks, terjemahan teks, sâhâ piwulang moral ingkang kapêndhêt saking *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang kasimpên ing Balai Bahasa Yogyakarta.

D. Wosing Prakawis

Saking watêsaning panalitèn, sagêd kadamêl wosing prakawis. Wondéné wosing prakawis panalitèn mênikâ kados makatên.

1. Kadospundi *inventarisasi naskah Sêrat Gêmbring Baring*?
2. Kadospundi *deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra*?
3. Kadospundi *transliterasi teks* utawi alih aksârâ sâhâ *suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring*?
4. Kadospundi *terjemahan teks* utawi alih bâsâ *Sêrat Gêmbring Baring*?
5. Kadospundi piwulang *moral* ingkang sagêd kapêndhêt ing salêbêting *teks Sêrat Gêmbring Baring*?

E. Ancasing Panalitèn

Ancasing panalitèn mênikâ jumbuh kaliyan wosing panalitèn ingkang sampun kaandharakên ing inggil. Adhêdhasar andharan mênikâ kasêbut katâtâ ancas panalitènipun kados ing ngandhap mênikâ.

1. Ngandharakên asiling *inventarisasi naskah Sêrat Gêmbring Baring*.
2. Ngandharakên *deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra*.
3. Damêl *transliterasi* utawi alih aksârâ sâhâ *suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring*.

4. Damêl *terjemahan* utawi alih bâsâ *Sêrat Gêmbring Baring*.
5. Ngandharakên isining piwulang *moral* ingkang wontên ing *Sêrat Gêmbring Baring*.

F. Paédahing Panalitèn

Panalitèn mênikâ kaangkah mumpangati ingkang gayut kaliyan bab *teoritis* sâhâ *praktis*. Wondéné mumpangat saking asiling panalitèn *Sêrat Gêmbring Baring* mênikâ kaandharakên kados ing ngandhap mênikâ.

1. Paédah *Teoritis*

Paédah *teoritis* saking panalitèn mênikâ: a) minangkâ *alternatif* sêsêrêpan sâhâ *informasi* ingkang gayut kaliyan garapan *teks Sêrat Gêmbring Baring* kanthi ngêcakakên *teori* sâhâ *metode* utawi cârâ panalitèn *filologi*; b) *transliterasi, suntingan, sâhâ terjamahan tèks Sêrat Gêmbring Baring* mênikâ sagêd ngasilakên sêratan *teks* ingkang langkung gampil dipunmangrêtosi mawi aksârâ *Latin*, satêmah sagêd dipunmumpangatakên sâhâ dipunsinaoni déning pamaos umum; c) asiling panalitèn mênikâ ngandharakên piwulang *moral* ingkang wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring*, satêmah ngèlminipun sagêd dipuncakakên déning masarakat ing salêbêting gêsang padintênan.

2. Paédah *Praktis*

a) *Data-data* asiling panalitèn kaangkah sagêd nggampilakên pamaos ingkang badhé nliti *teks Sêrat Gêmbring Baring* kanthi ngêcakakên ngèlmi sanèsipun ingkang gayut kaliyan bab bâsâ, sastra, sâhâ budâyâ.

- b) Asiling *suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring* kaangkah sagêd nggampilakên anggènipun maos *teks Sêrat Gêmbring Baring*.
- c) Asiling ngéwahi bâsâning *teks Sêrat Gêmbring Baring* kaangkah sagêd nggampilakên pamaos ingkang kirang mangrêtosi bab bâsâ Jawi, satêmah sagêd mangrêtosi isining sêrat mênikâ.
- d) Asiling *deskripsi* ngéngingi isining *Sêrat Gêmbring Baring* kaangkah sagêd nambah sêsêrêpaning pamaos gayut kaliyan kawontênanipun *teks Sêrat Gêmbring Baring*.

G. Pangêrtosan Têmbung-têmbung ing Irah-irahan

Kajian filologi inggih mênikâ asiling *telaah* ngèlmi ingkang kawrat ing anggitan kinâ utawi karya tulis kinâ ingkang awujud *naskah* kanthi ngginakakên garapaning panalitèn *filologi*. Garapaning panalitèn *filologi* katindakakên kanthi lampahing panalitèn *filologi*, inggih mênikâ: 1) *inventarisasi naskah*, 2) *damêl deskripsi naskah*, 3) *transliterasi teks*, 4) *suntingan*, 5) *terjemahan teks*, sarta 6) *analisis andharan* isinipun *teks*.

Teks Sêrat Gêmbring Baring inggih mênikâ salah satunggaling irah-irahan *naskah* Jawi jinis wulang. Teks *Sêrat Gêmbring Baring* mênikâ kasêrat mawi dhapukan sêkar mაცპატ. Salah satunggaling *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika wontên ing salêbêting *naskah Sêrat Pranâcitra* ingkang kasimpên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi *nomer koleksi manuskrip* 95 utawi R00171. Saking manggalanipun *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikâ anggitanipun Radèn Ranggâ Prawirâdirjâ sâhâ saking katrangan *katalog-ipun teks* mênika

ingkang nyalin asmanipun Dèn Mas Suryagrahååå rikååå taun 1933, wontên ing Mèdiun. Sêrat mênika ngêwrat piwulang *moral*.

Piwulang *Moral* inggih mênika salah satunggaling wujud gêsang manungså saking salah bårå ingkang saé utawi ingkang awon. Piwulang mênika dipunwujudakên kanggé ngarahakên, ngatur, sårå nêmtokakên salah bawaning tiyang.

BAB II GÊGARAN TEORI

A. Hakékat *Filologi*

1. Pangrêtosan *Filologi*

Filologi mênika asalipun saking têmbung Yunani '*philos*' ingkang atêgês '*cinta*' sâha têmbung '*logos*' ingkang atêgês '*kata*'. Kalih têmbung mênika lajêng atêgês '*cinta kata*' utawi '*senang bertutur*'. Pramila kanthi tênggah harfiah, *filologi* mênika tênggahipun *cinta pada kata-kata* utawi rêmen dhatêng têmbung-têmbung ingkang wontên *naskah* (Djamaris, 2002: 6).

Miturut Kamus Istilah Filologi (Baroroh Baried, R. Amin Soedoro, R. Suhardi, Sawu, M. Syakir, Siti Chamamah Suratno, 1977: 27), *filologi* inggih mênika ngèmi ingkang nyinaoni *kekhususan kerohanian suatu bangsa* utawi ngèmi ingkang nyinaoni kabudayan adhêdhasar bân sâha kasusastranipun. Ngèmi bab bân, budâya, pranata, sâha sêjarah satunggaling bangsa kados ingkang wontên ing sêratan.

Wondéné miturut Djamaris (2002), *filologi* inggih mênika *suatu ilmu yang memiliki objek penelitian berupa naskah-naskah lama*. Ngéngingi bab pangrêtosan *filologi* miturut Djamaris ing nginggil, sagêd kapêndhêt dudutanipun bilih *filologi* mênika panalitèn ingkang nliti *naskah-naskah*. Ingkang kawastanan *naskah* inggih mênika sadaya anggitan ingkang taksih sinêrat mawi asta (sêratan carik ingkang taksih asli mênapa déné santunanipun), ingkang kasêrat ing ron tal (*lontar*), dluwang, sâha dluwang saking Éropa.

Adhêdhasar katrangan wontên ing nginggil, sagêd dipunpêndhêt

dudutanipun bilih *filologi* inggih mênikå ngèlmi ingkang nyinaoni naskah kina saha ngandharaken isi teks-ipun kanthi nggayutaken bab bâså, sastra, sårå budåyå. *Filologi* dipunginakakên awit panalitèn mênikå nliti *naskah* kinå ingkang taksih sinêrat mawi astå (carik), kanthi irah-irahan *teks Sérat Gêmbring Baring*. Panalitèn mênikå nggandharakên isinipun *teks Sérat Gêmbring Baring* ingkang dipungayutakên kaliyan ngèlmi bâså, bab kasusastran, sårå bab kabudayan.

Dangu-dangunipun, panalitèn *filologi* nêdahakên bab bédaning *naskah*. Salajêngipun panalitèn *filologi* nggatosakên béda-bédaning *naskah* utawi *variasi* minångkå wujud ing *kreasi*. *Variasi-variasi* kasêbut dipunanggêp minångkå asil karyaning sêratan ingkang *kreatif* kanggé mangrêtosni isinipun *teks*, nglêrêsakên *teks* ingkang lêpat dipungayutakên kaliyan kawruh bâså, sastra, budåyå, agami, sartå tåtå *politik* ingkang salajêngipun dipunsêbut *filologi modern* (Baroroh-Baried, 1985: 3).

Panalitèn mênikå ngginakakên *filologi modern* awit saking ancasipun panalitèn mênikå mangrêtosni *teks*, ngandharakên isinipun *teks*, sårå nglêrêsakên bab ingkang lêpat dipungayutakên kaliyan bâså, sastra, budåyå.

2. Ancasing *Filologi*

Ancasing *filologi* dipunpilah dados kalih, inggih umum sårå mligi (Baroroh-Baried, 1985: 2). Ancas *filologi* umum ingkang umum, inggih mênikå (1) mangrêtosni kabudayan satunggaling bangså lumantar asiling karya sastra, ingkang awujud lésan mênapa déné sêratan, (2) mangrêtosni maknå sårå paédahing *teks* kanggé masarakat ingkang nganggit, sårå (3) ngandharakên nilai-nilai budayå jaman rumiyin minångkå *alternatif* mêkaring kabudayan. Wondéné ancas

filologi ingkang mligi, inggih mênika (1) damêl *suntingan* satunggaling *teks* ingkang paling cêlak kaliyan *teks* aslinipun, (2) ngandharakên sêjarah milâ bukanipun *teks* sâhâ sêjarah *perkembangan teks*, sâhâ (3) ngandharakên *resepsi* pamaos wontên ing jamanipun.

Adhêdhasar katrangan ancasing *filologi* ing nginggil, asiling panalitèn *filologi* tumrap *teks Sêrat Gêmbring Baring* inggih mênika ndadosakên *teks Sêrat Gêmbring Baring* sagêd kawaos, ngandharakên kawontênaning *teks Sêrat Gêmbring Baring*, damêl *transliterasi teks Sêrat Gêmbring Baring*. Salajêngipun asiling *suntingan* ndadosakên *teks* ingkang rêsik saking sêratan ingkang lêpat, sâhâ asiling *terjemahan* mênika minangkâ sarânâ kanggé nggampilakên mangrêtos isining *teks*.

3. *Aliran Filologi*

Ngèlmi *filologi* kapérang dados kalih *aliran*, inggih mênika *aliran filologi tradisional* sâhâ *aliran filologi modern*. Tuwuhing *aliran filologi* mênika milâ bukanipun saking wontênipun sêrataning *naskah* ingkang makaping-kaping kasalin saéngga nuwuhakên wujud ingkang mawarni-warni (*varian*) (Baroroh-Baried, 1985: 2). Pramilâ, lajêng nuwuhakên *sikap pandang* tumrap *varian naskah* wontên *teks-teks* ing salêbêting *naskah* kinâ, inggih mênika *aliran filologi tradisional* sâhâ *aliran filologi modern*. Katrangan ngéngingi *aliran filologi* kasêbut miturut Baroroh-Baried (1985: 2) kados makatên.

1. Pangrêtosan *aliran filologi tradisional* inggih mênika nêlakakên bilih *variasi naskah* mênika mujudakên *naskah* ingkang *korup*, saénggâ ancasing

panalitènipun inggih mênikå manggihakên wujud asli *teks* (baboning *teks*) utawi ingkang paling cêlak kaliyan wujud ingkang asli.

2. Pangrêtosan *aliran filologi modern* inggih mênikå nélakakên bilih *variasi naskah* mênikå mujudakên *kreasi*-nipun panyalin. Ancasing panalitèn mênikå kanggé mangrêtosni isining *teks*, napsirakên, nglêrêsakên, sâhå nggayutakên kaliyan ngèlmi sanès antawisipun bâsâ, sastra, agami, sâhå *politik* ing jamanipun.

Adhêdhasar katrangan ing inggil, panalitèn mênikå ngginakakên *aliran filologi modern*. Bab mênikå kajumbuhakên kaliyan ancasing panalitèn, inggih mênikå kanggé mangrêtosni, napsirakên *teks Sêrat Gêmbring Baring* sartå kagayutakên kaliyan ngèlmi bâsâ, sastra, sâhå budâyå (mliginipun piwulang *moral*).

4. *Objek Filologi*

Filologi gadhah *objek kajian* ingkang awarni *naskah* sâhå *teks*. Andharanipun kados ing ngandhap mênikå:

a. *naskah*

Miturut Baroroh-Baried (1985: 4) dipunsêbutakên bilih ‘*naskah itu benda konkret yang dapat dilihat atau dipegang*’. *Naskah* inggih mênikå barang nyâtå ingkang sagêd dipunpirsani sâhå dipuncêpêng. *Naskah* utawi *manuskrip* inggih mênikå anggitan ingkang taksih dipunsêrat mawi astå utawi carik ingkang taksih asli mênâpâ déné salinanipun (Mulyani, 2011: 105). Saking Pangrêtosan mênikå sagêd dipunpêndhêt dudutanipun bilih *naskah* mênikå barang nyâtå awujud anggitan ingkang sagêd dipunpirsani sâhå dipuncêpêng. Saking katrangan ing

ninggil, *naskah*-ipun panalitèn mênika inggih *naskah Sêrat Gêmbring Baring* ingkang wontên bèndhêl *naskah Sêrat Prânâcitra koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi *kode* R00171.

b. teks

Miturut Baroroh-Baried (1985: 4), “*teks artinya kandungan atau muatan naskah, sesuatu yang abstrak yang hanya dapat dibayangkan saja*”. *Teks* inggih mênika prakawis ingkang dipunêwrat déning *naskah*, prakawis *abstrak* ingkang namung sagêd dipunbayangakên kémawon.

Teks inggih mênika anggitan ingkang ngêwrat bab samukawising agêsang, inggih ingkang magêpokan kaliyan sadâyâ ingkang sampun kalampahan, inggih gêgayutan kaliyan *humaniora*. *Teks* mênika minangkâ isining *naskah* utawi *manuskrip* utawi *handschrift*. *Teks* mênika kasêrat mawi aksârâ warni tigâ, inggih mênika mawi aksârâ Jâwâ utawi carakan, aksârâ Arab Pégon (inggih aksârâ Arab kanggé nyêrat bâsâ Jawi, sâhâ aksârâ Latin (Mulyani, 2011: 105). Saking katrangan ing nginggil, *teks*-ipun panalitèn mênika inggih *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang wontên bèndhêl *naskah Sêrat Prânâcitra koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi *kode* R00171.

5. Lampahing Panalitèn Filologi

Panalitèn *filologi* gadhah langkah-langkah tartamtu. Langkah-langkah kasêbut inggih mênika: 1. *inventarisasi naskah*; 2. *deskripsi naskah*; 3. *Transliterasi sâhâ suntingan teks*; 5. *parafrase sâhâ terjemahan teks*, sâhâ 6. *analisis*. Andharan lampahing panalitèn *filologi* mênika kados makatên.

a. *Inventarisasi naskah*

Inventarisasi naskah mênikå wiwitan lampahing panalitèn *filologi*. *Inventarisasi naskah* inggih mênikå ndaptar sadâyå *naskah* ingkang dipunpanggihi. *Inventarisasi naskah* sagêd dipuntindakakên kanthi *metode studi pustaka* sâhå *metode studi lapangan*. *Metode studi pustaka* dipuntindakakên kanthi cârå madosi daptar naskah-naskah ingkang badhé dipuntliti wontên ing katalog. Wondéné *metode studi lapangan* dipuntindakakên kanthi cârå ningali langsung wontên *musium, perpustakaan, instansi* ingkang kanggé nyimpên *naskah*, utawi *koleksi-nipun* satunggaling tiyang (Djamaris, 2003). *Inventarisasi naskah* dipuntindakakên kathi ancas mangrêtosî cacahipun sâhå wontên mênâpâ botên *naskah* ingkang dados sumbêr panalitèn.

b. *Deskripsi Naskah*

Deskripsi naskah inggih mênikå satunggaling kagéyatan kanggé ngandharakên kanthi cêthå sâhå jangkêp kawontênanipun *naskah* ingkang dipuntliti (Djamaris, 1977: 25). Déné miturut Mulyani (2012: 6-8), *deskripsi naskah* ngêmot prakawis-prakawis ingkang wigati ingkang gayut kaliyan *naskah*. Wondéné prakawis-pêrkawisipun inggih mênikå :

- 1) Panyimpênaning *naskah: koleksi-nipun* nyimpên, papan panyimpênan, nomêr *kodeks*;
- 2) Irah-irahan *naskah: kadospundi* dipunpanggihekakên, adhêdhasar katrangan wontên *teks* déning panyêrat sapisan, utawi adhêdhasar katrangan ingkang dipunsêrat sanès déning panyêrat sapisan, adhêdhasar katrangan wontên njawi *teks* déning panyêrat sapisan, utawi sanès panyêrat sapisan;

- 3) *Pengantar* (manggâlâ): andharan wontên wiwitan ing njawi wosipun *teks*, kados wêkdal miwiti panyêratan, papan panyêratan, ancasing panyêratan, namanipun panyêrat, pangajapipun panyêrat, sasêmbahan dhatêng *Dewa Pelindung* utawi *Tuhan Yang Maha Esa*, pêpujian dhatêng panguaos ingkang paring dhawuh utawi dhatêng nabi-nabi;
- 4) *Panutup* (*kolofon*): andharan wontên pungkasan ing njawi isinipun *teks*, kados wêkdal ngrampungakên panyêratan, papan panyêratan, nâmâ dhiri panyêrat, pawadan panyêratan, ancasing panyêratan, pangajapipun panyêrat;
- 5) Ukuran *naskah*: *lebar x panjang naskah*, kandêlipun *naskah*, jinising bahan *naskah*, *tanda air*;
- 6) Ukuran *teks*: *lebar x panjang teks*, cacah kakanipun *teks*, luwihan kâcâ ingkang kosong;
- 7) Isi: jangkêp utawi kirang, pêdhotan utawi awujud *fragmen*, mawi rêrênggan gambar menâpâ botên, gancaran, gêguritan, *drama* utawi *kombinasi*, mênawi gancaran pintên râtâ-râtâ cacahipun gâtrâ sabên sakâcâ, mênawi gêguritan pintên cacahipun pupuh, mênâpâ nâmâ sêkaripun, pintên gunggungipun pâdâ sabên pupuh;
- 8) Kalêbêt *golongan* jinising *naskah* ingkang pundi, kados pundi titikanipun;
- 9) Sêratan:
 - a) jinisipun aksârâ : Jâwâ/Arab Pegon/Latin;
 - b) wujudipun aksârâ : kothak/bundêr/lancip/*kombinasi*;
 - c) ukuranipun aksârâ : agêng/sêdhêngan/alit;
 - d) *sikap*-ipun aksârâ : jêjêg/miring;

- e) *goresan*-ipun aksâra : kandêl/tipis;
 - f) warna *tinta* : cêmêng/soklat/biru/abrit;
 - g) dipunsêrat wontên sisihipun *verso* utawi *recto*;
 - h) dipunwaos awrat menâpâ gampil;
 - i) sêratan astâ ingkang sampun limrah utawi botên;
- 10) Bâsa: *baku, dialek, campuran, pengaruh* bâsa sanès;
- 11) Sêratan déning tiyang sanès:
- a) Wontên lèbêting *teks*: kâcâ pintên, wontên pundi, kados pundi;
 - b) Wontên njawinipun *teks* wontên sisih pinggir: kâcâ pintên, wontên pundi, kados pundi;
- 12) Sêratan wontên papan sanès: dipunandharakên wontên daptar *naskah/katalogus/artikel* ingkang pundi;

Adhêdhasar katrangan *deskripsi naskah* ing nggilinggil, ingkang dipunadharakên saking *naskah Sêrat Prânâcitra* inggih mênika papan panyimpênaning *naskah*, nomêr *kodeks*-ipun, irah-irahan, kawontênaning *naskah*, ukuraning *naskah*, *margin naskah*-ipun, saha kandêlipun *naskah*. Salajêngipun ugi jinising *naskah*, bahan *naskah*, isining *naskah*, dhapukan *teks*-ipun, wujud sêratan aksaranipun, sâhâ bâsa ingkang dipunginakakên. *Deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra* ugi ngandharakên bab *teks*-ipun, antawisipun inggih mênika ukuraning *teks*, panomeranipun kâcâ, gunggung kâcâ ingkang dipuntliti, sâhâ sanèsipun.

c. *Transliterasi sâhâ Suntingan Teks*

Miturut Djamaris (1977: 29), “*transliterasi adalah penggantian atau pengalihan huruf demi huruf dari abjad satu ke abjad yang lain*”. Pangrêtosan

mênika kados ingkang dipunandharakên déning Baroroh-Baried (1985: 65), “*transliterasi adalah penggantian jenis tulisan, huruf demi huruf, dari satu abjad ke abjad yang lain.*” *Transliterasi* inggih mênika *alih tulis* kanthi nggantos jinising sêratan *naskah* ingkang dipunsalin.

Pangrêtosan *transliterasi* wontên *Kamus Istilah Filologi* (1977: 90), inggih munika *pengubahan teks* dhatêng sêratan sanèsipun utawi sagêd dipunsêbut alih aksâra, tuladhanipun saking aksâra Jâwâ dhatêng aksâra *Latin*. *Transliterasi* dipunginakakên kanggé nêpangakên *teks-teks* kinâ ingkang dipunsêrat kanthi aksâra daérah, amargi sapérangan masarakat botên mangrêtos kaliyan sêratan daérah.

Miturut Mulyani (2011: 106), *transliterasi* inggih mênika alih tulis sêrataning *teks* mawi aksâra ingkang botên sami kaliyan aksaraning *teks*. *Transliterasi* ingkang dipuntindakakên wontên panalitèn mênika inggih mênika *alih tulis* kanthi nggantos jinising sêratan saking aksâra Jâwâ dhatêng sêratan mawi aksâra *Latin*. *Transliterasi* wigati sangêt kanggé manggihakên *teks-teks* kinâ ingkang dipunsêrat mawi aksâra daérah, wontên mênika ingkang awujud aksâra Jâwâ, amargi kathahipun masarakat sampun botên rêmên malih dhatêng aksâra daérah mênika.

Wontên pintên-pintên prakawis ingkang kédah dipungatosakên wontên *transliterasi*. Prakawis mênika amargi sipatipun aksâra wontên ing *naskah* ingkang dipun-*transliterasi*-akên béda kaliyan aksâra *Latin*. Prakawis ingkang kédah dipungatosakên kaandharakên ing ngandhap mênika.

1) Tâtâ panyêratan aksâra ingkang dipunginakakên wontên *naskah* sâhâ sipat

aksarâ ingkang dipunginakakên kanggé *transliterasi*.

- 2) Sipatipun aksarâ wontên *naskah* sâha sipat aksarâ ingkang badhé dipunginakakên kanggé *transliterasi* (wontên ing pamisâh têmbung).
- 3) *Ejaan*, inggih mênikâ kanggé ngajêgakên *variasi ejaan naskah*, mliginipun *pengejaan* têmbung ampilan wontên *teks* ingkang awujud gêguritan.
- 4) *Pungtuasi*, inggih mênikâ tandhâ waos ingkang gadhah pigunan minangkâ tandhâ *penuturan kalimat* (koma, titik koma, titik, titik kalih, tandhâ pakon, tandhâ pitakên, sâha tandhâ pêtik) sartâ tandhâ *metra* ingkang gadhah pigunan minangkâ tandhâ pérangan gêguritan, inggih mênikâ watêsipun gâtrâ, watêsipun pupuh, sâha têmbang (Mulyani, 2009b: 21).

Wontên pintên-pintên *metode* ing *transliterasi*. Miturut Mulyani (2012b: 10), *metode transliterasi* dipunpérang dados kalih. *Metode transliterasi* kasêbut inggih mênikâ:

- 1) *metode transliterasi diplomatik*, inggih mênikâ cârâ anggênipun *transliterasi* sêrataning *teks* ingkang kasêrat mênâpâ wontênipun kados déné sêrataning *teks*-ipun kanthi aksarâ ingkang bédâ.
- 2) *Metode transliterasi standar* utawi *kritis*, inggih mênikâ cârâ anggênipun *transliterasi* ingkang kasêrat kanthi adhêdhasar éjaan ingkang sampun dipunsampurnakakên utawi dipunjumbuhakên kaliyan *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)* ingkang lumampah.

Ancasing *metode transliterasi* kakalih mênikâ bédâ. *Metode transliterasi diplomatik* ancasipun kanggé ngrêmbakakakên sêratan *naskah* kados mênâpâ wontênipun, nanging wontên ing aksarâ ingkang bédâ. Wondéné *metode standar*

utawi *kritis* ancasipun kanggé nggampilakên anggènipun maos sâhâ nêgêsi *teks*.

Metode transliterasi ingkang dipunginakakên ing panalitèn inggih mênika *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* inggih mênika cârâ anggènipun damêl alih tulis sêratan inggih aksâra Jâwâ dipungantos aksâra Latin sâhâ kajumbuhakên kaliyan *ejaan bâsa Jawi* ingkang limrah. *Transliterasi* dipunlampahi kanthi nglêrêsakên *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang botên jumbuh kaliyan *ejaan bâsa Jawi* ingkang taksih dipunanggé. Tuladhanipun, panyêrating aksâra kapital, punggêlaning têngbung, sêratan *ejaan têngbung*, lan sanès-sanèsipun. Wondéné tândhâ-tândhâ ingkang dipunginakakên kanggé alih tulis ing panalitèn mênika kaandharakên makatên.

- a) Tândhâ // kanggé nggantos tândhâ pândâ lungsi
- b) Tândhâ /// kanggé nggantos tândhâ mangajapâ ing sangajênging sêratan
- c) Tândhâ / kanggé nggantos tândhâ pândâ lingsâ

Suntingan teks miturut Baroroh-Baried (1985: 69) wontên kalih, inggih mênika *suntingan teks edisi diplomatik* sâhâ *suntingan teks edisi standar*. *Suntingan teks diplomatik* dipuntindakakên kanthi ancas supados pamaos langkung gampil mangrêtos *teks* saking *naskah* sumbêr ingkang boten dipunowah. Wondéné *suntingan teks edisi standar* ngêdalakên *naskah* kanthi nglêrêsakên kalêpatan-kalêpatan sâhâ *ketidakajegan* sartâ *ejaan*-ipun dipunjumbuhakên kaliyan aturan ingkang lumampah.

Wontên ing *suntingan teks edisi standar*, têngbung sâhâ ukâra dipunpérang, sartâ dipunparingi pamrayogi bab kalêpatan-kalêpatanipun *teks*. *Suntingan teks* kanthi panglêrêsan waosan mênika wontên *campur tangan* saking

panaliti saéngga *teks* langkung sagêd dipunmangrêtos déning pamaos. Suntingan wontên panalitèn mênika adhêdhasar Baoesastra Djawa (Poerwadarminta, 1939), *ejaan* bâsa Jawa ingkang limrah, pathokan utawi paugêran sêkar mაცაპატ, sâha njumbuhakên isi kaliyan *konteks*-ipun.

d. Aparat Kritik

Umumipun, *kritik teks* mênika dipunjangkêpi kaliyan wontênipun *aparatus kritik* (*aparatus criticus*). Miturut Mulyani (2009: 29) *aparatus kritik* (*aparatus criticus*), inggih mênika minangka *pertanggungjawaban ilmiah* saking *kritik teks* ing salêbêting *suntingan teks* utawi ngandharakên *teks* ingkang sampun rêsik *teks*-ipun botên wontên ingkang *korup*.

Aparatus kritik dipunginakakên kanggé ngandharakên titikaning sadâyâ wujud ingkang éwah-éwahan. Wujud ingkang éwah-éwahan kasêbut inggih mênika, nyuda aksâra utawi têmbung, sâha nambahi aksâra utawi têmbung minangka *pertanggungjawaban ilmiah* salêbêting panalitèn *naskah*. Pramila, bilih ing satunggaling panalitèn katindakakên éwah-éwahan, ingkang awujud nyuda, sâha nambahi, nggantos aksâra utawi têmbung kêdah dipunsêrat ing *aparatus kritik*.

Aparatus kritik ing panalitèn mênika ngginakakên tandha-tandha ingkang dipunginakakên kanggé éwah-éwahan aksâra utawi têmbung wontên ing *naskah*. Tandha-tandha ingkang dipunginakakên wontên ing *naskah* inggih mênika

- 1) < ... > : dipunginakakên kanggé nggantos aksâra utawi têmbung.
- 2) (...) : dipunginakakên kanggé nambah aksâra utawi têmbung.
- 3) [...] : dipunginakakên kanggé ngurangi aksâra utawi têmbung.
- 4) Sabên *aparatus kritik* dipunsukani nomer kanthi ngginakakên angka Arab

sêratan Latin (¹, ², ³, lsp).

e. *Parafrase sâhâ Terjemahan Teks*

Parafrase inggih mênikâ ngéwahi dhapukan sêkar dados dhapukan gancaran (Mulyani, 2012b: 17). *Teks* kanthi dhapukan sêkar têmbung-têmbungipun pinilih utawi *diksi*-nipun tartamtu inggih bâsâ ingkang pinacak, rinêngga botên ngginakakên têmbung-têmbung limrah utawi têmbung kanggé pawicantênan padintênan. Têmbung-têmbung sêkar mênikâ awrat dipunmangrêtos, pramilâ, *parafrase* dipuntindakakên kanggé ngéwahi rêrêngganing bâsâ dados bâsâ limrah supados gampil dipunmangrêtos isinipun.

Wontên ing panalitèn *filologi*, menawi *objek kajian*-ipun kanthi dhapukan sêkar kédah dipunéwahi dados dhapukan gancaran supados dipunmangrêtos kanthi cêtha ngéngingi bab jêjêr, wasésâ, lèsan, sâhâ katranganipun. *Teks* kanthi dhapukan sêkar mênikâ dhasaripun klompoking têmbung, dados jêjêr, wasésâ, lèsan, sâhâ katranganipun dèrèng dipunmangrêtos. *Parafrase teks Sêrat Gêmbiring Baring* dipunlampahi kanthi ngéwahi *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar maccâpat dados dhapukan gancaran.

Terjemahan inggih mênikâ nggantos bâsâ satunggal dhatêng bâsâ sanès saking bâsâ sumbêr dhatêng bâsâ *sasaran*. *Terjemahan* inggih mênikâ prakawis piyambak wontên panalitèn *naskah* Jâwi. Mênawi botên wontên *terjemahan*, paling botên wontên *sinopsis* utawi *ikhtisar* kanggé *teks* ingkang dipunsêrat wontên ing wujud gancaran, inggih mênikâ andharan ingkang ringkês nanging sagêd ngêmot isinipun kanthi wutuh (Darusuprpta, 1984: 9).

Miturut Mulyani (2012: 21), *terjemahan* inggih mênikâ ngéwahi bâsâ *teks*

saking bâsâning *teks* utawi bâsâ sumbêr (*baku*) dhatêng bâsâ sanès utawi bâsâ *sasaran*-ipun utawi bâsâ ingkang dipunpilih kajumbuhakên kaliyan ancasipun. *Terjemahan* dipuntindakakên kanthi ancas supados masarakat sagêd langkung gampil mangrêtos wosing *teks*-ipun. Bab mênikâ dipunkajêngakên supados piwêling ingkang dipunêwrat wontên *teks* sagêd dipunwaos sadâyâ tiyang sinaosa botên nguwaosi bâsâ ingkang dipunginakakên wontên *teks*.

Darusuprta (1984: 9) ngandharakên bilih *terjemahan* dipunpérang dados tigâ. Andharanipun kados mênikâ:

- 1) *terjemahan harfiah*, inggih mênikâ *terjemahan* têmbung, paling cakêt kaliyan têngêsipun, migunani kanggé nandhingakên *segi-segi ketatabahasaan*.
- 2) *terjemahan isi* utawi têngês, inggih mênikâ têmbung-têmbung ingkang dipunginakakên wontên bâsâ sumbêr dipungantos salinanipun kaliyan têmbung-têmbung bâsâ *sasaran* ingkang *sepadan*.
- 3) *terjemahan bebas*, inggih mênikâ nêngêsi têmbung kanthi cârâ nggantos saking sadâyâ *teks* bâsâ sumbêr dhatêng bâsâ *sasaran* kanthi bébas.

f. Analisis Teks

Sasampunipun *teks* dipun-*terjemah*-akên, salajêngipun inggih mênikâ *analisis teks*. Wontên ing *naskah* Jawi kathah prakawis ingkang sagêd dipun-*analisis*. Mulyani (2009: 34) ngandharakên wontênipun *kemungkinan* prakawis kanggé *analisis naskah* Jawi, kadostâ *analisis naskah* Jawi ingkang gayut kaliyan bâsâ, sastrâ, sâhâ kabudâyân. Wontên panalitèn mênikâ *naskah Sérat Gêmbiring Baring* dipun-*analisis* piwulang moralipun ingkang wontên ing salêbêting *teks*.

B. Sêkar Mâcâpat ing Salêbêting *Teks-Teks* Jawi

Sêkar mâcâpat inggih mênika salah satunggaling jinis dhapukaning *teks*. Miturut Saputra (lumantar Mulyani, 2011: 70), sêkar mâcâpat mênika cêkakan saking “maca papat-papat”. Têgêsipun, câra maos *teks* ingkang mawi andhêgan utawi pêdhotan ing sabên sakawan wandâ sapisanan ing sabên gatranipun. Sêkar inggih mênika ikêtan anggitan ingkang awêwaton guru gâtrâ, guru wilangan, mênâpâ déné kanthi lêlagon utawi guru lagu (Poerwadarminta, 1939: 600).

Padmosoekotjo lumantar Mulyani (2011: 71) ngandharakên bilih sêkar mâcâpat mênika kadamêl kanthi paugêran ingkang gumathok. Paugêran ingkang gumathok mênika inggih wontênipun guru gatrâ, guru wilangan, guru lagu, ugi baliswârâ sartâ dâyastra.

Guru gâtrâ inggih mênika cacahing utawi kathahipun gatraning sêkar sabên sapâdâ (*satu bait*). Sagâtrâ mênika salagu utawi satunggal sêkar utawi satêmbangan. Guru wilangan inggih mênika cacahipun utawi kathahipun wandâ utawi kêcap ing satungal-satunggaling gatranipun. Déné guru lagu inggih mênika dhong-dhing utawi dhawahing swantên ing pungkasaning satungal-satunggaling gâtrâ.

Sêkar mâcâpat kathahipun wontên 11 (sawêlas) warni (Mulyani, 2011: 70). Déné urutanipun makatên Kinanthi, Pucung, Asmarâdânâ, Mijil, Maskumambang, Pangkur, Sinom, Dhandhanggulâ, Durmâ, Gambuh, sâhâ mêngatruh. Dhapukanipun sêkar mâcâpat mênika kapratêlakakên ing ngandhap mênika.

Tabel 1. *Metrum* sêkar mაცაპაქ sâhâ paugêranipun

No	Nâmâ Sêkar	Guru gatra, Guru Wilangan, Guru Lagu									
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1	Kinanthi	8u	8i	8a	8i	8a	8i	-	-	-	-
2	Pocung	12u	6a	8i	12a	-	-	-	-	-	-
3	Asmarâdânâ	8i	8a	8e/o	8a	7a	8u	8a	-	-	-
4	Mijil	10i	6o	10e	10i	6i	6u	-	-	-	-
5	Maskumambang	12i	6a	8i	8a	-	-	-	-	-	-
6	Pangkur	8a	11i	8u	7a	12u	8a	8i	-	-	-
7	Sinom	8a	8i	8a	8i	7i	8u	7a	8i	12a	-
8	Dhandhanggulâ	10i	10a	8e	7u	9i	7a	6u	8a	12i	7a
9	Durmâ	12a	7i	6a	7a	8i	5a	7i	-	-	-
10	Gambuh	7u	10u	12i	8u	8o	-	-	-	-	-
11	Mêgatrüh	12u	8i	8u	8i	8o	-	-	-	-	-

Katrangan :

- Ângkâ Romawi I-X nêdahakên urutaning gatrâ
- Ângkâ Arab 6-12 nêdahakên gunggunging wandâ sabên gatrâ
- Ângkâ Latin a, i, u, e/o nêdahakên *vokal* pungkasan sabên gatrâ

C. Piwulang *Moral*

Têmbung ‘*moral*’ asalipun saking têmbung ‘*mores*’ ingkang têngesipun ‘*aturan kesusilaan*’. Saking mênika sagêd dipunmangrêtosi bilih têngesipun *moral* mênika pandom solah bawaning gêsang. *Moral* inggih mênika prakawis ingkang wontên gayutipun kaliyan kaprigêlan kanggé nêmtokakên saé mênâpâ botênipun tindak-tanduk (Haricahyono, 1995).

Runes lumantar Tri Shina Putri (2012) ngandharakên bilih *moral* inggih mênika prakawis ingkang sagêd ndadosakên priyantun tumindak saé minangkâ kuwajiban. *Moral* ugi sagêd dipuntêngêsi minangkâ piranti kanggé ngukur lêtês botênipun utawi saé botênipun solah bawaning priyantun.

Pangertosan *moral* sanesipun inggih mênika sapêrangkat kapitadosan wontên ing madyaning bêbrayan ingkang gayut kaliyan *karakter* utawi solah bawa

sâhâ mênâpâ ingkang dipuntindakakên déning tiyang. *Ajaran moral* inggih mênikâ piwulang ingkang wontên gayutanipun kaliyan tindak-tanduk ingkang ngêtingalakên akhlak utawi budi pakarti (Darusuprta, dkk, 1990: 1). Piwulang *moral* ugi ngandharakên mênâpâ ingkang kêdah katindakakên sâhâ mênâpâ ingkang botên tumrap manungsâ dhatêng priyantun sanès.

Miturut De Vos (1987: 73), *moral* botên namung gayut antawisipun manungsâ kaliyan manungsâ sanès, nanging ugi gayut kaliyan tumindakipun manungsâ dhumatêng Gusti, manungsâ dhatêng priyantun sanès, sâhâ manungsâ dhatêng piyambakipun. Andharan bab *moral*-ipun manungsâ dhumatêng Gusti, dhatêng lingkungan, sâhâ dhatêng piyambakipun kaandharakên kados makatên.

1. Manungsâ Dhumatêng Gusti

Manungsâ mênikâ kêdah mêmuji dhumatêng Gusti. Pamujining manungsâ sagêd awujud tansah ngaturakên raos sukur mênâpâ ingkang sampun dipunparingakên déning Gusti. Kajawi mênikâ, manungsâ kêdah nindakakên sâdâyâ mênâpâ ingkang dados dhawuhipun sâhâ nilar mênâpâ ingkang dados awisanipun.

2. Manungsâ kaliyan lingkungan

Manungsâ mbêtahakên manungsâ sanès kanggé gêsang, amargi manungsâ botên sagêd gêsang piyambak ing donya mênikâ. Awit saking mênikâ, manungsâ kêdah tumindak saé dhatêng sintên kémawon. Tumindak priyantun dhatêng priyantun sanès sagêd awujud rukun, têtêp salirâ, jujur, sâhâ tansah ngormati dhatêng tiyang sanès miturut drajatipun

3. Manungså kaliyan dhiri pribadinipun

Kajawi manungså mênikå kådah saé dhumatêng Gusti sårå dhatång sanèsipun, manungså ugi kådah saé dhatêng dhiri pribadinipun. Gayutan antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun gadhah ancas kanggé ndamêl kapribadèn ingkang saé, milå tumindakipun botên ngrugekakên piyambakipun mênåpå déné priyantun sanès. *Nilai moral* mênikå gayut kaliyan sipat, tumindak, sårå kahananing jiwa. Darusuprpta, dkk (1990: 121) ngandharakên bilih sabên piyantun ingkang tumindak saé mênikå ngundhuh bingah.

Piwulang *moral* ingkang wontên ing salêbêting *naskah* Jawi mênikå salah satunggaling prêlambang saking masarakat ngèngingi tindak-tanduk ingkang saé mênåpå déné ingkang awon. Wulangan *moral* kasêbut inggih mênikå *kaidah-kaidah* ingkang kadulu tumrap becik menapa awon, pandoming gesang ingkang ngewrat menapa ingkang kedah katindakaken menapa boten tumrap priyantun sanes utawi lingkungan.

D. Panalitèn Ingkang Jumbuh

Panalitèn ingkang jumbuh kaliyan panalitèn *Sêrat Gêmbring Baring* inggih mênikå panalitènipun Pandu Wicaksana warså 2013 kanthi irah-irahan “*Kajian Filologi Naskah Piwulang Patraping Agêsang*”. Panalitèn ingkang jumbuh mênikå dipunginakakên minångkå pandom utawi *rujukan*, awit *konsep*-ipun sami kaliyan panalitèn mênikå. Panalitèn kasêbut ngginakakên *konsep metode* panalitèn *Filologi Modern*. Wondéné garapaning panalitèn *filologi*-nipun inggih mênikå *inventarisasi naskah*, *transliterasi*, *suntingan teks*, *terjemahan*,

sâhâ *analisis*. *Analisis teks*-ipun kalampahan kanthi mbêdhah piwulang salêbêting *naskah Piwulang Patraping Agêsang*. Ringkêsing prakawis ingkang dipunginakakên kanggè titikanipun jumbuhing panalitèn sagêd dipunwaos ing *tabel* mênika.

Tabel 2: Deskripsi panalitèn ingkang jumbuh

No	Prakawis	Panalitèn <i>naskah Piwulang Patraping Agêsang</i>	Panalitèn <i>naskah Sêrat Gêmbring Baring</i>
1	Jinis Panalitèn	<i>Filologi modern sâhâ deskriptif</i>	<i>Filologi modern sâhâ deskriptif</i>
2	<i>Objek</i> Panalitèn	<i>Naskah</i>	<i>Naskah</i>
3	Dhapukan Teks	Sêkar	Sêkar
4	<i>Metode Transliterasi</i>	<i>Transliterasi standar</i>	<i>Transliterasi standar</i>
5	Ancasing Panalitèn	Ngandharakên piwulang salêbêting <i>naskah</i>	Ngandharakên piwulang salêbêting <i>naskah</i>

E. Nalaring Pikir

Panalitèn mênika gadhah ancas ngasilakên satunggal *suntingan teks* sastra Jawi ingkang siap dipuntampi déning masarakat. *Teks suntingan* mênika dipunkasilakên minangka upâyâ nglêstantunakên *naskah* kinâ sâhâ minangka upâyâ supados masarakat *awam* sagêd mangrêtos piwêling ingkang dipunkandhut déning *naskah*. *Teks* ingkang dipunpilih inggih mênika *Sêrat Gêmbring Baring*, ingkang salajêngipun badhé dipun*analisis* wulanganipun.

Panalitèn *teks* mênika miturut dhatêng langkah-langkah panalitèn *filologi* ingkang angka 1, inggih mênika *inventarisasi naskah*. *Teks* dipunpanggihakên wontên *katalog* Balai Bahasa Yogyakarta ingkang salajêngipun dipungarap miturut langkah-langkahipun. Salajêngipun inggih mênika *deskripsi naskah* inggih mênika ngandharakên kawontênanipun *naskah*.

Salajêngipun inggih mênikå *transliterasi*, nggantos sêratan dhatêng aksårå latin. Dipuntêrasakên *suntingan naskah* inggih mênikå nglêrêsakên kalêpatan wontên ing *naskah* miturut panaliti, jumbuh kaliyan teori ingkang sampun wontên. Nalika *nyunting naskah*, ugi damêl *aparat kritik*, inggih mênikå wujud tanggêl jawab *ilmiah* panaliti dhatêng *suntingan*-ipun.

Salajêngipun inggih mênikå *terjemahan* utawi alih bâså, wontên ing mriki, bâså Jawi dipun-*terjemah*-akên dhatêng bâså Indonésia, supados masarakat sanès tlatah ugi sagêd maos. Ingkang pungkasan inggih mênikå *analisis* isinipun *teks*, *Sêrat Gêmbring Baring* ingkang sampun dipun-*terjemah*-akên lajêng dipun*analisis* piwulang *moral*-ipun.

BAB III CĀRĀ PANALITĒN

A. *Metode PanalitĒn*

PanalitĒn mĕnikĀ ngginakakĕn *metode* panalitĒn *filologi modern* sĀhĀ *metode* panalitĒn *deskriptif*. *Metode* panalitĒn *filologi modern* dipunginakakĕn kanggĕ naliti *teks Sĕrat Gĕmbring Baring* ingkang kasĕrat kanthi aksĀrĀ JĀwĀ carik. PanalitĒn *filologi modern* mĕnikĀ gayut kaliyan lampahing panalitĒn *filologi*, inggih mĕnikĀ *inventarisasi naskah*, *deskripsi naskah*, *alih tulis teks*, *suntingan teks*, *parafrase sĀhĀ terjemahan teks*, sĀhĀ *analisis* (Mulyani, 2009: 4-5). Ancasing cĀrĀ panalitĒn *filologi modern* mĕnikĀ kanggĕ nyukani *teks Sĕrat Gĕmbring Baring* ingkang siap dipunwaos sĀhĀ gampil dipunmangrĕtosi dĕning masarakat umum.

Metode panalitĒn *deskriptif* dipuntindakakĕn kanthi ngandharakĕn *fakta* ingkang salajĕngipun dipun-*analisis* (Ratna, 2007: 53). *Metode* panalitĒn *deskriptif* inggih mĕnikĀ salah satunggaling *metode* panalitĒn ingkang dipunginakakĕn kanggĕ naliti *sumber data* panalitĒn kanthi cĀrĀ ngandharakĕn utawi damĕl *deskripsi* kanthi *objektif*, ingkang gayut kaliyan *fakta* sĀhĀ *unsur-unsur*-ipun (Kaelan, 2005: 58-59). Saking andharan ing nginggil sagĕd dipunpĕndhĕt dudutan bilih ancasing ngginakakĕn *metode* panalitĒn *deskriptif* inggih mĕnikĀ kangge damĕl *deskripsi* utawi andharan kawontĕnaning *teks Sĕrat Gĕmbring Baring* kanthi *objektif* ingkang ngĕwrat piwulang *moral*.

B. *Sumbêr Data Panalitèn*

Sumbêr data panalitèn mênika, inggih *teks Sêrat Gêmbring Baring*. Saking *studi katalog* mênika kapanggihakên pitung *naskah Sêrat Gêmbring Baring* ingkang satunggal irah-irahan sâhâ tigang *naskah* ingkang satunggal *korpus*. Nanging ingkang dipunginakakên kanggé *sumber data* panalitèn mênika inggih *naskah Sêrat Gêmbring Baring* ingkang kasimpên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta.

Sêrat Gêmbring Baring ingkang dados *sumber data* panalitèn mênika *naskah koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta ingkang kasêrat kanthi aksârâ Jâwâ carik kanthi nomêr *koleksi manuskrip* 95 utawi R00171. *Teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika kawrat wontên ing bëndhêl *Sêrat Prânâcitrâ*. *Naskah-ipun* kasêrat kanthi bâsâ Jawi énggal ingkang awujud sêkar mაცაპატ ingkang kapérang dados 4 pupuh.

Iningkang dados adhêdhasar kapilihipun *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang kasimpên wontên Balai Bahasa Yogyakarta mênika amargi kawontenaning *teks-ipun* taksih saé. Sêratanipun ugi taksih cêtha Bâsâ ingkang dipunginakakên kaandharakên kanthi bâsâ limrah utawi padintênan. Saking manggalaning *teks* sagêd dipunmangrêtos bilih ingkang nyêrat inggih mênika Radèn Ranggâ Prawirâdirejâ ing kitha Maèspati, nêgari Mèdiun. Saking katrangan ing *katalog manuskrip* Balai Bahasa Yogyakarta, bëndhêl sêrat mênika dipunsalin déning Dèn Mas Suryâgrahânâ ing warsâ 1933, pramilâ langkung anèm tinimbang *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang sanèsipun.

C. Teknik Ngêmpalakên Data

Teknik ngêmpalakên data wontên panalitèn mênika kanthi cara maos utawi *studi pustaka* saha *pengamatan langsung*. Wondéné lampahing panalitèn ingkang katindakakên wontên pangêmpalan *data* inggih kanthi lampahing panalitèn *filologi*. Lampahing panalitèn mênika kaandharakên wonten ing ngandhap mênika.

1. Inventarisasi naskah

Lampahing panalitèn ingkang sapisan inggih mênika *inventarisasi naskah*. *Inventarisasi naskah* katindakakên kanthi nyêrat sâha nyathêt *sumber data* panalitèn lumantar *studi katalog*. Salajêngipun inggih *studi lapangan* utawi ningali langsung kados pundi kawontênaning *sumber data* panalitèn wontên papan panyimpenanipun.

Katalog ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênika wontên mapintên-pintên *katalog*. *Katalog* ingkang kaginakakên inggih mênika; *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Books in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* (Girardet,1983); *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Museum Sonobudoyo Yogyakarta Jilid I* (Behrend, 1990); *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I; Kraton Yogyakarta*, sâha *katalog manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*.

Saking asiling *studi katalog* kapanggihakên pitung *naskah Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang satunggal irah-irahan sâha tigang *naskah* ingkang satunggal *korpus*. Nanging ingkang dados *sumber data* panalitèn mênika inggih *Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang dados *koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta

ingkang kawrat wontên ing bèndhêl *Sêrat Prânâcitra* kanthi kode R00171.

2. Deskripsi naskah

Deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra dipundamêl kanthi ngginakakên *tabel* ingkang salajêngipun dipunandharakên isinipun *tabel*. Darusuprta wontên ing (Mulyani, 2009: 9-11) ngandharakên bab ingkang dipunandharakên wontên ing *deskripsi naskah* inggih mênika: papan panyimpêning *naskah*, *nomer koleksi naskah*, irah-irahan, *manggala*, *kolofon*, kawontênanipun *naskah*, ukuraning *naskah*, ukuraning *margin naskah*, kandêlipun *naskah*, samak *naskah*, jinis *bahan naskah*, wujuding *naskah* sâha *teks*, jinis *naskah*, jinis aksârâ, *sikap aksârâ*, ukuraning aksârâ, wujuding aksârâ, *goresan aksârâ*, warninipun mangsi, bâsâ *teks*, ukuranig *teks*, *penomeran kâcâ*, cacahing kâcâ ingkang dipuntliti, cacahing kâcâ kothong, sâha cathêtan ing sanjawinipun *teks*.

3. Alih tulis teks

Alih tulis *teks* inggih mênika sarânâ kanggé ngandharakên wosipun *naskah*. Alih tulis dipunpérang dados kalih, inggih mênika *transkripsi* sâha *transliterasi*. Wontên ing panalitèn mênika, alih tulis ingkang dipunginakakên inggih *transliterasi teks*.

Transliterasi teks dipuntindakakên kanthi cârâ nggantos jinising aksârâ saking aksârâ Jâwâ dhatêng aksârâ latin. Kakalih sipating aksârâ mênika béda, pramilâ tâtâ panyêratanipun prêlu dipungatosakên. Sipating aksârâ Jâwâ mênika *silabik*, utawi satunggal aksârâ makili satunggal wandâ. Prakawis mênika béda kaliyan aksârâ latin ingkang sipatipun *fonemis*, utawi satunggal aksârâ makili satunggal *fonem*. Lajêng aksârâ Jâwâ botên wontên *spasi* amargi sipatipun

scriptio-continuo, béda kaliyan aksará latin ingkang nglompokakên têmbung.

Wontên panalitèn mênikå, *Sêrat Gêmbring Baring* dipun-transliterasi-akên kanthi *transliterasi standar*. *Transliterasi standar* inggih mênikå *alih tulis* kanthi cârå nggantos jinising sêratan ingkang dipunjumbuhakên kaliyan *ejaan* utawi aturan ingkang lumampah. Ancasipun inggih mênikå supados nggampilakên anggenipun maos *teks*-ipun sâhå sagêd dipunmangrêtos déning masarakat umum.

4. *Suntingan Teks* kanthi *penyajian aparat kritik*

Suntingan ingkang dipunginakakên inggih mênikå *suntingan edisi standar*. *Suntingan* mênikå ngasilakên *teks* kanthi nglêrêsakên kalêpatan-kalêpatan alit sâhå *ketidakajegan* sartå *ejaan*-ipun dipunjumbuhakên kaliyan aturan ingkang lumampah. *Standarisasi suntingan teks* ingkang dipuntindakakên adhêdhasar bausastrå sâhå *ejaan* bâså Jawi ingkang lumampah. Nanging wontên ing *proses penyuntingan teks*, têtêp nggatosakên *kekhasan* sêkar mაცაპა kadostå pamilihing têmbung utawi *diksi*. Nglêrêsakênipun sagêd awujud nambah, ngirangi, utawi nggantos wacan *teks Sêrat Gêmbring Baring*.

5. *Parafrase* saha *Terjemahan Teks*

Parafrase inggih mênikå ngêwahi dhapukan sêkar dados dhapukan gancaran. Ancasing *parafrase* mênikå kanggé ngêwahi rêrêngganing bâså dados bâså limrah supados gampil dipumangrêtos isinipun. Sasampunipun *parafrase*, lampah salajêngipun inggih *terjemahan teks*.

Terjemahan teks inggih mênikå ngêwahi bâså saking basaning *teks* utawi bâså *sumber* dhatêng bâså *sasaran*-ipun. Anggènipun ngêwahi mênikå kêdah trêp

sâhâ jangkêp. *Terjemahan* ingkang saé, sagêd katindakakên mênawi *transliterasi*-nipun ugi saé. *Terjemahan teks* mênikâ kapérang dados tigâ: 1. *terjemahan harfiah*, inggih mênikâ *terjemahan* têmbung dhatêng têmbung, cakêt kaliyan aslinipun, migunani kanggé nandhingakên *ketatabahasaan*. 2. *Terjemahan isi* utawi *makna*, inggih mênikâ têmbung wontên bâsâ sumbêr dipun-imbangi salinanipun kaliyan têmbung bâsâ *sasaran* ingkang sapantaran. 3. *Terjemahan bebas*, inggih mênikâ sadâyâ têmbung bâsâ sumbêr dipungantos bâsâ *sasaran*.

Ancasipun *terjemahan teks* inggih mênikâ supados masarakat ingkang botên gadhah sêsêrêpan basaning *teks* ugi sagêd nyinaoni wosipun. Sanèsipun inggih mênikâ nggampilakên panaliti wontên ing *pemaknaan teks*. Salajêngipun, *terjemahan teks* mênikâ dados dhasar kanggé madosi piwulang moral ingkang wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring*.

6. *Analisis Isi*

Analisis isi wontên panalitèn mênikâ katindakakên kanthi nêgêsi *teks*. *Metode* ingkang katindakakên inggih mênikâ kanthi cârâ maos *heuristik* sâhâ *hermeneutik*. Maos *heuristik* dipuntindakakên kanthi cârâ maos kanthi tliti sâhâ ngatos-atos, madosi têngêsing têmbung-têmbung ingkang jumbuh kaliyan *konvensi* bâsâ utawi nêgêsi kanthi jumbuh kaliyan têngêsing têmbung ing bausastrâ.

Wondéné anggènipun maos *teks* kanthi cârâ *hermeneutik* katindakakên kanggé mangrêtosni têngêsing *teks* miturut *konteks*-ipun. Anggènipun maos *teks* kanthi cârâ *hermeneutik* dipuntindakakên adhêdhasar têngêsing têtêmbungan ingkang *tersirat* wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring*. Prakawis mênikâ dipuntindakakên kanggé ngandharakên wulangan *moral*-ipun.

D. Instrumen Panalitèn

Instrumen wontên panalitèn mênikå, inggih mênikå ngginakakên *kartu data*. *Kartu data* mênikå dipunginakakên kanggé nyêrat sadâyå ingkang wontên gayutipun kaliyan sumbêr data panalitèn. *Kartu data* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikå wontên kalih, inggih mênikå *kartu data* ingkang kanggé nyathêt *deskripsi naskah* sâhå *kartu data aparat kritik*. *Kartu data* kasêbut kaandharakên kados ing *tabel* ngandhap mênikå.

1. *Kartu data* kanggé nyathêt *deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra*

Tabel 3: *Kartu data deskripsi naskah Sêrat Prânâcitra*

No.	Katrangan	Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâhå teks Sêrat Gêmbring Baring
1.	Irah-irahaning bèndhêl <i>naskah</i>	
2.	Nomêr <i>kodeks</i>	
3.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	
4.	Asmanipun panyêrat/panyalin	
5.	Irah-irahaning <i>teks ingkang dipuntliti</i>	
6.	Manggâlå <i>teks</i>	
7.	<i>Kolofon teks</i>	
8.	Kawontênaning <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	
9.	Jinis <i>bahan naskah Sêrat Prânâcitra</i>	
10.	Gunggungipun larik sabên kâcå	
11.	Kandêlipun <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	
12.	Ukuraning <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	
13.	Ukuraning <i>teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
14.	Ukuraning <i>margin teks Sêrat Gêmbring Baring</i> a. <i>Top</i> (nginggil) b. <i>Bottom</i> (ngandhap) c. <i>Right</i> (têngên) d. <i>Left</i> (kiwå)	

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	<i>Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitrâ sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
15.	Kâcâ <i>teks Sêrat Gêmbring Baring</i>		
16.	Samaking <i>naskah Sêrat Prânâcitrâ</i>		
17.	Isining <i>naskah Sêrat Prânâcitrâ</i>		
18.	Jinising <i>naskah Sêrat Prânâcitrâ</i>		
19.	Dhapukaning <i>teks Sêrat Gêmbring Baring</i>		
20.	Jinising aksârâ <i>naskah Sêrat Prânâcitrâ</i>		
21.	Panomorên kâcâ		
22.	Ukuraning aksârâ		
23.	<i>Sikap</i> -ing aksârâ		
24.	Cacahing kâcâ <i>teks</i> ingkang dipuntliti		
25.	Warnining mangsi		
26.	Tapaking mangsi (kandêl mênâpâ tipis)		
27.	Basaning <i>teks</i>		
28.	<i>Watermark</i>		
29.	Wujuding aksârâ <i>teks</i>		
30.	Wujuding aksârâ dentâwyanjanâ carakan	ha: na: ca: ra: ka: da: ta: sa: wa: la:	pa: dha: ja: ya: nya: ma: ga: ba: tha: nga:
31.	Wujuding pasangan aksârâ dentâwyanjanâ carakan	ha: na: ca: ra: ka: da: ta: sa: wa: la:	pa: dha: ja: ya: nya: ma: ga: ba: tha: nga:

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	<i>Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâha teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
32.	Wujuding aksâra murdâ	na: ga: pa: sa: ka: ta: ba:	
33.	Wujuding aksâra swâra	A: I: U: E: O:	
34.	Wujuding sandhangan swâra	Wulu: Pêpêt: Suku: Taling: Taling tarung:	
35.	Wujuding sandhangan panyigêg wandâ	Pangkon: Wignyan: Cêcak: Layar:	
36.	Wujuding sandhangan wyanjânâ	Kêrêt: Péngkal: Câkrâ: Panjing wâ: Panjing lâ :	
37.	Wujuding ângkâ Jâwâ	1: 2: 3: 4: 5:	6: 7: 8: 9: 10:
38.	Tândhâ wiwitaning pupuh		
39.	Wujuding tândhâ ing pungkasaning pupuh		
40.	Pâdâ lingsâ		
41.	Pâdâ lungsi		
42.	Pâdâ pangkat		
43.	Adêg-adêg		

2. *Kartu data aparat kritik* kanthi ngginakakên *tabel* wontên ngandhap mênika.

Tabel 4: *Kartu data aparat kritik teks Sêrat Gêmbring Baring*

<i>No.</i>	<i>Teks sadèrèngipun dipun-sunting</i>	<i>Teks sasampunipun dipun-sunting</i>	<i>Suntingan</i>	<i>Katrangan (Pupuh, Pâdâ, Gatrâ)</i>
1.				
2.				
3.				

E. Teknik Analisis Data

Teknik analisis data wontên panalitèn mênika inggih *analisis deskriptif*. *Teknik* mênika kapilih amargi ancasing panalitèn mênika nggambarakên kanthi cêthâ sâhâ lèrês isinipun *teks Sêrat Gêmbring Baring lumantar indikator-indikator-ipun*. *Analisis* mênika ngginakakên cârâ *penafsiran* kanthi nyukani wontên wujud *deskripsi*.

Panalitèn *deskriptif* sipatipun nyukani *fakta* wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênâpâ wontênipun saking têmbung-têmbung ingkang kasêrat saking prakawis ingkang kapanggihakên. Lampahing *analisis data* ing panalitèn mênika wontên sakawan, inggih mênika 1) *reduksi data*, 2) *klasifikasi data*, 3) *display data*, sâhâ 4) *penafsiran* utawi *interpretasi* (Kaelan, 2005: 69-70).

Lampahing *analisis* ingkang sapisan inggih mênika *reduksi data*. *Reduksi data* inggih mênika *merangkum data*, milih *data*, sâhâ *memfokuskan data* dhatêng *konsep* piwulang *moral* sartâ ngicali *data* ingkang botên ngêwrat *konsep* mênika.

Lampahing *analisis data* ingkang kaping kalih inggih mênika *klasifikasi data*. *Klasifikasi data* katindakakên kanthi cârâ mérangakên *data* ingkang ngêwrat *konsep* piwulang *moral*. Salajêngipun, inggih mênika *display data*. *Display data*

mênikå ngandharakên *data* ingkang sampun kapérang ingkang awujud *indikator*. Lampahing *analisis* ingkang pungkasan inggih mênikå *penafsiran* utawi *interpretasi* ngéngingi bab ingkang gayut kaliyan *konsep* piwulang *moral* kanthi cârâ *sistematis* sâhå *objektif* ingkang awujud *tabel* salajêngipun dipun-*analisis* kanthi *deskriptif*.

F. *Validitas* sâhå *Reliabilitas*

Amargi *sumber data* panalitèn mênikå awujud têtambung sâhå klompoking têtambung, milå *validitas* ingkang dipunginakakên inggih mênikå *validitas semantik*. *Data*-nipun panalitèn mênikå inggih têtêmbungan ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar. *Validitas semantik* dipunginakakên kanthi cârâ nêgêsi utawi madosi maknaning *data* jumbuh kaliyan *konteks*-ipun saking *teks Sêrat Gêmbiring Baring*.

Reliabilitas ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikå inggih mênikå *reliabilitas intraratter* sâhå *interratter*. *Reliabilitas intraratter*, inggih mênikå pados *data* saking *sumber data* kanthi cârâ maos kanthi dipunambal-ambali milå pikantuk *data* ingkang ajêg. *Reliabilitas intraratter* katindakaken déning panaliti kanthi mandhiri. *Reliabilitas interratter* dipuntindakakên kanthi cârâ nyuwun pambiyantu tiyang sanès kanggé mbiyantu *nganalisis data*. *Reliabilitas interratter* ugi dipungarap kanthi *mempertimbangkan verivikasi pakar*, wontên bab mênikå inggih *dosen* ingkang ahli wontên ing ngèlmi *filologi*, ingkang ugi dados *dosen pembimbing* panalitèn mênikå.

BAB IV

ASILING PANALITÈN SÀHÀ PIRÊMBAGAN

A. Asiling Panalitèn

Sasampunipun *teks Sêrat Gêmbring Baring* dipuntliti ngginakakên lampahing panalitèn filologi mênikå sagêd kapanggihakên asil panalitènipun. Wondéné asiling panalitèn mênikå kaandharakên wontên ing ngandhap mênikå.

1. *Inventarisasi Naskah Sêrat Gêmbring Baring*

Tahap wiwitan saking panalitèn *filologi* inggih mênikå *inventarisasi naskah* ingkang dipuntindakakên mawi *studi katalog*. *Inventarisasi naskah* inggih mênikå *kegiatan* pados *naskah-naskah* ingkang satunggal irah-rahan sàhå ingkang satunggal *korpus* utawi isinipun sami nanging irah-irahanipun bédå. Wondéné *katalog* ingkang dipunginakakên kaandharaken wontên ing ngandhap mênikå.

1. *Descriptive Catalouge of the Javanese Manuscripts and Printedbooks In the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* (Girardet, 1983).
2. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I; Museum Sonobudoyo* (Behrend, 1990).
3. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid II; Kraton Yogyakarta* (Lindsay, 1994).
4. *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*.

Sasampunipun studi katalog kalampahan, salajêngipun dipuntindakakên *pengamatan langsung naskah* SGB kanthi ningali dhatêng papan panyimpênipun,

inggih ing muséum mênâpâ déné ing perpustakaan pernaskahan. Muséum utawi perpustakaan kasêbut kawahyakakên wontên ngandhap mênikâ.

1. Perpustakaan Radya Pustaka Surakarta
2. Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta.
3. Perpustakaan Sanabudaya Yogyakarta.
4. Perpustakaan Tembi Rumah Budaya.
5. Perpustakaan Dewata Kirti Griya, Taman Siswa.
6. Perpustakaan Balai Pelestarian Sejarah dan Nilai Tradisional Yogyakarta.

Saking asiling *studi katalog* sâhâ ningali dhatêng papan panyimpêning *naskah* SGB, dipunpanggihakên sâdâsâ *eksemplar*. Pitu ingkang satunggal irah-irahan sâhâ tigâ ingkang satunggal *korpus*. Kanthi katrangan wontên ing *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printedbooks In the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta* (Girardet, 1983) kapanggihakên satunggal SGB kanthi *kode* 21422 (A.20). *naskah* mênikâ kasimpên wontên ing Perpustakaan Radya Pustaka Surakarta.

Saking *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I; Museum Sonobudoyo* (Behrend, 1990) kapanggihakên gangsal SGB. SGB kasêbut inggih mênikâ SGB wontên ing bëndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnâ-Warni* kanthi *kode* B9 utawi PB A.241, SGB wontên ing bëndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnâ-warni* kanthi *kode* P20 PB A.236, SGB wontên ing bëndhêl bëndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnâ-warni* kanthi nomêr P40 SK 97, SGB wontên ing bëndhêl *naskah Sêrat Kêmpalan Warnâ-warni* kanthi nomêr P129 PB C197, saha SGB wontên ing bëndhêl *naskah Kêmpalan Sêrat Warnâ-Warni* kanthi *kode* P145

SK 30. Sadâyå *naskah* mênikå kasimpên ing Perpustakaan Sanabudaya Yogyakarta.

Saking *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid II; Kraton Yogyakarta* (Lindsay, 1994) kapanggihakên tigang sêrat ingkang satunggal *korpus*. Sêrat kasêbut inggih mênikå *Sêrat Gêmbring* wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Piwulang Warnå-Warni* kanthi kode W.305 C.71 *Sêrat Gêmbring* wontên ing bèndhêl *Sêrat Kaklêmpakan Suluk lan Piwulang Warnå-Warni* kanthi kode W 315 B.13, sâhå *Sêrat Sipatulwijrå* kanthi kode W.319 C.13. Sêrat kasêbut ugi kasimpên ing Perpustakaan Negeri Sanabudaya

Saking *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*, dipunpanggihakên satunggal SGB. Sêrat kasêbut inggih mênikå *naskah Sêrat Gêmbring Baring* wontên ing bèndhêl *naskah Sêrat Prânâcitrå* kanthi nomêr R00171. *Naskah* mênikå ingkang dados *sumber data* panalitèn. kasimpên ing Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta.

Saking *studi katalog sâhå pengamatan langsung, naskah Sêrat Gêmbring Baring* kapanggihaken ing sakawan *katalog* kados ingkang sampun kaandharakên ing nginggil. Wondéné papan panyimpênipun inggih wonten ing Perpustakaan Radya Pustaka Surakarta, Perpustakaan Sanabudaya Yogyakarta, sâhå Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta.

2. *Deskripsi Naskah*

Sumber data ingkang dipunginakakên ing panalitèn mênikå *naskah Sêrat Prânâcitrå* sâhå *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang kasimpên ing Perpustakaan

Balai Bahasa Yogyakarta. Kawontênaning *naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring* kaandharakên wontên *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 5: Asiling deskripsi *naskah*

No.	Katrangan	Deskripsi Naskah <i>Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring</i>
1.	Irah-irahaning bëndhêl <i>naskah</i>	<i>Sêrat Prânâcitra</i>
2.	Nomêr <i>kodeks</i>	95/R00171
3.	Papan panyimpêning <i>naskah</i>	Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta
4.	Asmanipun panyêrat/panyalin	Dèn Mas Suryâgrahânâ
5.	Irah-irahan <i>Teks ingkang dipuntliti</i>	<i>Sêrat Gêmbring Baring</i>
6.	Manggâlâ <i>teks</i>	Sinambêtan <i>Sêrat Gêmbring Baring</i> , anggitanipun Radèn Ronggâ Prawirâdirêjâ, ingkang kaping tigâ, ing kithâ Mahèspati, kithâ, nêgari Mèdiun.
7.	<i>Kolofon teks</i>	-
8.	Kawontênaning <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	Kawontênaning <i>naskah</i> taksih karimat. Sêratipun taksih cêthâ sâhâ gampil dipunwaos, kacanipun taksih jangkêp sâhâ urut nanging wontên ing sapérangan kâcâ wontên bolongan-bolongan alit. Isinipun <i>naskah</i> mênikâ saking kempalan <i>naskah</i> ingkang kajilid dados satunggal.
9.	Jinis <i>bahan naskah Sêrat Prânâcitra</i>	Dlancang
10.	Gunggungipun larik sabên kâcâ	27 larik
11.	Kandêlipun <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	4,5 cm
12.	Ukuraning <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	Wiyar: 21,5cm Panjangipun: 32,3cm
13.	Ukuraning <i>teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	Wiyar: 15,5cm Panjangipun: 26,5cm
14.	Ukuraning <i>margin teks Sêrat Gêmbring Baring</i> a. <i>Top</i> (inggil) b. <i>Bottom</i> (ngandhap) c. <i>Right</i> (têngên) d. <i>Left</i> (kiwâ)	a. 3,3 cm b. 2,5 cm c. 2,7 cm d. 3,3 cm
15.	Kâcâ <i>Teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	102 – 141

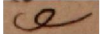

Lajêngipun tabel

No.	Katrangan	Deskripsi Naskah <i>Sêrat Prânâcitra</i> sâhâ teks <i>Sêrat Gêmbring Baring</i>
16.	Samaking <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	<p>Samak <i>naskah</i> saking dlancang jinis <i>karton</i> warni soklat, awujud <i>hard cover</i>. wontên ing liring samping kasêrat irah-irahaning buku ngginakakên aksârâ <i>latin</i>. Samakipun kados ing gambar ngandhap mênika:</p>
17.	Isining <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	<p>Wontên 16 teks. <i>Sêrat Râjâputra</i>, <i>Sêrat Suluk Têkâwêrdi</i>, <i>Sêrat Pêpali Ki Agêng Sêlâ</i>, <i>Sêrat Sastra Gêndhing</i>, <i>Sêrat Suluk Asthâbratâ</i>, <i>Sêrat Gêmbring Baring</i>, <i>Sêrat Nitisruti</i>, <i>Sêrat Suluk Pandhayangan</i>, <i>Sêrat Piwulang Pâlâkrâmâ</i>, <i>Sêrat Suluk Sidanglamong</i>, <i>Sêrat Suluk Pangéngêt-éngêt</i>, <i>Sêrat Sêwâkâ</i>, <i>Sêrat Jayasmârâ</i>, <i>Sêrat Candranipun Pêksi Pêrkutut</i>, <i>Sêrat Kidungan</i>, sâhâ <i>Sêrat Kidung Artati</i>.</p>
18.	Jinising <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	Piwulang
19.	Dhapukaning <i>teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	Sêkar mაცაპა
20.	Jinising aksârâ <i>naskah Sêrat Prânâcitra</i>	Aksârâ Jâwâ
21.	Panomorên kâcâ	Panomorên dipunsêrat mawi aksârâ Jâwâ mapan ing satêngahing dlancang iring nginggil. <i>Penomoran</i> dipunsêrat kanthi mangsi warni cêmêng.
22.	Ukuraning aksârâ Panjang sâhâ wiyaripun :	Ukuraning aksârâ sêdhêngan panjang: 0,5 cm; wiyar: 0,3 cm
23.	<i>Sikap</i> -ing aksârâ	Miring manêngên

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring	
24.	Cacahing kâcâ <i>teks</i> ingkang dipuntliti	39 kâcâ	
25.	Warnining mangsi	Cêmêng	
26.	Tapaking mangsi	Tapaking mangsi tipis	
27.	Basaning <i>teks</i>	Jawi énggal	
28.	<i>Watermark</i>	-	
29.	Wujuding aksârâ <i>teks</i>	<i>kombinasi</i>	
30.	Wujuding aksârâ dentâwyanjanâ carakan	hâ : nâ : câ : râ : kâ : dâ : tâ : sâ : wâ : lâ : 	pâ : dhâ : jâ : yâ : nyâ : mâ : gâ : bâ : thâ : ngâ :
31.	Wujuding pasangan aksârâ dentâwyanjanâ carakan	hâ : --- nâ : ----- câ : ----- râ : -	pâ : --- dhâ : ----- jâ : -----

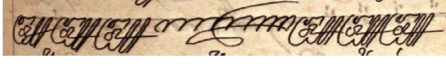

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	<i>Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
		kâ : ----- dâ : ----- tâ : ----- sâ : --- wâ : ----- lâ : ----- 	yâ : - nyâ : --- mâ : ----- gâ : ----- bâ : ----- thâ : ----- ngâ : -----
32.	Wujuding aksârâ murdâ	nâ: kâ: - tâ: sâ: pâ: gâ: - bâ: -	
33.	Wujuding aksârâ swârâ	A : I : U : -	rê: lê:

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	<i>Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
		E : - O : -	
34.	Wujuding sandhangan swârâ	 wulu : ----- pêpêt : ----- suku : ----- taling : --- taling tarung : 	
35.	Wujuding sandhangan panyigêg wandâ	 cêcak : ----- pangkon : - wignyan : ---- layar : -----	
36.	Wujuding sandhangan wyanjânâ	kêrêt : ----- péngkal : ----- câkrâ : panjang wâ : -	

Lajêngipun *tabel*

No.	Katrangan	<i>Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring</i>	
		panjang la : -	
37.	Wujuding angka Jâwâ	1: 	6:
		2: 	7:
		3: 	8:
		4: 	9:
		5: 	0:
38.	Tândhâ wiwitaning pupuh (gambar)		
39.	Wujuding tândhâ ing pungkasaning pupuh		
40.	Pådâ lingsâ	-	
41.	Pådâ lungsi	-	
42.	Pådâ pangkat	-	
43.	Adêg-adêg	-	

Tabel ing ngingil ngandharakên kawontênaning *naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ teks Sêrat Gêmbring Baring*. Adhêdahasar *tabel* kasêbut, asiling *deskripsi naskah* kaandharakên ing ngandhap mênikâ.

Irah-irahaning *naskah* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikâ inggih *naskah Sêrat Prânâcitra sâhâ irah-irahaning teks* ingkang dipuntliti inggih *teks Sêrat Gêmbring Baring*. Irah-irahan kasêbut dipunpanggihakên ing *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta* kanthi nomer koleksi 95/R00171. Katrangan ngéngingi irah-irahaning *naskah* mênikâ kasêrat wontên ing samaking *naskah* kasêrat kanthi aksârâ *latin*, wondéné irah-irahaning *teks* kasêrat ing kâcâ 102 kasêrat kanthi aksârâ Jâwâ.

Saking katrangan ing *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta*, dipunsêbutakên bilih ingkang nyalin *naskah Sêrat Prânâcitra* asmanipun Dèn Mas Suryagrahânâ. Wekdal anggènipun nyalin ing warsâ 1933. Adhêdhasar katrangan ing manggalaning *teks Sêrat Gêmbring Baring* ing kâcâ 102, dipunsêbutaken bilih ingkang nyêrat *teks* mênika asmanipun Radèn Ronggâ Prawirâdirêjâ III ing kitha Maèspathi, Madiun.

Kawontênaning *naskah Sêrat Prânâcitra* taksih saé. Sêrataning *teks* taksih cêthâ sâhâ gampil dipuwaos. Kacanipun ugi taksih jangkêp, urut botên wontên ingkang ical mênâpâ déné risak. Namung ing saperangan kâcâ wontên bolongan-bolongan alit. *Naskah Sêrat Prânâcitra* kasamak *hard cover* kanthi warni soklat. Bahaning *naskah* inggih mênika dlancang ingkang kajilid ngginakakên bolah kanthi dondoman ingkang kêncêng.

Kandêling *naskah Sêrat Prânâcitra* mênika kirang langkungipun 4,5 *centimeter*. Ukuraning *naskah Sêrat Prânâcitra* mênika wiyaripun 21,5 *centimeter* sâhâ panjangipun 32,3 *centimeter*. Wondéné ukuraning *teks Sêrat Gêmbring Baring* (*naskah* ingkang dipuntliti) wiyaripun 15,5 *centimeter* sâhâ panjangipun 26,5 *centimeter*. Ukuraning *margin teks* ingkang dipuntliti nginggilipun (*top*): 3,3 *centimeter*; ngandhap (*bottom*): 2,5 *centimeter*; sisih têngén (*right*): 2,7 *centimeter*; sâhâ sisih kiwâ (*left*): 3,3 *centimeter*.

Teks Sêrat Gêmbring Baring kasêrat mawi aksârâ Jâwâ, déné wujuding aksaranipun *kombinasi* sâhâ ingkang kasêrat miring manêngên kanthi tandhêsaning mangsi tipis. Ukuraning aksârâ sêdêngan kanthi panjang 0,5

centimeter sâhâ wiyaripun 0,3 *centimeter* ingkang kasêrat mawi mangsi warni cêmêng. Gunggunging larik sabên kakanipun wontên 27 larik.

Panomêran sabên kâcâ ing naskah mênikâ wontên ing sanginggilipun kâcâ sisih têngah. Panomêranipun kasêrat kanthi angka Jâwâ. Cacahing kâcâ *naskah* ingkang dipuntliti wontên 39 kâcâ, wiwit saking kâcâ 102 dumugi kâcâ 141. Basaning *teks* ingkang dipunginakakên ing salêbêting *teks Sêrat Gêmbiring Baring* inggih mênikâ bâsâ Jawi énggal. Wondéné *ragam* bâsâ ingkang dipunginakakên inggih *ragam* bâsâ Jawi ngoko.

Naskah Sêrat Prânâcitra mênikâ kaewokakên dhatêng jinising *naskah* piwulang. Kanthi studi *katalog* sâhâ ningalli wontên papan panyimpênipun dipunmangrêtos bilih *naskah Sêrat Prânâcitra* ngêwrat 16 *teks*. *Teks* ingkang kawrat inggih mênikâ: *Sêrat Râjâputra*, *Sêrat Suluk Têkâwêrdi*, *Sêrat Pêpali Ki Agêng Sêlâ*, *Sêrat Sastra Gêndhing*, *Sêrat Suluk Asthâbrâtâ*, *Sêrat Gêmbiring Baring*, *Sêrat Nitistruti*, *Sêrat Suluk Pandhayangan*, *Sêrat Piwulang Pâlâkrâmâ*, *Sêrat Suluk Sidanglamong*, *Sêrat Suluk Pangéngêt-éngêt*, *Sêrat Sêwâkâ*, *Sêrat Jayasmâra*, *Sêrat Candranipun Péksi Pêrkutut*, *Sêrat Kidungan*, sâhâ *Sêrat Kidung Artati*.

Dhapukaning *naskah* kasêbut inggih mênikâ sêkar mâcâpat. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* ngêwrat sakawan pupuh, Sinom ingkang ngêwrat 29 pādâ, Dhandhanggulâ ingkang ngêwrat 31 pādâ, Pangkur ingkang ngêwrat 43 pādâ, sâhâ Durmâ ingkang ngêwrat 97 pādâ. Pramilâ, gunggunging pādâ wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring* inggih 200 pādâ.

3. *Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring*

Transliterasi inggih mênikâ alih aksârâ kanthi nggantos jinising sêratan saking aksârâ *sumber* dhatêng aksârâ *sasaran* (Baroroh-Baried, 1985: 65). *Transliterasi*-nipun inggih nggantos sêratan saking aksârâ Jâwâ dhatêng sêratan aksârâ *Latin*. *Transliterasi teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang dipunginakakên inggih mênikâ *metode transliterasi standar*. *Metode transliterasi standar* inggih mênikâ cârâ anggènipun damêl *alih* aksârâ sêrataning *teks* ingkang kasêrat adhêdhasar *ejaan* ingkang lêrês utawi kajumbuhakên kaliyan pandom ingkang gumathok, inggih mênikâ *Ejaan yang Disempurnakan (EYD)*.

a. *Pandoming transliterasi teks Sêrat Gêmbring Baring*

Pandoming *transliterasi* wontên ing panalitèn mênikâ dipundamêl kanggé nggampilakên *transliterasi teks Sêrat Gêmbring Baring*. *Transliterasi* ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênikâ inggih mênikâ *transliterasi standar*. Ancasing *metode transliterasi standar* inggih mênikâ kanggé ngandharakên sêratan *teks* mawi tâtâ panyêratan ingkang sawêg lumampah. Pandoming *transliterasi* dipunginakakên supados nggampilakên pamaos anggènipun mangrêtosî asiling *transliterasi*. Pandoming *transliterasi* ingkang dipunginakakên kados ing ngandhap mênikâ.

1) *Sistem Transliterasi Aksârâ Jâwâ*

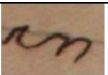
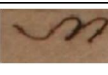
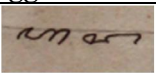
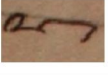

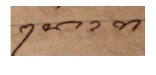
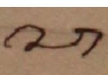
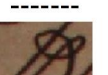
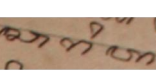
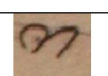
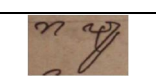
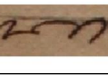
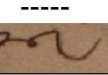
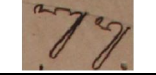
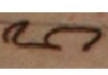

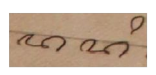
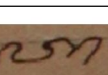

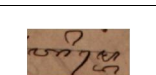
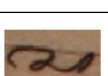
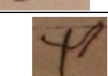
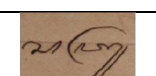
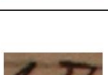

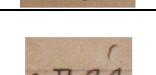

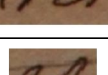
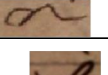
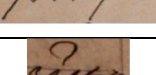
a) *Aksârâ Jâwâ sâhâ Pasanganipun*

Aksârâ Jâwâ ingkang asring dipunsêbut dântâwyanjânâ utawi carakan mênikâ ingkang baku wontên 20 (kalih dâsâ), inggih mênikâ: hâ, nâ, câ, râ, kâ, dâ, tâ, sâ, wâ, lâ, pâ, dhâ, jâ, yâ, nyâ, mâ, gâ, bâ, thâ, ngâ. Sadaya aksârâ mênikâ

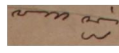
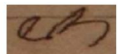

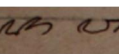
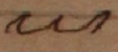
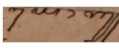

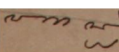
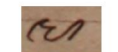

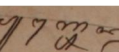
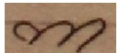

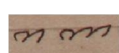

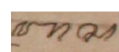
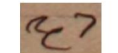

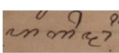
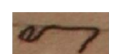

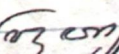
wontên pasanganipun piyambak-piyambak.

Pasangan aksârâ Jâwâ inggih mênikâ aksârâ ingkang ndadosakên aksârâ Jâwâ mênikâ asipat *konsonantal* (Mulyani, 20011: 5). Aksârâ Jâwâ sâhâ pasanganipun ingkang sagêd dipunpanggihakên wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênikâ.

Tabel 6: Aksârâ Jâwâ sâhâ pasanganipun

Nâmâ aksârâ	Wujud aksârâ	Wujud pasangan	Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Tansliterasi	Têgês
Hâ		--- 		ânâ	<i>ada</i>
Nâ		----- 		nora	<i>tidak</i>
Câ		----- 		caritâ	<i>cerita</i>
Râ		-		ratu	<i>ratu</i>
Kâ		----- 		kudu	<i>harus</i>
Dâ		----- 		dadi	<i>jadi</i>
Tâ		----- 		têmbé	<i>baru saja/ akan</i>
Sâ		----- 		satru	<i>musuh</i>
Wâ		----- 		warêng	<i>kakek</i>
Lâ		----- 		loro	<i>dua</i>
Pâ		----- 		pêjah	<i>mati</i>

Lajêngipun *tabel*

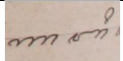

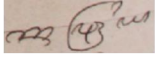

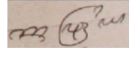

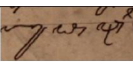
Nåmå aksårå	Wujud aksårå	Wujud pasangan	Tulådhå anggènipun ngginakakên	<i>Tansliterasi</i>	Têgês
Dhå				nyandhang	<i>memakai</i>
Jå				jåwå	<i>jawa</i>
Yå		-		yogyå	<i>sebaiknya</i>
Nyå				nyandhang	<i>nemakai</i>
Må				nuktèni	<i>nerasakan</i>
Gå				rågå	<i>badan</i>
Bå				båså	<i>bahasa</i>
Thå				agêthing	<i>gemas</i>
Ngå				ngrat	<i>jagad</i>

b) Aksårå Murdå såhå Pasanganipun

Aksårå murdå utawi aksårå *mahaprana*, inggih mênikå aksårå ingkang pancènipun kédah kaucapakên kanthi abab ingkang kathah. Aksårå murdå mênikå kangge nyêrat têmbung-têmbung saking båså ngamåncå såhå kanggé tâta-prungu utawi pakurmatan. Aksårå murdå mênikå botên kénging kanggé sisigêging wandå. Ingkang limrah kasêrat nganggé aksårå murdå mênikå asmaning pårå luhur, jujuluk. Padununganipun inggih namung satunggal aksårå kémawon sabên têmbung, kaurutakên saking ngajêng. Aksårå murdå mênikå cacahipun wontên 8 (wolu) aksårå, inggih mênikå: Nå, Kå, Tå, Så, På, Gå, Bå, Jñå (Mulyani, 2011: 6-7). Wondéné aksårå murdå ingkang dipunpanggihakên wontên *teks Sêrat*

Gêmbiring Baring mênika kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênika.

Tabel 7: Aksâra murdâ sâhâ pasanganipun

Nâma aksâra	Wujud aksâra	Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
Nâ			Nabi	<i>Nabi</i>
Sâ			Satriyâ	<i>Satriya</i>
Tâ			Satriyâ	<i>Satriya</i>
Pâ			Bupati	<i>Bupati</i>

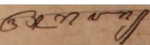

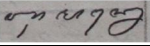

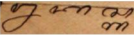
c) Aksâra Swârâ

Aksâra swârâ inggih mênika aksâra ingkang dipunginakakên kanggé nyêrat aksâra *vokal* ingkang dados wandâ.

Aksâra swârâ mênika sajatosipun namung wontên gangsal inggih mênika a, i, é, u, o. Ananging aksâra **rê** sâhâ **lê** kalêbêt aksâra swârâ, milanipun wontên ingkang mastani bilih aksâra mênika cachipun wontên pitu (Mulyani, 2011: 9).

Wondéné aksâra swârâ ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênika kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênika.

Tabel 8: Aksâra swârâ sâhâ pasanganipun

Nâma aksâra	Wujud aksâra	Wujud pasanganipun	Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
a				Arab	<i>Arab</i>
I		-		imané	<i>imanya</i>
rê		-		warêng	<i>kakek</i>
lê		-		lêkas	<i>permulaan</i>

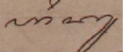

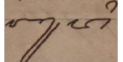
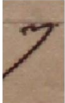
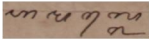
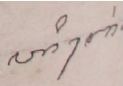

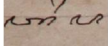
d) Sandhangan

Sandhangan inggih mênikå praboting aksårå Jåwå kanggé mbédakakên ungêling wandå ing bâså Jawi (Mulyani, 2011: 10). Sandhangan mênikå dipunpérang dados sêkawan, inggih mênikå sandhangan swårå, sandhangan panyigêging wandå, sandhangan wyanjånå sårå sandhangan pangkon. Sandhangan ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå kaandharakên kados ing ngandhap mênikå.

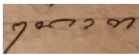
1. Sandhangan Swårå

Sandhangan swårå mênikå cacahipun wontên gangsal, inggih mênikå wulu, suku, taling, pêpêt, taling tarung. Wulu mênikå pralambanging vokal /i/, suku pralambanging vokal /u/, taling pralambanging vokal /é/ utawi /è/, pêpêt pralambanging vokal /ê/, sårå taling tarung pralambanging vokal /o/. Wondéné sandhangan swårå ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênikå.

Tabel 9: Sandhangan swårå

Nåmå sandhangan	Wujud sandhangan	Tulådå anggênipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
wulu			iku	itu
suku			budi	budi
taling		 	amalé tibèng	amalnya jatuh di
pêpêt			têpå	tenggang rasa

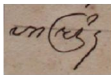

Lajêngipun *tabel*

Nåmå sandhangan	Wujud sandhangan	Tulådha anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
taling tarung			nora	<i>tidak</i>

2. Sandhangan Wyanjånå

Sandhangan wyanjånå inggih mênika sandhangan minångkå pratåndha *konsonan* rangkêp wontên wiwitanipun wandå. Cacahipun sandhangan wyanjånå mênika wontên gangsal, inggih mênika cåkrå, kêrêt, péngkal, panjang la, sårå panjang wa. Wondéné sandhangan wyanjånå ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênika.

Tabel 10: Sandhangan wyanjånå

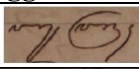

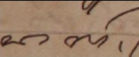

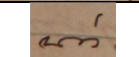
Nåmå sandhangan	Wujud sandhangan	Tulådha anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
cåkrå			amrih	<i>supaya</i>
kêrêt		-	-	-
péngkal			dadyå	<i>menjadi</i>

3. Sandhangan Panyigêging Wandå

Sandhangan panyigêging wandå inggih mênika sandhangan pratåndha *konsonan* panutup wandå. Sandhangan mênika wontên tigang warni inggih mênika wignyan, layar, sårå cêcak. Wondéné sandhangan panyigêging wandå ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika kados

ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênikå.

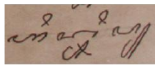
Tabel 11: Sandhangan panyigêg wandå

Nåmå sandhangan	Wujud sandhangan	Tulådhå anggènipun ngginakakên	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
wignyan			bubrah	<i>rusak</i>
Layar			nalar	<i>akal</i>
cêcak			kang	<i>yang</i>

4. Sandhangan Pangkon

Sandhangan pangkon ginanipun inggih mênikå kanggé pratåndhå *konsonan* pungkasan saking wandå utawi têmbung. Sandhangan pangkon dipunginakakên minångkå pratåndhå bilih aksårå ingkang dipunpangku mênikå aksårå mati. Wondéné sandhangan pangkon ingkang dipunginakakên wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå kados ingkang wontên ing *tabel* ngandhap mênikå.

Tabel 12: Sandhangan pangkon

Nåmå sandhangan	Wujud sandhangan	Tulådhå anggènipun ngginakakên	<i>Transliterasi</i>	<i>Terjemahan</i>
pangkon			intip	<i>kerak</i>

2) Panyêrating Aksårå /hå/

Aksårå /hå/ botên mêsthi dipun-*transliterasi*-akên dados hå. Manawi dipunungêlakên cêthå utawi abot pramilå dipunsêrat /hå/, ananging manawi dipunungêlakên ènthèng pramilå dipunsêrat /å/. Tulådhå anggènipun ngginakakên wontên *Sêrat Gêmbring Baring* inggih kados makatên.

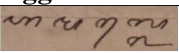
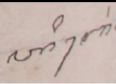
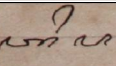
Tabel 13: Sêrataning aksârâ /Hâ/

Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
	amalé	<i>amalnya</i>
	luhur	<i>luhur</i>
	dadyâ	<i>menjadi</i>

3) Panyêrating /e/ kanthi *Diakritik* (ê),(é), utawi (è)

Panyêratan /e/ pêpêt dipunsêrat kanthi tândhâ *diakritik* (ê), wondéné panyêratan /e/ taling kanthi tândhâ *diakritik* (é) utawi (è). Panyêratan /e/ wontên aksârâ Jâwâ mênikâ wontên tigang *variasi*. Wondéné tulâdhâ panyêratanipun kados makatên.

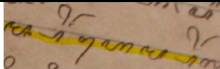
Tabel 14: Sêrataning /e/ pêpêt sâhâ /e/ taling

Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
	amalé	<i>amalnya</i>
	tibèng	<i>jatuh di</i>
	têpâ	<i>tenggang rasa</i>

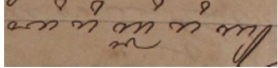
4) Penyêrating Têmbung Rangkêp

Penyêratan têmbung rangkêp wontên *transliterasi* ngginakakên tândhâ gandhèng (-). Wondéné tulâdhâ panyêratanipun kados makatên.

Tabel 15: Sêrataning têmbung rangkêp

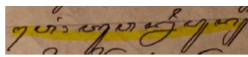
Tulâdhâ anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
	èmpêr- èmpêr	<i>seperti</i>

Lajêngipun *tabel*

Tuladhå anggènipun ngginakakên	Transliterasi	Terjemahan
	kirig-kirig	<i>kirig-kirig</i>

5) Aksårå Rangkêp ingkang Kasusun Saking *Proses Afiksasi*

Afiksasi inggih mênikå *proses* ngimbuhi. *Imbuhan* utawi *afiks* wontên bâså Jawi kapérang dados sakawan jinis, inggih mênikå atêr-atêr, sêsêlan, panambang sårå *imbuhan* sasarêngan. Têmbung ingkang kasusun saking proses *afiksasi* inggih mênikå têmbung ingkang kasêrat kanthi aksårå Jåwå ingkang pikantuk atêr-atêr sårå *imbuhan* sasarêngan. Aksårå pungkasan saking têmbung lingganipun dipunsêrat rangkêp. Anamung, panyêratan wontên *transliterasi standar* mênikå, salah satunggal aksårå rangkêp mênikå dipunicalakên. Tulådhånipun kados makatên.

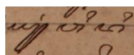

dipunsêrat wong tuwanipun.

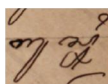
6) Penyêrating Aksårå *Kapital*

Panyêratan aksårå *kapital* wontên *transliterasi teks Sêrat Gêmbring Baring* dipungayutakên kaliyan tåtå panyêratan aksårå Latin. Tulådhånipun panyêratan aksårå kapital, inggih mênikå kados makatên.

- a) Aksårå kapital dipunginakakên wontên têmbung ingkang wontên gayutipun kaliyan Gusti Allah utawi agåmi.

dipunsêrat Hyang Widi.

dipunsêrat Gusti.

- b) Aksarâ kapital dipunsêrat minangkâ aksarâ sêpisanan nama dhiri sâhâ pakurmatan

dipunsêrat Jawi.

7) Penyêrating Tândhâ *Metra*

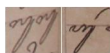
Panyêratan wontên *teks Sêrat Gêmbring Baring* ngginakakên pintên-pintên tândhâ *metra*. Tândhâ-tândhâ mênikâ limrahipun dipunginakakên wontên panyêrating *teks* dhapukan sêkar. Wondéné pintên-pintên tândhâ *metra* ingkang dipunginakakên wontên *Sêrat Gêmbring Baring* inggih mênikâ kados makatên.

Tabel 16: Tândhâ *metra* wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring*

Nama Tândhâ	Tulâdhâ Anggènipun Ngginakakên	Transliterasi
Sabên Gatrâ		/
Sabên Pâdâ		//
Sabên Pupuh		///

8) Panyêrating *Reduplikasi Parsial* utawi *Dwipurwâ*.

Panyêrating *reduplikasi parsial*, wontên mênikâ inggih *dwipurwâ* dipunjumbuhakên éjaan bâsâ Jawi inggih mênikâ wandâ sêpisan dipunsêrat sami kaliyan têmbung lingganipun. Tulâdhâipun inggih mênikâ kados makatên.

dipunsêrat luluhur

b. Pandoming *Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring*

Pandoming *suntingan teks* ingkang dipunginakakên wontên panalitèn mênikâ inggih ngginakakên tândhâ kanggé nggampilakên anggènipun damêl *suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring*. Andharan bab tândhâ-tândhâ ingkang

dipunginakakên inggih kados makatên.

- a. Tanda <.....> dipunginakakên manawi aksârâ, wandâ utawi têmbungipun dipunlêrêsakên utawi dipungantos.
- b. Tândhâ (.....) dipunginakakên manawi wontên tambahan aksârâ, wandâ, utawi têmbung.
- c. Tândhâ [.....] dipunginakakên manawi wontên aksârâ, wandâ utawi têmbung ingkang dipunkirangi.
- d. *Aparat kritik* dipunsukani nomêr kanthi ngginakakên angka Arab sêratan Latin ($\dots^1, \dots^2, \dots^3, \text{lsp}$).
- e. Panomêran kâcâ wontên ing *teks* ngginakakên angka Arab sêratan Latin kanthi tândhâ { ... }. Pindhahaning kâcâ *teks* kasêrat kanthi tândhâ {kâcâ...}. Manawi pindhahaning kâcâ *teks* mênika wontên satunggaling wandâ, milâ tândhâ pindhahaning kâcâ mapan antawisipun wandâ ingkang kapunggêl kasêbut tanpâ dipunêlêt-êlêti. Manawi pindhahaning kâcâ wontên kalih têmbung, milâ tândhâ kacanipun mapan antawisipun têmbung kasêbut sâhâ dipunêlêt-êlêti satunggal *spasi*.

c. Asiling Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring

Transliterasi ingkang dipunginakakên wontên ing panalitèn mênika ngginakakên *metode transliterasi standar*. *Transliterasi standar* inggih mênika alih tulis kanthi nggantos jinisipun sêratan *naskah* ingkang dipunsalin miturut aturan ingkang lumampah. *Transliterasi* ingkang dipuntindakakên inggih mênika nggantos jinisipun sêratan *naskah*, inggih mênika aksârâ Jâwâ dhatêng aksârâ *Latin* miturut paugêran ingkang lumampah. *Transliterasi standar*

dipuntindakakên kanthi ancas nêdahakên *teks* kados paugêran ingkang sawêg lumampah, lajêng nggampilakên pamaos anggènipun mangertosi isinipun *teks*.

Sasampunipun *transliterasi* lajêng dipuntindakakên *kegiatan penyuntingan*. *Penyuntingan teks Sérat Gêmbiring Baring* mênikå kanthi nglêrêsakên *teks* kanthi nambah, ngurangi, utawi nggantos aksårå, wandå, utawi têmbungipun. *Transliterasi sårå suntingan teks Sérat Sérat Gêmbiring Baring* wontên ing panalitèn mênikå adhêdhasar isining andharan *teks* dipunjumbuhakên kaliyan pandom ingkang gumathok.

Suntingan teks ingkang dipuntindakakên wontên panalitèn mênikå inggih *metode suntingan edisi standar*. *Suntingan teks edisi standar* ngêdalakên *teks* kanthi nglêrêsakên kalêpatan alit sarta éjaanipun dipunjumbuhakên kaliyan aturan ingkang lumampah. Asiling *suntingan* inggih mênikå *teks* ingkang sampun siap dipunwaos sårå dipunmangrêtosî kaliyan masarakat umum.

Asiling *transliterasi sårå suntingan standar teks Sérat Sérat Gêmbiring Baring* kaandharakên ing *tabel* ngandhap mênikå. Kanggé ngampilakên anggènipun mangrêtosî *tabel* asiling *transliterasi*, kaandharakên kanthi katrangan bilih têmbung ingkang dipuncithak kandêl mratandani bilih têmbung kasêbut kirang trêp utawi botên limrah kaginakakên ing wêkdal samênikå. Cathêtan sanèsipun ngéngingi andharan asiling *transliterasi standar teks Sérat Sérat Gêmbiring Baring* kaandharakên kanthi *aparât kritik* wontên pérangan salajêngipun.

Tabel 17: Asiling transliterasi sâhâ suntingan teks *Sêrat Gêmbring Baring*

Asiling Transliterasi <i>Sêrat Gêmbring Baring</i>	Asiling Suntingan <i>Sêrat Gêmbring Baring</i>
{kâcâ 102} Sinambêtan <i>Sêrat Gêmbring Baring</i> , anggitanipun Radèn Ranggâ Prawirâdirêjâ, ingkang kaping tigâ, ing kithâ Mahèspati, kithâ, nêgari Mèdiun.	{kâcâ 102} Sinambêtan <i>Sêrat Gêmbring Baring</i> , anggitanipun Radèn Ronggâ Prawirâdirêjâ, ingkang kaping tigâ, ing kithâ Mahèspati, kithâ, nêgari Mèdiun.
1) {kâcâ 103} /// wong anom ngriptâ caritâ / pralambanging dalil kadis / èmpêr-èmpêr lan upâmâ / luwangé kang dhingin-dhingin / amrih sagung babayi / kalis bajang sawanipun / tinambanan ing sastrâ / sajêroné sèkêt siji / yèn kêbanjur wutâ tuli tèmahirâ //	1) {kâcâ 103} /// wong anom ngriptâ caritâ / pralambanging dalil kadis / èmpêr-èmpêr lan upâmâ / luwangé kang dhingin-dhingin / amrih sagung babayi / kalis bajang sawanipun / tinambanan ing sastrâ / sajêroné sèkêt siji / yèn kêbanjur wutâ tuli tèmahirâ //
2) jêr wong tan bisâ ing sastrâ / tunâ liwat lamun angling / tur dadi pangéwan-éwan / lêkas gêndhung anyênêngit / gumisâ ngaku bangkit / yèn kawêlêh sâyâ lacut / nututi ujar salah / sangsâyâ kabêlik-bêlik / yèn kapêngkok ing pakéwuh nyudâ prayâ //	2) jêr wong tan bisâ ing sastrâ / tunâ liwat lamun angling / tur dadi pangéwan-éwan / lêkas gêndhung anyênêngit / gumisâ ngaku bangkit / yèn kawêlêh sâyâ lacut / nututi ujar salah / sangsâyâ kabêlik-bêlik / yèn kapêngkok ing pakéwuh nyudâ prayâ //
3) bâsâ prayâ iku ulat / ulat sêsumuk ing ati / asêbut nguthuh tur cêmplang / nora darbêni prak-ati / tabêri gawé sisip / sugih satru tanpâ nganggur / warêngkêng nalar cêkak / tan pracâyâ ing sasami / sasar susur awêkasan utang walat //	3) bâsâ prayâ iku ulat / ulat sêsumuk ing ati / asêbut nguthuh tur cêmplang / nora darbêni prak-ati / tabêri gawé sisip / sugih satru tanpâ nganggur / warêngkêng nalar cêkak / tan pracâyâ ing sasami / sasar susur awêkasan utang walat //
4) walaté sabarang ingkang / handarbêni nétrâ kuping / tuwuh ing râsâ pêngrâsâ / arus amis kang agêthing / sayêkti anêmahi / wong kasurang tuman busuk / loro dununging sastrâ / Jâwâ Arab nétrâ kalih / Arab têngên sastrâ Jâwâ nétrâ kiwâ //	4) walaté sabarang ingkang / handarbêni nétrâ kuping / tuwuh ing râsâ pêngrâsâ / arus amis kang agêthing / sayêkti anêmahi / wong kasurang tuman busuk / loro dununging sastrâ / Jâwâ Arab nétrâ kalih / Arab têngên sastrâ Jâwâ nétrâ kiwâ //
5) dêlap-dêlapé agêsang / kudu wruh salah satunggil / si {kâcâ 104} ji-siji sok mëlèkâ / dadi jalaraning budi /	5) dêlap-dêlapé agêsang / kudu wruh salah satunggil / si {kâcâ 104} ji-siji sok mëlèkâ / dadi jalaraning budi /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
budi kang amrih bêcik / ambêciki raganipun / jêr sastrâ Arab dadyâ / paningal mring sukmâ Jawi / sastrâ Jâwâ dadyâ paningaling râgâ //	budi kang amrih bêcik / ambêciki raganipun / jêr sastrâ Arab dadyâ / paningal mring sukmâ Jawi / sastrâ Jâwâ dadyâ paningaling râgâ //
6) yèn tan wruh salah satunggal / Jâwâ Arab angluputi / têtêp nora mangan ujar / wuruké apalan kaki / wus kawrat anèng ati / miwah karnâ myang pandulu / tersândhâ anèng ujar / kênyatahan solah liring / liring iku juru basané kang manah //	6) yèn tan wruh salah satunggal / Jâwâ Arab angluputi / têtêp nora mangan ujar / wuruké apalan kaki / wus kawrat anèng ati / miwah karnâ myang pandulu / tersândhâ anèng ujar / kênyatahan solah liring / liring iku juru basané kang manah //
7) sâpâ arsa wruh jro manah / dulunên ing solah liring / tuwin kang ponang rarasan / yaiku sajroning ati / âpâ kang dipunamrih / pan wus kapanggih ing ngriku / ânâ pantês katiwar / ânâ pantês dé astuti / pantês taklim ânâ pantês sinuwiyah //	7) sâpâ arsa wruh jro manah / dulunên ing solah liring / tuwin kang ponang rarasan / yaiku sajroning ati / âpâ kang dipunamrih / pan wus kapanggih ing ngriku / ânâ pantês katiwar / ânâ pantês dé astuti / pantês taklim ânâ pantês sinuwiyah //
8) ânâ kang pantês dèn urak / ânâ pantes dèn rakêti / jêr wênang kêrânâ gêsang / angêdohi nalar sisip / nalar bènêr ingudi / amrih âjâ lura-luru / nunulari cilâkâ / bédâ lawan nalar bêcik / bêcik iku margânirâ saking sastrâ //	8) ânâ kang pantês dèn urak / ânâ pantes dèn rakêti / jêr wênang kêrânâ gêsang / angêdohi nalar sisip / nalar bènêr ingudi / amrih âjâ lura-luru / nunulari cilâkâ / bédâ lawan nalar bêcik / bêcik iku margânirâ saking sastrâ //
9) bêcik iku nyatanirâ / wus kagêm ing nabi wali / mukmin tanapi ulama / ratu satriyâ bupati / iku wus dadi mingsil / têngêsé mingsil puniku / têpâ lawan tulâdhâ / èmpêr-èmpêr nalar bêcik / tibèng ka{kâcâ 105}wi ingaran kidung pralambang //	9) bêcik iku nyatanirâ / wus kagêm ing nabi wali / mukmin tanapi ulama / ratu satriyâ bupati / iku wus dadi mingsil / têngêsé mingsil puniku / têpâ lawan tulâdhâ / èmpêr-èmpêr nalar bêcik / tibèng ka{kâcâ 105}wi ingaran kidung pralambang //
10) yogyâ samyâ kawruhânâ / paugêraning wong urip / alané tan bisâ Arab / tan wruh pratikêling urip / urip saking Hyang Widi / ing têngbé tan wurung lampus / urip pêsthiné pêjah /	10) yogyâ samyâ kawruhânâ / paugêraning wong urip / alané tan bisâ Arab / tan wruh pratikêling urip / urip saking Hyang Widi / ing têngbé tan wurung lampus / urip pêsthiné pêjah /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
yèn wus pêjah nora urip / tanpâ lali lêlakoné tanpâ wêkas //	yèn wus pêjah nora urip / tanpâ lali lêlakoné tanpâ wêkas //
11) kasèp nora bisâ sambat / tan kêna samâyâ ngaji / anom tuwâ nyandhing pêjah / ing kono goné kêpanggih / yèn pinupus ing ati / jêr kangèlan ngaji ngèlmu / èlèk wong anèng nrâkâ / turun curês sothal-santhil / anèng donyâ tan pêgat nêmu cilâkâ //	11) kasèp nora bisâ sambat / tan kêna samâyâ ngaji / anom tuwâ nyandhing pêjah / ing kono goné kêpanggih / yèn pinupus ing ati / jêr kangèlan ngaji ngèlmu / èlèk wong anèng nrâkâ / turun curês sothal-sa[n]thil ¹ / anèng donyâ tan pêgat nêmu cilâkâ //
12) alané tan bisâ Jâwâ / juwarèh adoh ing bécik / tan wruh undhâ usuk irâ / ratu satriyâ bupati / sanak myang guru nadi / Gusti myang wong tuwanipun / tâtâ kramaning ujar / kajêjêr nèng sastrâ Jawi / wêkasirâ prabot angawruhi râgâ //	12) alané tan bisâ Jâwâ / juwarèh adoh ing bécik / tan wruh undhâ usuk irâ / ratu satriyâ bupati / sanak myang guru nadi / Gusti myang wong tuwanipun / tâtâ kramaning ujar / kajêjêr nèng sastrâ Jawi / wêkasirâ prabot angawruhi râgâ //
13) yèn pinupus ing wong sungkan / jêr kangèlan wong abangkit / wruh obah osiking jagat / wruh obah osiking ati / wruh rêmbugé wong luwih / wruh mring lèlèjêming sêmu / èlèk dadi wong komprâ / anganggoni wutâ tuli / sak jêg urip aji wêdhus bèbèk ayam //	13) yèn pinupus ing wong sungkan / jêr kangèlan wong abangkit / wruh obah osiking jagat / wruh obah osiking ati / wruh rêmbugé wong luwih / wruh mring lèlèjêming sêmu / èlèk dadi wong komprâ / anganggoni wutâ tuli / sak jêg urip aji wêdhus bèbèk ayam //
14) wong busuk tuman dé sépak / ing ngêpak samining u{kâcâ 106}rip / apêpêt cupêting manah / kêlarahan ukur urip / mrih mati nora mati / kudu urip nora urus / tan kêlar nyandhang mangan / turun têdhak sâyâ gêmbring / muktênirâ apilênggah dadi bujang //	14) wong busuk tuman dé sépak / ing ngêpak samining u{kâcâ 106}rip / apêpêt cupêting manah / kêlarahan ukur urip / mrih mati nora mati / kudu urip nora urus / tan kêlar nyandhang mangan / turun têdhak sâyâ gêmbring / muktênirâ apilênggah dadi bujang //
15) luhur-luhuring dêrajat / andalêming dadi baring / énak tanpâ kaparéntah/ witné kang jumênêng najis/ bubrah krèwèk drês mili / ting pèrngangah gégroh sumpung /	15) luhur-luhuring dêrajat / andalêming dadi baring / énak tanpâ kaparéntah / witné kang jumênêng najis / bubrah krèwèk drês mili / ting pèrngangah gégroh sumpung /

dédilat anèng pasar / sagunging wong kirig-kirig / iyâ iku labété wong tanpå nalar //	dédilat anèng pasar / sagunging wong kirig-kirig / iyâ iku labété wong tanpå nalar //
16) milané wong anèng donyâ / rong prakârâ dèn tèmèni / olah sampurnaning pêjah / olah luhuring kamuktin / apan tâ wus pinasthi / yèn wong cilâkâ puniku / sâyâ kari kang amal / lawan wong wibâwâ mukti / nadyan alit bèr-budiman ulah nalar //	16) milané wong anèng donyâ / rong prakârâ dèn tèmèni / olah sampurnaning pêjah / olah luhuring kamuktin / apan tâ wus pinasthi / yèn wong cilâkâ puniku / sâyâ kari kang ngamal / lawan wong wibâwâ mukti / nadyan alit bèr-budiman ulah nalar //
17) amalé sâyâ mangambâk / dêlajat sâyâ nututi / tédhak turun sâyâ minggah / aninggal panggawé nisthip / sik komprâ sâyâ kèri / nèng donyâ kêkêl galuruh / anutuh raganirâ / sâyâ wuwuh kang bilahi / kabanjuré iku nutuh mring Hyang Sukmâ //	17) amalé <tansâyâ âmbâ>² / dêlajat sâyâ nututi / tédhak turun sâyâ minggah / aninggal panggawé nisthip / sik komprâ sâyâ kèri / nèng donyâ kêkêl galuruh / anutuh raganirâ / sâyâ wuwuh kang bilahi / kabanjuré iku nutuh mring Hyang Sukmâ //
18) tan wruh jinarag priyânggâ / lêluhur tur anglabêti / nèng donyâ kêna wêwêlak / nèng nêrâkâ dadi intip / âna ngisoring iblis / nora urip nora lampu{kâcâ 107}s / paran marganing gêsang / yèn lumuh analar bécik / suprandéné dilalah kudu anêmah //	18) tan wruh jinarag priyânggâ / lêluhur tur anglabêti / nèng donyâ kêna wêwêlak / nèng nêrâkâ dadi intip / âna ngisoring iblis / nora urip nora lampu{kâcâ 107}s / paran marganing gêsang / yèn lumuh analar bécik / suprandéné dilalah kudu anêmah //
19) dhêmên budiné wong âlâ / lumuh budiné wong bécik / jêr isin yèn titiruwa / nganti béciké pribadi / saraté wus pinasthi / sabarang karya jinaluk / marang duga prayoga / tinuku ing budi bécik / ingran bécik bécik iku dudu âlâ //	19) dhêmên budiné wong âlâ / lumuh budiné wong bécik / jêr isin yèn titiruwa / nganti béciké pribadi / saraté wus pinasthi / sabarang karya jinaluk / marang duga prayoga / tinuku ing budi bécik / ingran bécik bécik iku dudu âlâ //
20) kâyâ tâ ingaran amal / datan ngamungkên mas picis / pawèwèh lan dâna krâma / kèlawan sabarang bukti / iyâ sabarang angling / sabarang pratingkah patut / sabarang karya nikmat / asih barang kawlas asih / barang karya kang anarik sukâ rêna //	20) kâyâ tâ ingaran amal / datan ngamungkên mas picis / pawèwèh lan dâna krâma / kèlawan sabarang bukti / iyâ sabarang angling / sabarang pratingkah patut / sêmbarang karya nikmat / asih barang kawlas asih / barang karya kang anarik sukâ rêna //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
21) iku kabèh ingran amal / katêmu ing donyâ akir / ing saturun-turun têdhak / milu kuwalêsan bécik / pan tikêl sèwu luwih / walêsé amal puniku / kang karyâ wong satunggal / turunirâ tanpå wilis / samyâ nampi wawalês amaling tâpå //	21) iku kabèh ingran amal / katêmu ing donyâ akir / ing saturun-turun têdhak / milu kuwalêsan bécik / pan tikêl sèwu luwih / walêsé amal puniku / kang karyâ wong satunggal / turunirâ tanpå wilis / samyâ nampi wawalês amaling tâpå //
22) babu kaki nini canggah / miwah warèng sapanginggil / pamanggihirâ tan bédâ / milu kuwalêsan bécik / dèn titènanâ ati / binjang tan wurung katêmu / yèn sirâ tan suminggah / anglakoni nalar bécik / âjâ kèri lan anak putuné kumprâ //	22) babu kaki nini canggah / miwah warèng sapanginggil / pamanggihirâ tan bédâ / milu kuwalêsan bécik / dèn titènanâ ati / binjang tan wurung katêmu / yèn sirâ tan suminggah / anglakoni nalar bécik / âjâ kèri lan anak putuné kumprâ //
23) sana{kâcâ 108}dyan wong awibâwâ / yèn tansah akaryâ sisip / kapam marang kaluputan / têdhak turun dadi gêmbiring / milâ sagunging jalmi / gêdhé cilik anom sêpuh / miwah pawèstri priyâ / wajib gègulang ngasami / dipunémut marang kang dadyâ tuladhâ //	23) sana{kâcâ 108}dyan wong awibâwâ / yèn tansah akaryâ sisip / kapa<ng>³ marang kaluputan / têdhak turun dadi gêmbiring / milâ sagunging jalmi / gêdhé cilik anom sêpuh / miwah pawèstri priyâ / wajib gègulang ngasami / dipunémut marang kang dadyâ tuladhâ //
24) iki saking dadil Kur'an / yakmal miskala dzaratin / kaeran yarah myang waman / yakmal maskala dzaratin / saran yarah sayêkti / amal sakêlaring sêmut / âlâ bécik pinanggyâ / êndi tâ liré kang margi / amrih mulyâ gègulangên saking sastrâ //	24) iki saking dadil Kur'an / yakmal miskala dzaratin / kaeran yarah myang waman / yakmal maskala dzaratin / saran yarah sayêkti / amal sakêlaring sêmut / âlâ bécik pinanggyâ / êndi tâ liré kang margi / amrih mulyâ gègulangên saking sastrâ //
25) yâ tâ malih kawruhânâ / yèn arsâ ngidung rêrêpi / dèn prayitnâ têmbung têmbang / suku wulu tarung-taling / papat praboting tulis / limâ lan lègènanipun / liyâ saking punikâ / pêpêt péngkal patèn tuwin / câkrâ cêcak wignyan kêrêt lan layaran //	25) ya tâ malih kawruhânâ / yèn arsâ ngidung rêrêpi / dèn prayitnâ têmbung têmbang / suku wulu tarung-taling / papat praboting tulis / limâ lan lègènanipun / liyâ saking punikâ / pêpêt péngkal patèn tuwin / câkrâ cêcak wignyan kêrêt lan layaran //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
26) sasângâ nora winênang / amurbâ wilêting gêndhing / kêjâbâ saking kang papat / apan tâ sampun pinasthi / têmbang kang tan lumaris / wêwilangané pangidung / kâyâ tâ pādâ lingsâ / andhêg-andhêging pangrêpi / tunâ liwat datan kêna anêrajang //	26) sasângâ nora winênang / amurbâ wilêting gêndhing / kêjâbâ saking kang papat / apan tâ sampun pinasthi / têmbang kang tan lumaris / wêwilangané pangidung / kâyâ tâ pādâ lingsâ / andhêg-andhêging pangrêpi / tunâ liwat datan kêna anêrajang //
27) kâyâ tâ warnning têmbang / têmbang kang sawiji-wiji / kinaryâ ngimpuni bâsâ / mamanisnyâ dên pêksani / lamun bubrah kang gêndhing / sastrâ nga{kâcâ 109}lih raosipun / âpâ gawé mamâcâ / tan karuan dên opêni / ngrusak urus kang ingucap tawang-towang //	27) kâyâ tâ warnaning têmbang / têmbang kang sawiji-wiji / kinaryâ ngimpuni bâsâ / mamanisnyâ dên pêksani / lamun bubrah kang gêndhing / sastrâ nga{kâcâ 109}lih raosipun / âpâ gawé mamâcâ / tan karuan dên opêni / ngrusak urus kang ingucap tawang-towang //
28) déné kang sêkar mâcâpat / ingkang kasrawunging gêndhing / ponang sêkar maskumambang / ing sajroning pādâ panjing / sastranirâ tan gingsir / iyâ tigang dâsâ catur / déné kang pādâ lingsâ / sêkawan sajroning panjing / kang mêngatruh sastranirâ kawan dâsâ //	28) déné kang sêkar mâcâpat / ingkang kasrawunging gêndhing / ponang sêkar maskumambang / ing sajroning pādâ panjing / sastranirâ tan gingsir / iyâ tigang dâsâ catur / déné kang pādâ lingsâ / sêkawan sajroning panjing / kang mêngatruh sastranirâ kawan dâsâ //
29) lan malih langkung sakawan / sajroning kang pādâ panjing / pādâ lingsanirâ gangsal / déné kang sêkar kinanthi / sastranirâ tan gingsir / apan kawandâsâ catur / déné kang pādâ lingsâ / nênem sajêroning panjing / kawarnâ agantyâ sêkar dhandhanggulâ //	29) lan malih langkung sakawan / sajroning kang pādâ panjing / pādâ lingsanirâ gangsal / déné kang sêkar kinanthi / sastranirâ tan gingsir / apan kawandâsâ catur / déné kang pādâ lingsâ / nênem sajêroning panjing / kawarnâ agantyâ sêkar dhandhanggulâ //
1) /// sastranirâ jroning pādâ panjing / wus tan ginggang wolung dâsâ papat / déné tâ pādâ lingsané / kathah irâ sapuluh / dé warnanên kang sêkar mijil / sastranyâ kawandâsâ / langkungirâ wolu / pādâ lingsanirâ gangsal /	1) /// sastranirâ jroning pādâ panjing / wus tan ginggang wolung dâsâ papat / déné tâ pādâ lingsané / kathah irâ sapuluh / dé warnanên kang sêkar mijil / sastranyâ kawandâsâ / langkungirâ wolu / pādâ lingsanirâ gangsal /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
myang asmâradânâ sèkêt gangsal nênggih / sastrâ sajroning pādâ //	myang asmâradânâ sèkêt gangsal nênggih / sastrâ sajroning pādâ //
2) pitu ingkang pādâ lingsâ pasthi / sinom sastranirâ pitung dāsâ / lawan sakawan punjulé / kang pādâ lingsâ tamtu / pantêsâ ngasajroning panjing / durmâ sèkêt kalih jña / nênggih sastranipun nênem ingkang pādâ lingsâ / sêkar pangkur sastranyâ sawidak kalih / pitu kang {kâcâ 110} pādâ lingsâ //	2) pitu ingkang pādâ lingsâ pasthi / sinom sastranirâ pitung dāsâ / lawan sakawan punjulé / kang pādâ lingsâ tamtu / pantêsâ ngasajroning panjing / durmâ sèkêt kalih <ugâ>⁴ / nênggih sastranipun / nênem ingkang pādâ lingsâ / sêkar pangkur sastranyâ sawidak kalih / pitu kang {kâcâ 110} pādâ lingsâ //
3) sabên-sabên wong mangolah tulis / barang sabdâ barang winicârâ / sêdéné munggèng sastrané / yê gyâ mawiyâ pètung / dimèn âjâ kajarah kang wit / dadyâ tan liru bâsâ / têtêlâ ing têmbung / têmbungé sêmu niscâyâ / sumèh manis-manisé wimbuh prak-ati / tumrap lawan wirâmâ //	3) sabên-sabên wong mangolah tulis / barang sabdâ barang winicârâ / sêdéné munggèng sastrané / y<â>⁵ gyâ mawiyâ pètung / dimèn âjâ kêjarah kang wit / dadyâ tan liru bâsâ / têtêlâ ing têmbung / têmbungé sêmu niscâyâ / sumèh manis-manisé wimbuh prak-ati / tumrap lawan wirâmâ //
4) wiramané srawungan lan gêndhing / titi tatas titis trusing manah / tur ganêp wiwilangané / tan bédâ èstri jalu / rêhning munggèng ing prâjâ niti / sabêcikané kurang / bécik ingkang punjul / among arjaning sarirâ / sarining tyas sumyak dumêling kaèksi / wijining kanugrahan //	4) wiramané srawungan lan gêndhing / titi tatas titis trusing manah / tur ganêp wiwilangané / tan bédâ èstri jalu / rêhning munggèng ing prâjâ niti / sabêcikané kurang / bécik ingkang punjul / among arjaning sarirâ / sarining tyas sumyak dumêling kaèksi / wijining kanugrahan //
5) dalil waman ngarafa rabahi / lawan fakat ngarafa napsaha / iku mungguh wêwêkasé / yêkti manungsâ iku / lamun awas sarirâ dhiri / tuhu awasing Sukmâ / Sukmâ kang sung tuduh / tan liyan marang kawulâ / sak osiké sak mobah pratingkah puji / kadêling mring Wasésâ //	5) dalil waman ngarafa rabahi / lawan fakat ngarafa napsaha / iku mungguh wêwêkasé / yêkti manungsâ iku / lamun awas sarirâ dhiri / tuhu awasing Sukmâ / Sukmâ kang sung tuduh / tan liyan marang kawulâ / sak osiké sak mobah pratingkah puji / kadêling mring Wasésâ //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
6) loro pajuning wong ulah ngèlmi / bâsâ ngèlmu kawruh kang utâmâ / kang angsung labêt harjané / yèn tâ wus têkèng hayu / kayuning tyas anêrambahi / kêrânâ sipat rahman / Hyang Kang Maha Luhur / amurahi marang titah / lamun têmên kalêksanan ing pamuji / mulyané kang sarirâ //	6) loro pajuning wong ulah ngèlmi / bâsâ ngèlmu kawruh kang utâmâ / kang angsung labêt harjané / yèn tâ wus têkèng hayu / <h>ayuning⁶ tyas anêrambahi / kêrânâ sipat rahman / Hyang Kang Maha Luhur / amurahi marang titah / lamun têmên kalêksanan ing pamuji / mulyané kang sarirâ //
7) lamu{kâcâ 111}n sirâ mrih arjaning dhiri / ing ngêdohnâ barang tindak nisthâ / kang tan patut lan ing akèh / miwah walêring guru / Gusti lawan bâpâ myang kaki / babu myang sanak tuwâ / wajibing nituhu / marmanirâ angsung warah / amrih hayu âjâ kongsi nêmu sisip / dadyâ asihing râgâ //	7) lamu{kâcâ 111}n sirâ mrih arjaning dhiri / ing ngêdohnâ barang tindak nisthâ / kang tan patut lan ing akèh / miwah walêring guru / Gusti lawan bâpâ myang kaki / babu myang sanak tuwâ / wajibing nituhu / marmanirâ angsung warah / amrih hayu âjâ kongsi nêmu sisip / dadyâ asihing râgâ //
8) kêpatuh rusuh nlutuh nyênêngit / yèn wong busun tan narimèng warah / warêngkèng tulus busuké / dudu trapé wong luhur / ngalamat tan dadi wong gêmbiring / tan angsal pangawulan / ing sasâmâ nyatru / nadyan ânâ kang ngrampékâ / sanak kadang anggêpé angambil kardi / lowung lir darbé bêrah //	8) kêpatuh rusuh nlutuh nyênêngit / yèn wong busu<k>⁷ tan narimèng warah / warêngkèng tulus busuké / dudu trapé wong luhur / ngalamat tan dadi wong gêmbiring / tan angsal pangawulan / ing sasâmâ nyatru / nadyan ânâ kang ngrampékâ / sanak kadang anggêpé angambil kardi / lowung lir darbé bêrah //
9) lamun luput sinêrêng kêpati / ngumpah-umpah tur dèn undhamânâ / amargâ saking busuké / wong cubluk kumprung pêngung / tanpâ nalar datan wruh isin / tuman dadi urakan / ing saparanipun / kêna pisan luput pisan / yèn wong urip arsâ rumêksa ing ragi / ywâ kang sidâ dikumprâ //	9) lamun luput sinêrêng kêpati / ngumpah-umpah tur dèn undhamânâ / amargâ saking busuké / wong cubluk kumprung pêngung / tanpâ nalar datan wruh isin / tuman dadi urakan / ing saparanipun / kêna pisan luput pisan / yèn wong urip arsâ rumêksa ing ragi / ywâ kang sidâ dikumprâ //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
10) kaping kalihirâ ulah ngèlmi / ngèlmu wajib bab rukuning Islam / margâ wruh ing Pangérané / tan kêna apitan wruh / wus wajibé saguning urip / sahadad lawan salat / păsâ malhipun / jakat pitrah tâta Islam / munggah kaji yèn kuwâsâ ingkang margi / ka{kâcâ 112}wruhânâ dèmirâ //	10) kaping kalihirâ ulah ngèlmi / ngèlmu wajib bab rukuning Islam / margâ wruh ing Pangérané / tan kêna apitan wruh / wus wajibé saguning urip / sahadad lawan salat / păsâ malhipun / jakat pitrah tâta Islam / munggah kaji yèn kuwâsâ ingkang margi / ka{kâcâ 112}wruhânâ dèmirâ //
11) rinaosnâ kalawan pinikir / linakonâ kang kalawan rilâ / paugêraning krahayon / âjâ angrusak urus / ngaras-aras myang ngirib-birab / manungsâ kang wus limpat / pintanên kang tuduh kawruh sampurnaning pêjah / yèn wus awas pamuwusé pârâ salim / sêlamêté pinanggyâ //	11) rinaosnâ kalawan pinikir / linakonâ kang kalawan rilâ / paugêraning krahayon / âjâ angrusak urus / ngaras-aras myang ngirib-bir<i>b⁸ / manungsâ kang wus limpat / pintanên kang tuduh / kawruh sampurnaning pêjah / yèn wus awas pamuwusé pârâ salim / sêlamêté pinanggyâ //
12) amrih âjâ kadhadhunging iblis / manah kuwêl kêmpêl tanpâ akal / jugul kajahul alané / andaru tur kalurung / yèn wong urip datanpâ ngèlmi / apugal tur cadhâlâ / andadra tyas bingung / nora duwé kaoléyan / pipingingan wêwêdèn pangéling-éling / tulus pinangan nrâkâ //	12) amrih âjâ kadhadhunging iblis / manah kuwêl kêmpêl tanpâ akal / jugul kaja<g>ul⁹ alané / andaru tur kalurung / yèn wong urip datanpâ ngèlmi / apugal tur cadhâlâ / andadra tyas bingung / nora duwé kaoléyan / pipingingan wêwêdèn pangéling-éling / tulus pinangan nrâkâ //
13) saking déné dénya tan mangêrti / cêgul cubluk wutâ tuli mamak / sétan wutuh pangidhêpé / sabab wus nora kêtung / ing sabarang pênggawé bécik / tuman tan kuwarasan / dêlap tur calimut / saé norâ darbé wirang / monyar-manyir gorohé kêpati-pati / antêpê têranjalan //	13) saking déné dénya tan mangêrti / cêgul cubluk wutâ tuli mamak / sétan wutuh pangidhêpé / sabab wus nora kêtung / ing sabarang pênggawé bécik / tuman tan kuwarasan / dêlap tur calimut / saé norâ darbé wirang / monyar-manyir gorohé kêpati-pati / antêpê têranjalan //
14) nora liyan rahina lan wengi / kang pinikir mung pênggawé muyap / apan tâ iku labêté / manungsâ tanpâ ngèlmu / nora dhêngêr rukuning urip /	14) nora liyan rahina lan wengi / kang pinikir mung pênggawé muyap / apan tâ iku labêté / manungsâ tanpâ ngèlmu / nora dhêngêr rukuning urip /

Lajêngipun tabel

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
mulå dèn sinauwå / åjå tuman busuk / Jåwå Arab rong prakårå / êndi liré dènirå adadi wajib / sa{kåcå 113}strå Arab punikå //	mulå dèn sinauwå / åjå tuman busuk / Jåwå Arab rong prakårå / êndi liré dènirå adadi wajib / sa{kåcå 113}strå Arab punikå //
15) kang atuduh kamulyaning urip / kang ginêlar déning Rasulolah / kanggo wong sêjagat kabèh / sastrå Jåwå puniku / witing tapèling tanah Jawi / marnå wâtêging tâtå / kråmå kang rahayu / rêhning kinaryå manungså / déning Sukmå tinitah nèng nungsa Jawi / milå kêdah wruh Jåwå //	15) kang atuduh kamulyaning urip / kang ginêlar déning Rasulolah / kanggo wong sêjagat kabèh / sastrå Jåwå puniku / witing tapèling tanah Jawi / marnå wâtêging tâtå / kråmå kang rahayu / rêhning kinaryå manungså / déning Sukmå tinitah nèng nungsa Jawi / milå kêdah wruh Jåwå //
16) yèn wong mungkir tataning ngaurip / lumuh sinau aksårå Arab / pantês binuwang jabané / saking bawahing rasul / wong kêpingin dadi yahudi / kinêkêp sétan kawak / awangkot tur cubluk / yèn tan biså sastrå Jåwå / yêkti pantês binuwang sing nungså Jawi / wong bingung kumprung mamak //	16) yèn wong mungkir tataning ngaurip / lumuh sinau aksårå Arab / pantês binuwang jabané / saking bawahing rasul / wong kêpingin dadi yahudi / kinêkêp sétan kawak / awangkot tur cubluk / yèn tan biså sastrå Jåwå / yêkti pantês binuwang sing nungså Jawi / wong bingung kumprung mamak //
17) wutå pêngung dhêmên dadi gêmbring / lumuh tâtå kramané wong Jåwå / tan kêna ngambah buminé / iku wong ngrusak urus / yèn wong datan angrêkså ragi / lumuh mring kawibawan / mring pratingkah patut / lumuh ngèstoakên ujar / lan wong lumuh datan amrih sihing Gusti / wong pantês pinêjahan //	17) wutå pêngung dhêmên dadi gêmbring / lumuh tâtå kramané wong Jåwå / tan kêna ngambah buminé / iku wong ngrusak urus / yèn wong datan angrêkså ragi / lumuh mring kawibawan / mring pratingkah patut / lumuh ngèstoakên ujar / lan wong lumuh datan amrih sihing Gusti / wong pantês pinêjahan //
18) iku wong jêbêr awaké najis / wong musibat sétan rarambutan / wong gêlêm ngambah buminé / nyandhang bêrkahing ratu / mangan turu bumining Gusti / wong tuman kurang ajar / tan wruh ajar-ujur / kang kajêjêr anèng præjå /	18) iku wong jê(m)bêr ¹⁰ awaké najis / wong musibat sétan rarambutan / wong gêlêm ngambah buminé / nyandhang bêrkahing ratu / mangan turu bumining Gusti / wong tuman kurang ajar / tan wruh ajar-ujur / kang kajêjêr anèng præjå /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
dalil Kur'an sinêbut rahina wêngi / têka ku{kâcâ 114}du nêmahâ //	dalil Kur'an sinêbut rahina wêngi / têka ku{kâcâ 114}du nêmahâ //
19)pan wus kocap taati Ngullahi / kaping dwi wa atingulrasulla / ping tri wa ulul amriné / wêdiâ mring Hyang Agung / lan wêdiâ mring rasul sami / lan pâdhâ mituhuwâ / paréntahing ratu / Allâh Muhammad lan rājā / pirang-pirang paréntah kang amrih bécik / pégéné tan rumangsâ //	19)pan wus kocap taati Ngullahi / kaping dwi wa atingulrasulla / ping tri wa ulul amriné / wêdiâ mring mring Hyang Agung / lan wêdiâ mring rasul sami / lan pâdhâ mituhuwâ / paréntahing ratu / Allâh Muhammad lan rājā / pirang-pirang paréntah kang amrih bécik / pégéné tan rumangsâ //
20)suprandéné yèn manggih bilahi / ngundhamânâ mring Allâh tangala / myang rasul miwah ratuné / dosané tan kaétung / pênjaragé nora pinikir / yèn lêkas manggih mulyâ / têkâ lurus wêdhus / pantês kinêthok adêgan / ponang sirah jêr nêpsu patang prakawis / margâ saking kêpâlâ //	20)suprandéné yèn manggih bilahi / ngundhamânâ mring Allâh tangala / myang rasul miwah ratuné / dosané tan kaétung / pênjaragé nora pinikir / yèn lêkas manggih mulyâ / têkâ lurus wêdhus / pantês kinêthok adêgan / ponang sirah jêr nêpsu patang prakawis / margâ saking kêpâlâ //
21)rusaking jasad katêmpuh dhiri / dênirâ wrad gadhuhaning Sukmâ / ina nisthâ sing pênggawé / ngucap mangan tan patut / paningalé karêm mring sisip / tan ngrungokaké ujar / kang amrih rahayu / grânâ margané sasmitâ / kang katêmpuh ananggung urip lan budi / dadyâ bantêning rāgā //	21)rusaking jasad katêmpuh dhiri / dênirâ wrad gadhuhaning Sukmâ / ina nisthâ sing pênggawé / ngucap mangan tan patut / paningalé karêm mring sisip / tan ngrungokaké ujar / kang amrih rahayu / grânâ margané sasmitâ / kang katêmpuh ananggung urip lan budi / dadyâ bantêning rāgā //
22)kêrantêné sagunging ngaurip / sâpâ asih marang jasad irâ / têmah asih Pangérané / asih ing jasad iku / angêdohi sakèh bilahi / dêgsurâ papan nisthâ / rāgā kang katêmpuh / kêrânâ {kâcâ 115} apêsing tingkah / amintâ awuruké daluwang mangsi / angadèhkên cilākā //	22)kêrantêné sagunging ngaurip / sâpâ asih maring jasad irâ / têmah asih Pangérané / asih ing jasad iku / angêdohi sakèh bilahi / dêgsurâ papan nisthâ / rāgā kang katêmpuh / kêrânâ {kâcâ 115} apêsing tingkah / amintâ awuruké daluwang mangsi / angad<o>hkên¹¹ cilākā //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
23) hé wruhå yå wong amintå ing sih / mring wong tuwå sanak kadang mitrå / yèn tan parêng lêgå tyasé / pirå bêtahan wuruk / saking nglathi ing ngandhap nginggil / prayogå saking sastrå / wong amintå wuruk / timbangên lawan upåmå / èmpêr- èmpêr wuruké nétrå lan kuping / kang samyå mrih utåmå //	23) hé wruhå yå wong amintå ing sih / mring wong tuwå sanak kadang mitrå / yèn tan parêng lêgå tyasé / pirå bêtahan wuruk / saking nglathi ing ngandhap nginggil / prayogå saking sastrå / wong amintå wuruk / timbangên lawan upåmå / èmpêr- èmpêr wuruké nétrå lan kuping / kang samyå mrih utåmå //
24) utamané sawungan lan anglir / lan wong ingkang samyå ulah nalar / lan wong mangulah ngèlmuné / wus pasthi manggih untung / nora tunå sabarang budi / åjå lir wong cilåkå / lamun ånå catur / saminggu nora nglégéwå / ungas lêngus lumaku binatang bangkit / pêngråså wus kadhådå //	24) utamané sawungan lan anglir / lan wong ingkang samyå ulah nalar / lan wong mangulah ngèlmuné / wus pasthi manggih untung / nora tunå sabarang budi / åjå lir wong cilåkå / lamun ånå catur / saminggu nora nglégéwå / ungas lêngus lumaku binatang bangkit / pêngråså wus kadhådå //
25) yèn katonå angastuti isin / dadi kanyinå batiné kumprå / kurang pantês sawangané / nanging wêkasan kumprung / kang sawênèh dhêmên ngacuwis / anglarak jajagongan / lan wong kang wus punjul / pêkså ngumuki kagunan / clêmang-clêmong gèsèh ngarså lan ing wuri / kanyinå kabèh dorå //	25) yèn katonå angastuti isin / dadi kanyinå batiné kumprå / kurang pantês sawangané / nanging wêkasan kumprung / kang sawênèh dhêmên ngacuwis / anglarak jajagongan / lan wong kang wus punjul / pêkså ngumuki kagunan / clêmang-clêmong gèsèh ngarså lan ing wuri / kanyinå kabèh dorå //
26) nora layak rinungu ing kuping / wicarané lir kurang janganan / pantês binungis lambéné / mundhak nyanyamur laku / ati monyèt pêngawak jalmi / wênèh mi{kåcå 116}ndhå wong limpat / nalaré saukur / tabêri maoni tindak / angèsêmi sabarang kang amrih bécik / ajail pådå rowang //	26) nora layak rinungu ing kuping / wicarané lir kurang janganan / pantês binungis lambéné / mundhak nyanyamur laku / ati monyèt pêngawak jalmi / wênèh mi{kåcå 116}ndhå wong limpat / nalaré saukur / tabêri maoni tindak / angèsêmi sabarang kang amrih bécik / ajail pådå rowang //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
27) rusakirå kinaryå pribadi / siningkang-singkang déning wong kathah / jajal-lanat kêjatèné / wong corah tan wruh urus / déné-déné yêkti yå bangkit / sagoné angawulå / sagoné dudunung / lir wong sêmber pêlanyahan / nora dèn dël wicaranirå gigingsir / kadyå wong tuwuk imbar // 	27) rusakirå kinaryå pribadi / siningkang-singkang déning wong kathah / jajal-lanat kêjatèné / wong corah tan wruh urus / déné-déné yêkti yå bangkit / sagoné angawulå / sagoné dudunung / lir wong sêmber pêlanyahan / nora dèn dël wicaranirå gigingsir / kadyå wong tuwuk imbar //
28) kang sawênèh jalmå cupêt budi / lamun ånå ingkang asih marmå / angsung tuduh sapatuté / ing manah asru jumbul / ngråså pinrih ingkang bilahi / katungkul ngikal bâså / ing wêwékå cubluk / ånå jalmå kang satêngah / ålå mênêng bécik mênêng nora mikir / kamidêlêpên ujar //	28) kang sawênèh jalmå cupêt budi / lamun ånå ingkang asih marmå / angsung tuduh sapatuté / ing manah asru jumbul / ngråså pinrih ingkang bilahi / katungkul ngikal bâså / ing wêwékå cubluk / ånå jalmå kang satêngah / ålå mênêng bécik mênêng nora mikir / kamidêlêpên ujar //
29) sungkan takon lumuh dèn takoni / yèn kêtanggor ing kéwuh tyas bubrah / têmah dadi gawéning wong / warêg gunging wong misuh / yèn kêniyå sagunging urip / åjå anyupêt båså / tuman dadi kumprung / wêkas-wêkasaning bâså / yèn wong lumuh ing sastrå nora bêrbudi / ngalamaté cilåkå //	29) sungkan takon lumuh dèn takoni / yèn kêtanggor ing kéwuh tyas bubrah / têmah dadi gawéning <lyèn> ¹² / warêg gunging wong misuh / yèn kêniyå sagunging urip / åjå anyupêt bâså / tuman dadi kumprung / wêkas- wêkasaning bâså / yèn wong lumuh ing sastrå nora bêrbudi / ngalamaté cilåkå //
30) iku mungguh praboté wong urip / mångkå sampun sa{kåcå 117}myå kêlampahan / salah siji kawignyané / bab tâtå kramanipun / angawruhi ing sastrå Jawi / miwah aksårå Arab / bangbuné krahayun / salah siji wong agêsang / åjå lumuh ing sastrå Arab myang Jawi / sokur wignya sadåyå //	30) iku mungguh praboté wong urip / mångkå sampun sa{kåcå 117}myå kêlampahan / salah siji kawignyané / bab tâtå kramanipun / angawruhi ing sastrå Jawi / miwah aksårå Arab / bangbuné krahayun / salah siji wong agêsang / åjå lumuh ing sastrå Arab myang Jawi / sokur wignya sadåyå //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
31) yèn wus rampung pratingkah ing budi / ingkang cukul sabab saking sastrâ / dipungêmi pangrêksané / bâsâ pangrêksâ iku / éman lamun anému sisip / éman tumêkèng wirang / êndi tâ lirisun / éman owêling agêsang / salawasê marsudi gênyâ prihatin / âjâ ngungkurkên nalar //	31) yèn wus rampung pratingkah ing budi / ingkang cukul sabab saking sastrâ / dipungêmi pangrêksané / bâsâ pangrêksâ iku / éman lamun anému sisip / éman tumêkèng wirang / êndi tâ lirisun / éman owêling agêsang / salawasê marsudi gênyâ prihatin / âjâ ngungkurkên nalar //
1) /// pomâ pâdhâ kawruhânâ / éling-éling manungsané Hyang Widi / kang samyâ mangudi tuwuh / sadâyâ nora bédâ / tuwuh iku apan tâ kathah lirisun / ana cukuling sasawah / ânâ cukuling mas picis //	1) /// pomâ pâdhâ kawruhânâ / éling-éling manungsané Hyang Widi / kang samyâ mangudi tuwuh / sadâyâ nora bédâ / tuwuh iku apan tâ kathah lirisun / ânâ cukuling sasawah / ana cukuling mas picis //
2) ânâ cukuling dêrajat / atênapi cukul saking kasêktin / myang cukul kawignyan luhur / ingkang satunggal-tunggal / awiwitan tan saking nalar kang busuk / undhaké sing saban songan / amargâ saking bêt-budi //	2) ânâ cukuling dêrajat / atênapi cukul saking kasêktin / myang cukul kawignyan luhur / ingkang satunggal-tunggal / awiwitan tan saking nalar kang busuk / undhaké sing saban songan / amargâ saking bêt-budi //
3) akèh lèlèpèhanira / adat saking wuruké nétra kuping / rahina wengi kadulu / dâ tansah kapiarsâ / gunging urip sadâyâ {kâcâ 118} pan amrih untung / untungé wong anèng ngonyâ / malah tâ ginâwâ mati //	3) akèh lèlèpèhanira / adat saking wuruké nétra kuping / rahina wengi kadulu / dâ tansah kapiarsâ / gunging urip sadâyâ {kâcâ 118} pana amrih untung / untungé wong anèng <d>onyâ ¹³ / malah ta ginâwâ mati //
4) nèng donyâ nêmu cilâkâ / nèng ngakérat lêstari kadyâ nguni / mêlarat kêbacut-bacut / sayêkti nora bédâ / malah-malah yèn wong gêsang durung nêmu / wawalêsé nalar mulyâ / akérat mêtthi pinanggih //	4) nèng donyâ nêmu cilâkâ / nèng ngakérat lêstari kadyâ nguni / mêlarat kêbacut-bacut / sayêkti nora bédâ / malah-malah yèn wong gêsang durung nêmu / wawalêsé nalar mulyâ / akérat mêtthi pinanggih //
5) ing saturun-turun têdhak / anglabêti saking pênggawé bêtik / yèn cubluk ing uripipun / anisthâ tur cilâkâ / nèng akérat mêlarat kabacut-bacut /	5) ing saturun-turun têdhak / anglabêti saking pênggawé bêtik / yèn cubluk ing uripipun / anisthâ tur cilâkâ / nèng akérat mêlarat kabacut-bacut /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
curês ingkang turun têdhak / ajêmbêr awon lan najis //	curês ingkang turun têdhak / ajêmbêr awon lan najis //
6) kaojat saisining rat / sastrå kidung pralambang miwah mingsil / åjå pèpékå mring kawruh / rumêkså nalar mulyå / êndi liré ingkang anjodhèri laku / angangsarakên cilåkå / ambubrah ing nalar bêcik //	6) kaojat saisining rat / sastrå kidung pralambang miwah mingsil / åjå pèpékå mring kawruh / rumêkså nalar mulyå / êndi liré ingkang <anjidhari>¹⁴ laku / angangsarakên cilåkå / ambubrah ing nalar bêcik //
7) anom tuwå èstri priyå / gèdhé cilik sudagar miwah tani / sanadyan kang bångså luhur / yèn ngambah bobotohan / adu-adu rêrékan apus-pingapus / kurang gawé wong agêsang / dadyå kasukaning éblis //	7) anom tuwå èstri priyå / gèdhé cilik sudagar miwah tani / sanadyan kang bångså luhur / yèn ngambah bobotohan / adu-adu rêrékan apus-pingapus / kurang gawé wong agêsang / dadyå kasukaning éblis //
8) wus pinêsthi ngalamatan / sajêg urip tumandå digigingsir / yèn wus nalutuh kêpatuh / mungguh wong lårå ayan / nora kêna tinamban sangsåyå gêmblung / goroh cilakané {kåcå 119} muyap / lumuh sêkå liring kardi //	8) wus pinêsthi ngalamatan / sajêg urip tumandå digigingsir / yèn wus nalutuh kêpatuh / mungguh wong lårå ayan / nora kêna tinamban sangsåyå gêmblung / goroh cilakané {kåcå 119} muyap / lumuh sêkå liring kardi //
9) lumuh pênggawé mring Sukmå / lawan lumuh pênggawé marang Gusti / lumuh mikir somah sunu / lumuh tani sudagar / lumuh tåtå kramané wong ingkang urus / tan kêna angambah præjå / nèng déså dadi wawêri //	9) lumuh pênggawé mring Sukmå / lawan lumuh pênggawé marang Gusti / lumuh mikir somah sunu / lumuh tani sudagar / lumuh tåtå kramané wong ingkang urus / tan kêna angambah præjå / nèng déså dadi wawêri //
10) kêna wilalating jagat / wus pinasthi tan kêna awor jalmi / ngakuå mårì tan tuhu / manungså pèpèdhotan / lèwèr sèmbèr anduwèni pirang wêdhus / kêkéwan kêna dèn ajar / botohé ra kêna mari //	10) kêna wilalating jagat / wus pinasthi tan kêna awor jalmi / ngakuå mårì tan tuhu / manungså pèpèdhotan / lèwèr sèmbèr anduwèni pirang wêdhus / kêkéwan kêna dèn ajar / botohé ra kêna mari //
11) mariné lamun wus gombal / blèjêt lacuti narang ing sêsami / judhègényå apus-apus / wus kêpatèn pêsaban / dhêradhasan kapipit adiling ratu /	11) mariné lamun wus gombal / blèjêt lacuti narang ing sêsami / judhègényå apus-apus / wus kêpatèn pêsaban / dhêradhasan kapipit adiling ratu /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
lamun nyêkêl dhuwit suwang / sakâlâ akumat malih //	lamun nyêkêl dhuwit suwang / sakâlâ akumat malih //
12) tobaté botoh kêparat / ngaku mari yèn durung dèn ulêsi / sayêkti âjâ ginugu / salawasé nèng donyâ / kunâ mulâ yèn bobotoh luput ngurus / kanyinâ ing solah nétra / kalicatan awor jalmi //	12) tobaté botoh kêparat / ngaku mari yèn durung dèn ulêsi / sayêkti âjâ ginugu / salawasé nèng donyâ / kunâ mulâ yèn bobotoh luput ngurus / kanyinâ ing solah nétra / kalicatan awor jalmi //
13) malih margané cilâkâ / yèn wong urip nyênyêkrok mamadati / anggêgulang mangan apyan / iku bubrah ing tâtâ / râgâ rusak bêncioh mring karya ngêpyuk / nèng donyâ manggung sungkanan / umur irâ mëndap-mëndip //	13) malih margané cilâkâ / yèn wong urip nyênyêkrok mamadati / anggêgulang mangan apyan / iku bubrah ing tâtâ / râgâ rusak bêncioh mring karya ngêpyuk / nèng donyâ manggung sungkanan / umur irâ mëndap-mëndip //
14) yè{kâcâ 120}n koncatan lir wong édan / pêtagiyan cotho sabarang kardi / riyak umbêl dadi mungsuh / luh barêbês tan kêndhat / pêrbah-pêrbèh ngising lir pêdhot kang usus / dalinding kaworan êrah / iku aji tai anjing //	14) yè{kâcâ 120}n koncatan lir wong édan / pêtagiyan cotho sabarang kardi / riyak umbêl dadi mungsuh / luh barêbês tan kêndhat / pêrbah-pêrbèh ngising lir pêdhot kang usus / dalinding kaworan êrah / iku aji tai anjing //
15) kèri animpal kéwâlâ / datan kêna dèn umumkên wong urip / yèn wus nyêrèt pasang angkuh / kâya lanang priyânggâ / pangrasané sâpâ sirâ sâpâ ingsun / ngaku wong gunâ istiyar / wruh mring râsâ kang linuwih //	15) kèri animpal kéwâlâ / datan kêna dèn umumkên wong urip / yèn wus nyêrèt pasang angkuh / kâya lanang priyânggâ / pangrasané sâpâ sirâ sâpâ ingsun / ngaku wong gunâ istiyar / wruh mring rasa kang linuwih //
16) ing ngrékâ-rékané nalar / sugih sanak lawan wong sâbâ bêngi / pêngrâsâ tan ânâ ratu / myang Allâh Rasulolah / mung dhèwèké kang jumênêng tai basu / yèn mëndêm nyêrèt grêmengan / ngacêmong kadi dalêming //	16) ing ngrékâ-rékané nalar / sugih sanak lawan wong sâbâ bêngi / pêngrâsâ tan ânâ ratu / myang Allâh rasulolah / mung dhèwèké kang jumênêng tai basu / yèn mëndêm nyêrèt grêmengan / ngacêmong kadi dalêming //
17) dhidhis sarwi salusuran / bliyar-bliyur napasé mênggrak-mênggrik / slonjor ngagir jégang timpuh / lamun wus mëndêm nibâ / dèn grijagâ déné gajah wolung puluh /	17) dhidhis sarwi salusuran / bliyar-bliyur napasé mênggrak-mênggrik / slonjor ngagir jégang timpuh / lamun wus mëndêm nibâ / dèn grijagâ déné gajah wolung puluh /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
énak kêpati anédrâ / wus lali lamun wong urip //	énak kêpati ané(n)drâ ¹⁵ / wus lali lamun wong urip //
18) iku panggawé cilâkâ / inâ nisthâ kukumprâ gêmbring baring / nora kalap karyanipun / mung mêngdêm pêtagiyan / sak jêg urip nora kadunungan patut / datan angsal pangawulan / nora têpung ing sêsami //	18) iku panggawé cilâkâ / inâ nisthâ kukumprâ gêmbring baring / nora kalap karyanipun / mung mêngdêm pêtagiyan / sak jêg urip nora kadunungan patut / datan angsal pangawulan / nora têpung ing sêsami //
19) sinarang déning kêkadang / sagunging wong samyâ ngipati-pati / ajêbêr nguthuh {kâcâ 121} tur rusuh / jêrèh ing ngadhêp panas / jroning driyâ awêdi yèn nglungâ nglurug / pinrih sabarangé lêpat / tan pègat mung karya ngising //	19) sinarang déning kêkadang / sagunging wong samyâ ngipati-pati / ajê(m)bêr ¹⁶ nguthuh {kâcâ 121} tur rusuh / jêrèh ing ngadhêp panas / jroning driyâ awêdi yèn nglungâ nglurug / pinrih sabarangé lêpat / tan pègat mung karya ngising //
20) yèn tuwuk panyêratirâ / pangisingé limang jam durung uwis / mongkrong dangu prêngat-prêngut / nadyan ginêbugan / tinabokan binandâ sayêkti nutut / nglakoni préntahing tinjâ / dhêdhêl mangkêl langsrû sêngkil //	20) yèn tuwuk panyêratira / pangisingé limang jam durung uwis / mongkrong dangu prêngat-prêngut / (sa)nadyan ¹⁷ ginêbugan / tinabokan binandâ sayêkti nutut / nglakoni préntahing tinjâ / dhêdhêl mangkêl langsrû sêngkil //
21) yèn koncatan panyêratnya / anèng paran kadyâ satêngah mati / anglémprak sarwi amurus / tinjâ nurut wêdi dang / médang-médong bolira amungap-mungup / nora lawan tinabokan / sumanggâ sirah sinikil //	21) yèn koncatan panyêratnya / anèng paran kadyâ satêngah mati / anglémprak sarwi amurus / tinjâ nurut wêdi dang / médang-médong bolira amungap-mungup / nora lawan tinabokan / sumanggâ sirah sinikil //
22) ala-alané manungsâ / nora kalap ing sahwad ngapirani / prandéné sêngguh gumagus / mêksâ angingu rayat / kang sinuprih namung ngambil karyanipun / umuk katonâ wong lanang / sasap-sasaping ngaurip //	22) ala-alané manungsâ / nora kalap ing sahwad ngapirani / prandéné sêngguh gumagus / mêksâ angingu rayat / kang sinuprih namung ngambil karyanipun / umuk katonâ wong lanang / sasap-sasaping ngaurip //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
23) dilalah kudu nèng nrâkâ / yèn wong urip duwé rékâ madati / kasurang kadarung-darung / curês ingkang dêrajat / calimuté tan mari luput sinêmbur / sanadyan tâ wong wibâwâ / yèn ngambah kalih prakawis //	23) dilalah kudu nèng nrâkâ / yèn wong urip duwé rékâ madati / kasurang kadarung-darung / curês ingkang dêrajat / calimuté tan mari luput sinêmbur / sanadyan tâ wong wibâwâ / yèn ngambah kalih prakawis //
24) nadyan salah sijênirâ / lamun kocap bobotoh mamadati / tan kêna ginawé hayu / sadulur jajal-lanat / wus tinakdir dadi buburoning ratu / ing karyâ sabarang cacat / dadi lésaning {kâcâ 122} bilahi //	24) nadyan salah sijênirâ / lamun kocap bobotoh mamadati / tan kêna ginawé hayu / sadulur jajal-lanat / wus tinakdir dadi buburoning ratu / ing karyâ sabarang cacat / dadi lésaning {kâcâ 122} bilahi //
25) upâmâ dosâ ing jagat / yèn manungsâ bobotoh mamadati / dosâ lârâ kukum lampus / sêdéné dosâ pêjah / wus tan patut cêdhak lan budi rahayu / kaojat bangsané sétan / lir nabi mulad wong kapis //	25) upâmâ dosâ ing jagat / yèn manungsâ bobotoh mamadati / dosâ lârâ kukum lampus / sêdéné dosâ pêjah / wus tan patut cêdhak lan budi rahayu / kaojat bangsané sétan / lir nabi mulad wong kapis //
26) kocap ing dalil mukammat / jêjêmbêring manungsâ kang sêjati / manungsâ kang kadyâ iku / sétan maknâ wirannyâ / rupâ jalmâ sêjatiné sétan wutuh / aji kuwuk gagarangan / pinatèn nora dosani //	26) kocap ing dalil mukammat / jêjêmbêring manungsâ kang sêjati / manungsâ kang kadya iku / sétan maknâ wirannyâ / rupâ jalmâ sêjatiné sétan wutuh / aji kuwuk gagarangan / pinatèn nora dosani //
27) pralambang kang wus kaojat / sastrâ kalih wijiling nugra jati / éwa sêmono dèn guru / marang wong rong prakârâ / nyêrèt bangsat datan patut malah lacut / gêmblungé sâyâ daluyâ / dadi paitan gêgingsir //	27) pralambang kang wus kaojat / sastrâ kalih wijiling nugra jati / éwa sêmono dèn guru / marang wong rong prakârâ / nyêrèt bangsat datan patut malah lacut / gêmblungé sâyâ daluyâ / dadi paitan gêgingsir //
28) wong wibâwâ têtah kumprâ / sêkti apês sarânâ dadi nisthip / nadyan gunâ dadi cubluk / sugih têtah mêlarat / têtên goroh bêt-budiâ clula-clulu / pancèn ayêm dadi grangsang / wit saking kalih prakawis //	28) wong wibâwâ têtah kumprâ / sêkti apês sarânâ dadi nisthip / nadyan gunâ dadi cubluk / sugih têtah mêlarat / têtên goroh bêt-budiâ clula-clulu / pancèn ayêm dadi grangsang / wit saking kalih prakawis //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
29) madati lawan botohan / bāpā babu nirā pênggawé éblis / wus tan kênā pinrih hayu / jugul imuling ajar / kumprung pêngung iku martabatan wêdhus / lumuh pênggawé mring sukmā / dhêmên dadi gêmbiring baring //	29) madati lawan botohan / bāpā babu nirā pênggawé éblis / wus tan kênā pinrih hayu / jugul imuling ajar / kumprung pêngung iku martabatan wêdhus / lumuh pênggawé mring sukma / dhêmên dadi gêmbiring baring //
30) pramilā dipuncêgahā / ājā amrih marang pênggawé nisthip / wirang amumurung laku / murungkê{kācā 123}n kanugrahan / kawruhānā rumêksā ing raganipun / makluk saisining jagad / alêngā nêdyā bilahi //	30) pramilā dipuncêgahā / ājā amrih marang pênggawé nisthip / wirang amumurung laku / murungkê{kācā 123}n kanugrahan / kawruhānā rumêksā ing raganipun / makluk saisining jagad / alêngā nêdyā bilahi //
31) yêkti manungsā punikā / sinung kacèk lan sagunging kumêlip / lawan kéwan badanipun / manungsā pan sinungan / nampik milih istiyar durungé kuncung / ājā nganti kāyā kéwan / wruhnyā sawusé pinanggih //	31) yêkti manungsā punikā / sinung kacèk lan sagunging kumêlip / lawan kéwan badanipun / manungsā pan sinungan / nampik milih istiyar durungé kuncung / ājā nganti kāyā kéwan / wruhnyā sawusé pinanggih //
32) yèn tan èngêt sangkan paran / nora éling urip wêkasan mati / datan wêlas anak putu / satêmah siyā-siyā / yêkti nora amungakên raganipun / datan kênā sinêlakan / têdhak turun anglabêti //	32) yèn tan èngêt sangkan paran / nora éling urip wêkasan mati / datan wêlas anak putu / satêmah siyā-siyā / yêkti nora amungakên raganipun / datan kênā sin<ê>lakan ¹⁸ / têdhak turun anglabêti //
33) iku luwih siyā-siyā / kalêng āyā marang kang kari-kari / sanadyan mring jasadipun / rusak tanpā kêrānā / awiwitan margā saking nalar busuk / mamadati lawan bangsat / katulā- tulā kêtali //	33) iku luwih siya-siya / kalêng āyā marang kang kari-kari / sanadyan mring jasadipun / rusak tanpā kêrānā / awiwitan margā saking nalar busuk / mamadati lawan bangsat / katulā-tulā kêtali //
34) nalutuh jêmbêring jagat / donyā kérat anèng ngisoring éblis / kêrānā manungsā iku / sinilih ing dad tolak / misah ngumpul kalawan sipat rong puluh / yèn salah luwih cilākā / yèn bênêr luwih kakasih //	34) nalutuh jêmbêring jagat / donyā kérat anèng ngisoring éblis / kêrānā manungsā iku / sinilih ing dad tolak / misah ngumpul kalawan sipat rong puluh / yèn salah luwih cilākā / yèn bênêr luwih kakasih //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
35) pitung bumi pitung wiyat / kamulyané kagadhuh wong angsal sih / bédâ lawan sanèsipun / kéwan lan thuthukulan / nora duwé siksâ lan ganjaranipun / wus narimâ ing satitah / tur tan sinilih Hyang {kâcâ 124} Widi //	35) pitung bumi pitung wiyat / kamulyané kagadhuh wong angsal sih / bédâ lawan sanèsipun / kéwan lan thuthukulan / nora duwé siksâ lan ganjaranipun / wus narimâ ing satitah / tur tan sinilih Hyang {kâcâ 124} Widi //
36) sanadyan pârâ malékat / widâdari tan pâdhâ lawan jalmi / namung pinintâ wani gung / sêng pakoné Hyang Sukmâ / dalil Kur'an kang kasêbut kun payakun / sarupaning kadadéyan / kang gumêlar bumi langit //	36) sanadyan pârâ malékat / widâdari tan pâdhâ lawan jalmi / namung pinintâ wani gung / sêng pakoné Hyang Sukmâ / dalil Kur'an kang kasêbut kun payakun / sarupaning kadadéyan / kang gumêlar bumi langit //
37) tan luwih namung manungsâ / sih ing sukma ngrêh sinung nampik milih / nâta pranataning tuwuh / anjagâ jêjêging rat / pâ namung jim ingkang mirib karkatipun / puniku lamun jim Islam / nanging tan pâdhâ lan jalmi //	37) tan luwih namung manungsâ / sih ing sukma ngrêh sinung nampik milih / nata pranataning tuwuh / anjaga jêjêging rat / pâ namung jim ingkang mirib karkatipun / puniku lamun jim Islam / nanging tan pâdhâ lan jalmi //
38) milâ lamun ânâ tindak / ngrusak urus dadyâ sukêring bumi / sang ngarsâ ranging tumuwuh / kêna ing pêniagiyan / tan rumangsâ kinarsan ingkang panêbut / sinilih déning dad tolâh / dilalah milih bilahi //	38) milâ lamun ânâ tindak / ngrusak urus dadyâ sukêring bumi / sang ngarsâ ranging tumuwuh / kêna ing pêniagiyan / tan rumangsâ kinarsan ingkang panêbut / sinilih déning dad tolâh / dilalah milih bilahi //
39) sanadyan sami manungsâ / mângkâ wontên pinilih dadyâ arsi / niyakaning rêh rahayu / among saliring titah / pangkat-pangkat tinundhâ saundhâ usuk / nabi wali lan ulama / ratu satriyâ bupati //	39) sanadyan sami manungsâ / mângkâ wontên pinilih dadyâ arsi / niyakaning rêh rahayu / among saliring titah / pangkat-pangkat tinundhâ saundhâ usuk / nabi wali lan ulama / ratu satriyâ bupati //
40) padhané sayêkti pâdhâ / amung kari jêjuluk ulul amri / ing ruhyad sampun kasêbut / pêthêtaning manungsâ / sadurungé kang bumi langit maujud / ulul amri wus pinintâ / maréntah samining urip //	40) padhané sayêkti pâdhâ / amung kari jêjuluk ulul amri / ing ruhyad sampun kasêbut / pêthêtaning manungsâ / sadurungé kang bumi langit maujud / ulul umri wus pinintâ / maréntah samining urip //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
41) urip sami ing uripan / saking amrih barkaté ing sabumi / mi{kâcâ 125}lâ sagunging tumuwuh / âjâ atinggal nalar / sasar-susur yèn kasurang tuman busuk / nora ngrungoaké ujar / wuruké nétrâ lan kuping //	41) urip sami ing uripan / saking amrih barkaté ing sabumi / mi{kâcâ 125}lâ sagunging tumuwuh / âjâ atinggal nalar / sasar-susur yèn kasurang tuman busuk / nora ngrungoaké ujar / wuruké nétrâ lan kuping //
42) iku wong tan wêruh warah / mungkir lamun Allâh subkanallahi / wong jêmbêr wênang binunuh / gègèdhèging nêrâkâ / nalar iku luwih santosaning tuduh / kagunganirâ Hyang Sukmâ / prandéné nora ngèstuti //	42) iku wong tan wêruh warah / mungkir lamun Allâh subkanallahi / wong jêmbêr wênang binunuh / gègèdhèging nêrâkâ / nalar iku luwih santosaning tuduh / kagunganirâ Hyang Sukmâ / prandéné nora ngèstuti //
43) pamuji lawan panêmbah / saking nalar tuwuhé wong bèr-budi / nora saking nalar busuk / gègêmbring tanpâ Iman / dalil iman Allahu ‘amal kasêbut / nora kêna sêsêmbranan / sapituduh ywâ ngunduri //	43) pamuji lawan panêmbah / saking nalar tuwuhé wong bèr-budi / nora saking nalar busuk / gègêmbring tanpâ Iman / dalil iman Allahu ‘amal kasêbut / nora kêna sêsêmbranan / sapituduh ywâ ngunduri //
1) /// éling-éling kang samyâ mangudi nalar / jalarané tyas arji / tan lyan saking sastrâ / plambang mingsil utâmâ / ijêmak dalil lan kadis / sampun kaojat / sinandhingan nugrah sih //	1) /// éling-éling kang samyâ mangudi nalar / jalarané tyas arji / tan lyan saking sastrâ / plambang mingsil utâmâ / ijêmak dalil lan kadis / sampun kaojat / sinandhingan nugrah sih //
2) kang kasêbut ing dalêm mingsil pralambang / tâtâ kramaning budi / pâdhâ kawruhânâ / âjâ inâ ing sarak / saraté wong golèk bêcik / wajibing gêsang / anyinggahi bilahi //	2) kang kasêbut ing dalêm mingsil pralambang / tâtâ kramaning budi / pâdhâ kawruhânâ / âjâ inâ ing sarak / saraté wong golèk bêcik / wajibing gêsang / anyinggahi bilahi //
3) âjâ kongsi lir wong kang pâdhâ cilâkâ / sadurungé amanggih / lèlakoné râgâ / napi mring kirâ-kirâ / lali yèn Hyang Mâhâ Suci / amisè sèng rat / ngudanèni sêkalir //	3) âjâ kongsi lir wong kang pâdhâ cilâkâ / sadurungé amanggih / lèlakoné râgâ / napi mring kirâ-kirâ / lali yèn Hyang Mâhâ Suci / amisè sèng rat / ngudanèni sêkalir //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
4) pêngrasané nora {kacă 126} ânâ âpâ-âpâ / jampêng gogobog tuli / lali yèn manungsâ / winayangkên mring sukma / rahinâ wengi lumaris / akêthên yutan / péling mring manah siri //	4) pêngrasané nora {kacă 126} ânâ âpâ-âpâ / jampêng gogobog tuli / lali yèn manungsâ / winayangkên mring sukma / rahinâ wengi lumaris / akêthên yutan / péling mring manah siri //
5) kang supâyâ dèn prayitnâ lalampahan / âjâ kongsi gêngingsir / rumêksèng tyas arjâ / âjâ tumibèng nisthâ / tur yèn wus manggih bilahi / kang manah muyab / panrimané lir anjing //	5) kang supâyâ dèn prayitnâ lalampahan / âjâ kongsi gêngingsir / rumêksèng tyas arjâ / âjâ tumibèng nisthâ / tur yèn wus manggih bilahi / kang manah muyab / panrimané lir anjing //
6) lêkas lamun anggêgulang panarimâ / kungsul kuwalik-walik / nyupêtkên istiyar / kumingsun ngaku pasrah / iku pasrahé wong gêmbiring / narimâ âlâ / dadi jêmbêring bumi //	6) lêkas lamun anggêgulang panarimâ / k<o>ngsul ¹⁹ kuwalik-walik / nyupêtkên istiyar / kumingsun ngaku pasrah / iku pasrahé wong gêmbiring / narimâ âlâ / dadi jêmbêring bumi //
7) bâsâ trimâ iku sawusé istiyar / istiyar iku katri / dhingin bângsâ sétan / prayitnâ barang ujar / kapindho antêping ati / kaping tiganyâ / barang pratingkah bécik //	7) bâsâ trimâ iku sawusé istiyar / istiyar iku katri / dhingin bângsâ sétan / prayitnâ barang ujar / kapindho antêping ati / kaping tiganyâ / barang pratingkah bécik //
8) yèn wus kumpul nênggih kang têlung prakârâ / ati têrus lan angling / kanyatan pratingkah / amrih arjaning jasad / âjâ kongsi nêmu sisip / yèn wus pinasang / mêksâ kudu bilahi //	8) yèn wus kumpul nênggih kang têlung prakârâ / ati têrus lan angling / kanyatan pratingkah / amrih arjaning jasad / âjâ kongsi nêmu sisip / yèn wus pinasang / mêksâ kudu bilahi //
9) iyâ kono ênggoné uwong narimâ / bahyanira pan uwis / iku kukumolah / adiling pênagiyan / inguni utang bilahi / angrusak nalar / mulané analuri //	9) iyâ kono ênggoné uwong narimâ / bahyanira pan uwis / iku kukumolah / adiling pênagiyan / inguni utang bilahi / angrusak nalar / mulané analuri //
10) utang {kacă 127} piutang kathah kang karya sabab / wênèh utangé kaki / bapa lawan biyang / sêdéné râgâ dhawak / Allâh jumênêng lan adil / wong utang samar / pâdhâ samar nawuri //	10) utang {kacă 127} piutang kathah kang karya sabab / wênèh utangé kaki / bapa lawan biyang / sêdéné râgâ dhawak / Allâh jumênêng lan adil / wong utang samar / pâdhâ samar nawuri //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
11) lamun uwis kapungkur ing adilonglah / panrimané dèn bécik / kang sampun kaliwat / iku wajibing gêsang / âjâ nganti tuman lali / manungsâ salah / panrimané kuwalik //	11) lamun uwis kapungkur ing adilo[ng]lah ²⁰ / panrimané dèn bécik / kang sampun kaliwat / iku wajibing gêsang / âjâ nganti tuman lali / manungsâ salah / panrimané kuwalik //
12) gaib lair winor lan kang wus dhumawah / iku trimaning éblis / dhêmên anèng nrâkâ / tan jamak ing sasâma / kajungkêl kuwalik-walik / iku lémprakan / satêmah murang-muring //	12) gaib lair winor lan kang wus dhumawah / iku trimaning éblis / dhêmên anèng nrâkâ / tan jamak ing sasâma / kajungkêl kuwalik-walik / iku lémprakan / satêmah murang-muring //
13) kêkês ngênês angrasulâ ing kukummlah / wong maoni mring dalil / nacad kodrat tolah / sayâ sinungan lanat / wuwuh sasauring adil / pâ géné datan / ngawruhi nalar bécik //	13) kêkês ngênês angrasulâ ing kukummlah / wong maoni mring dalil / nacad kodrat tolah / sayâ sinungan lanat / wuwuh sasauring adil / pâ géné datan / ngawruhi nalar bécik //
14) jêr cuwêré nora ngrungoaké ujar / slèwèngan kâyâ gênjik / tuman kalicatan / doh lan wong bèr-budiman / ulaté biyas tur isin / cêcêplos mâtâ / nora nitèni mingsil //	14) jêr cuwêré nora ngrungoaké ujar / slèwèngan kâyâ gênjik / tuman kalicatan / doh lan wong bèr-budiman / ulaté biyas tur isin / cêcêplos mâtâ / nora nitèni mingsil //
15) jêroanê wus kêbak akalé sétan / walêt pêtênging ati / sayêkti Hyang Sukmâ / asu lanat mring sirâ / kadi wong dèn pira{kâcâ 128}ntèni / datan rumangsâ / kinaryâ insan kamil //	15) jêroanê wus kêbak akalé sétan / w<i>lêt ²¹ pêtênging ati / sayêkti Hyang Sukmâ / asu(ng) ²² lanat mring sirâ / kadi wong dèn pira{kâcâ 128}ntèni / datan rumangsâ / kinaryâ insan kamil //
16) loatirâ manungsâ yêkti sampurnâ / sapraboting ngaurip / pan wus pinaringan / tan kinèn kadi kéwan / yèn wong cilâkâ ing ati / jêmbêring kéwan / mêksih jêmbêr sujalmi //	16) loatirâ manungsâ yêkti sampurnâ / sapraboting ngaurip / pan wus pinaringan / tan kinèn kadi kéwan / yèn wong cilâkâ ing ati / jêmbêring kéwan / mêksih jêmbêr sujalmi //
17) kêrantêné ywâ isi nungsâ waratan / têngésé wong ngaurip / ywâ pègat sumantan / tatakon têtironan / êndi kang amrih basuki / arjaning jasad / cacawis sih ing Widi //	17) kêrantêné ywâ isi nungsâ waratan / têngésé wong ngaurip / ywâ pègat sumantan / tatakon têtironan / êndi kang amrih basuki / arjaning jasad / cacawis sih ing Widi //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
18) datan wênang sumêngkå pêngawak bråjå / munajat lawan Gusti / kang åmå amung lyå / tuhu tanpå lawanan / bédå lawan pårå nabi / saliring tingkah / amung anyênyadhang sih //	18) datan wênang sumêngkå pêngawak bråjå / munajat lawan Gusti / kang åmå amung lyå / tuhu tanpå lawanan / bédå lawan pårå nabi / saliring tingkah / amung anyênyadhang sih //
19) nora susah abicårå éndah-éndah / lawan ingkang pangarti / tan liyan amrihå / kaslamêtaning rågå / sangkané saking bèr-budi / mantêp ing tindak / tanduk panggawé bêcik //	19) nora susah abicårå éndah-éndah / lawan ingkang pangarti / tan liyan amrihå / kaslamêtaning rågå / sangkané saking bèr-budi / mantêp ing tindak / tanduk panggawé bêcik //
20) wus pinasthi sinung mulyå déning Sukmå / sinung pituduh luwih / rèhning sipat samar / Allåh kang murbèng alam / amêsthi mawi sisilih / saking manungså / jalaraning nugra sih //	20) wus pinasthi sinung mulyå déning Sukmå / sinung pituduh luwih / rèhning sipat samar / Allåh kang murbèng alam / amêsthi mawi sisilih / saking manungså / jalaraning nugra sih //
21) datan ånå paréntah kinèn mênyunyang / mring samaning ngaurip / kawulaning Sukmå / êndi kang ahli ywå / ahli tâpå ahli supi / ah{kåcå 129}li mring nalar / ahli kirkating dalil //	21) datan ånå paréntah kinèn mênyunyang / mring samaning ngaurip / kawulaning Sukmå / êndi kang ahlimu ywå / ahli tâpå ahli supi / ah{kåcå 129}li mring nalar / ahli kirkating dalil //
22) wus sinrahkên mring manungså kang kinarsan / êndi liré pinilih / kocap yèn manungså / punjul saking sêsåmå / pratåndhå lamun angsal sih / pangkaté ånå / kocap ing dalil kadis //	22) wus sinrahkên mring manungså kang kinarsan / êndi liré pinilih / kocap yèn manungså / punjul saking sêsåmå / pratåndhå lamun angsal sih / pangkaté ånå / kocap ing dalil kadis //
23) kaluwihan ing Hyang kang anèng manungså / mukjijat mungguh nabi / kramat walilulah / mukmin ingran mangunah / istijråt mungguh wong kafir / ingkang sinungan / dudu wong cupêt budi //	23) kaluwihan ing Hyang kang anèng manungså / mukjijat mungguh nabi / kramat walilulah / mukmin ingran mangunah / istijråt mungguh wong kafir / ingkang sinungan / dudu wong cupêt budi //
24) bâså nabi ratu gègèntining Sukmå / wali pårå kêkasih / mukmin kang santoså / kafir mungkir agåmå / prandéné yèn mantêp ati /	24) bâså nabi ratu gègèntining Sukmå / wali pårå kêkasih / mukmin kang santosa / kafir mungkir agåmå / prandéné yèn mantêp ati /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
sinung istijrat / luwih saking sasami //	sinung istijrat / luwih saking sasami //
25) milå lamun manungså sru pangudinyå / amêsthi sinung luwih / mring Allåh tangala / pramilå ywå pêpékå / gumampang mring wong angsal sih / tan wurung sirå / kêna dhêndhaning Widi //	25) milå lamun manungså sru pangudinyå / amêsthi sinung luwih / mring Allåh tangala / pramilå ywå pêpékå / gumampang mring wong angsal sih / tan wurung sirå / kêna dhêndhaning Widi //
26) wontên malih andongå luwih istijab / båså istijab mandi / kaping kalihirå / dhinginé babu båpå / lêluhur kalangkung mandi / ampuh dunganyå / dongané wong sêsirik //	26) wontên malih andongå luwih istijab / båså istijab mandi / kaping kalihirå / dhinginé babu båpå / lêluhur kalangkung mandi / ampuh dunganyå / dongané wong sêsirik //
27) labêtira kakênan pênganiâyå / ping tiganirå malih / pandongané arwah / kubur marang wong gêsang / pramilå tan kêna lali / mingsil pralambang / tåmbå {kåcå 130} pêpêting ati //	27) labêtira kakênan pênganiâyå / ping tiganirå malih / pandongané arwah / kubur marang wong gêsang / pramilå tan kêna lali / mingsil pralambang / tåmbå {kåcå 130} pêpêting ati //
28) kêrantêné kêna ingaranan tåmbå / sagung ngilmuning Widi / kang gumlaring donyå / jêr sapêtênging driyå / sayêkti iku sêkit / angrusak akal / imané rontang-ranting //	28) kêrantêné kêna ingaranan tåmbå / sagung ngilmuning Widi / kang gumlaring donyå / jêr sapêtênging driyå / sayêkti iku <pênyakit> ²³ / angrusak akal / imané rontang- ranting //
29) ingran iman éling marang ing pangéran / éling sarirå dhiri / éling ing pratingkah / éling arjå myang rusak / éling iku dudu lali / sarat ginulang / ngèstokên nalar bécik //	29) ingran iman éling marang ing pangéran / éling sarirå dhiri / éling ing pratingkah / éling arjå myang rusak / éling iku dudu lali / sarat ginulang / ngèstokên nalar bécik //
30) båså ngèlmu iku nalar kang prayogå / iman èstuning ati / kocap ing dalil nas / sarupaning agêsang / nora kêna tuman lali / sarat ginulang / marang ing nalar bécik //	30) båså ngèlmu iku nalar kang prayogå / iman èstuning ati / kocap ing dalil nas / sarupaning agêsang / nora kêna tuman lali / sarat ginulang / marang ing nalar bécik //
31) ingran dalil nas iku andikaning Allåh / rampung tur wus pinasthi / nora kêna ginggang /	31) ingran dalil nas iku andikaning Allåh / rampung tur wus pinasthi / nora kêna ginggang /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
pramilâ gunging gêsang / kudu milih nalar bêcik / èstuning ujar / âjâ maido dalil //	pramilâ gunging gêsang / kudu milih nalar bêcik / èstuning ujar / âjâ maido dalil //
32) lawan âjâ maido kadis ijêmak / tuwin pralambang mingsil / yêkti nora kêna / iyâ kinâyâ ngâpâ / gêlêm nora anglakoni yèn gêlêm mârâ / lakonânâ dèn aglis //	32) lawan âjâ maido kadis ijêmak / tuwin pralambang mingsil / yêkti nora kêna / iyâ kinâyâ ngâpâ / gêlêm nora anglakoni / yèn gêlêm mârâ / lakonânâ dèn aglis //
33) lamun lumuh wus mêsthi tumêkèng pêjah / dudu umating Widi / golèk Allâh liyan / tan kêna ngambah jagat / bawah angin atas angin / saubênging rad / tan kêna dèn lindhungi //	33) lamun lumuh wus mêsthi tumêkèng pêjah / dudu umating Widi / golèk Allâh liyan / tan kêna ngambah jagat / bawah angin atas angin / saubênging rad / tan kêna dèn lindhungi //
34) iku jalmâ {kâcâ 131} tékad watu kadi sétan / cilâkâ bêcik anjing / nadyan kang babathang / tan kêna ngambah lêmah / jêr kagunganing Hyang Widi / manungsâ muyab / alané têrus ati //	34) iku jalmâ {kâcâ 131} tékad watu kadi sétan / cilâkâ bêcik anjing / nadyan kang babathang / tan kêna ngambah lêmah / jêr kagunganing Hyang Widi / manungsâ muyab / alané têrus ati //
35) déné lumuh marang pênggawé kang mulyâ / manjing pratingkah éblis / yèn sampun kadriyâ / sagung kang winicârâ / ing sêrat pralambang mingsil / saguning gêsang / tan kêna ngaku tan wrin //	35) déné lumuh marang pênggawé kang mulyâ / manjing pratingkah éblis / yèn sampun kadriyâ / sagung kang winicârâ / ing sêrat pralambang mingsil / saguning gêsang / tan kêna ngaku tan wrin //
36) nora kêna tumindak lan wutâ mamak / nadyan wong gêdhé cilik / éstri miwah priyâ / sagung manungsâ gêsang / witné kang samyâ angsal sih / kinèn waspâdâ / mring Hyang kang murbèng bumi //	36) nora kêna tumindak lan wutâ mamak / nadyan wong gêdhé cilik / éstri miwah priyâ / sagung manungsâ gêsang / witné kang samyâ angsal sih / kinèn waspâdâ / mring Hyang kang murbèng bumi //
37) kocap sidik amanat tablég ingaran / wajib tigang prakawis / pikukuhing iman / tigâ malih ingucap / kiyanat kitman lan gidib / pêcating iman / dumunung sihing Widi //	37) kocap sidik amanat tablég ingaran / wajib tigang prakawis / pikukuhing iman / tigâ malih ingucap / kiyanat kitman lan gidib / pêcating iman / dumunung sihing Widi //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
38) ingran sidik tēmên pamicârâ panggah / bēnēr pratingkah bēcik / anrus marang kēnâ / amanat tyas pracâyâ / amantêp tur wani mati / datan was uwas / nglabuhi tyas raharji //	38) ingran sidik tēmên pamicârâ panggah / bēnēr pratingkah bēcik / anrus marang kēnâ / amanat tyas pracâyâ / amantêp tur wani mati / datan was uwas / nglabuhi tyas raharji //
39) ingran tabléh angèstokakên ing nalar / migatèkên ngrèh bēcik / sêngkut kandêl manah / iku ugêring gêsang / nora kēnâ minyak-minyik / wong ulah nalar / tigâ praboting budi //	39) ingran tabléh angèstokakên ing nalar / migatèkên ngrèh bēcik / sêngkut kandêl manah / iku ugêring gêsang / nora kēnâ minyak-minyik / wong ulah nalar / tigâ praboting budi //
40) malih ingkang dadyâ marganing {kâcâ 132} nrubigsâ / jêjêmbêr sêtan gêmbring / kang aran kiyanat / jail pêngarah muyap / nora urus bēcik anjing / jublêging manah / bahyani tyas gumriwis //	40) malih ingkang dadyâ marganing {kâcâ 132} nrubigsâ / jêjêmbêr sêtan gêmbring / kang aran kiyanat / jail pêngarah muya²⁴ / nora urus bēcik anjing / jublêging manah / bahyani tyas gumriwis //
41) ingran kitman kang angumpêt kasat mâtâ / sat mâtâ-mâtâ lali / clêmêr darbèking lyan / ngalalkên tanpâ ékrar / andlêmêr lir babi gundhik / asêlingkuhan / tan wruh mring nalar bēcik //	41) ingran kitman kang angumpêt kasat mâtâ / sat mâtâ-mâtâ lali / clêmêr darbèking lyan / ngalalkên tanpâ ékrar / andlêmêr lir babi gundhik / asêlingkuhan / tan wruh mring nalar bēcik //
42) ingran gidib goroh ing sabarang ujar / jêroané gigingsir / ucapé kêparat / tan nēna ing ugēman / bédâ lambé lan ing ati / sêtan alasan / mēksih âlâ wong gidib //	42) ingran gidib goroh ing sabarang ujar / jêroané gigingsir / ucapé kêparat / tan nēna ing ugēman / bédâ lambé lan ing ati / sêtan alasan / mēksih âlâ wong gidib //
43) luwih éwah akaryâ bubrah ing manah / gēgēdhēg poring éblis / wong ngrusak dad sipat / iku tan kēnâ ngambah / sēsukêr tigang prakawis / satruning Allâh / kiyanat kitman gidib //	43) luwih éwah akaryâ bubrah ing manah / gēgēdhēg poring éblis / wong ngrusak dad sipat / iku tan kēnâ ngambah / sēsukêr tigang prakawis / satruning Allâh / kiyanat kitman gidib //
44) bédâ lawan sidik kalawan amanat / tabléh praboting ngurip / budi trusing sukmâ / iku ingkang linakyan /	44) bédâ lawan sidik kalawan amanat / tabléh praboting ngurip / budi trusing sukmâ / iku ingkang linakyan /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
nora tampik wong ngaurip / tan kêna ginggang / sidik amanat tablih //	nora tampik wong ngaurip / tan kêna ginggang / sidik amanat tablih //
45) Samantârâ amêsthi katur Hyang Sugmâ / sakêdhap gyâ tinulis / déning kalamulah / suwé gêbyaring kiblat / sanadyan kêrtêging ati / pâdhâ sakâlâ / lawan têtèsing tulis //	45) Samantârâ amêsthi katur Hyang Sugmâ / sakêdhap gyâ tinulis / déning kalamulah / suwé gêbyaring kiblat / sanadyan <krêntêg>ing²⁵ ati / pâdhâ sakâlâ / lawan têtèsing tulis //
46) ingran kalam iku andikané Allâh / bâsâ ka{kâcâ 133}lam kakalih / kang dhingin muktada / kapindho kalam mubram / muktada ingkang piningit / mubram kawêntar / labêt pujining dasih //	46) ingran kalam iku andikané Allâh / bâsâ ka{kâcâ 133}lam kakalih / kang dhingin muktada / kapindho kalam mubram / muktada ingkang piningit / mubram kawêntar / labêt pujining dasih //
47) krêntêg nyânâ tinulis kalam muktada / puji pratingkah lathi / tinulis ing mubram / pêsthi tan kêna ginggang / nora kêna wêdi-wêdi / tan kêna tuwas / manungsâ amrih luwih //	47) krêntêg nyânâ tinulis kalam muktada / puji pratingkah lathi / tinulis ing mubram / pêsthi tan kêna ginggang / nora kêna wêdi- wêdi / tan kêna tuwas / manungsâ amrih luwih //
48) luwih iku namung ngulihkên titipan / rumangsâ yèn sinilih / déning ing dad sipat / lawan kang asmâ apral / dad ânâ sipat kang warni / kang asmâ apral / iku obahing jisim //	48) luwih iku namung ngulihkên titipan / rumangsâ yèn sinilih / déning ing dad sipat / lawan kang asmâ apral / dad ânâ sipat kang warni / kang asmâ apral / iku obahing jisim //
49) pinituduh karya arjaning buwânâ / karya arjaning ragi / arjaning sasâmâ / jangkêp tigang prakârâ / sakawan kunjuk ing Widi / iku manungsâ / têtêp rumangsâ dasih //	49) pinituduh karya arjaning buwânâ / karya arjaning ragi / arjaning sasâmâ / jangkêp tigang prakârâ / sakawan kunjuk ing Widi / iku manungsâ / têtêp rumangsâ dasih //
50) kang sawênèh ânâ anggêp jajal-lanat / karya ngampung gigingsir / mapanakên akal / guguru sétan pêcak / kiyanat kitman lan gidib / ingkang dèn angkah / kiyas karsaning Widi //	50) kang sawênèh ânâ anggêp jajal- lanat / karya ngampung gigingsir / mapanakên akal / guguru sétan pêcak / kiyanat kitman lan gidib / ingkang dèn angkah / kiyas karsaning Widi //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
51) mirit saking fakat drilan dzatsaraha / untung âlâ lan bêcik / sing Allâh tangala / pramilâ milih âlâ / yêkti tan préntah Hyang Widi / mênggawé âlâ / wong gêndhêng ngampung ngèlmi //	51) mirit saking fakat drilan dzatsaraha / untung âlâ lan bêcik / sing Allâh tangala / pramilâ milih âlâ / yêkti tan préntah Hyang Widi / mênggawé âlâ / wong gêndhêng ngampung ngèlmi //
52) sajatiné untung bêcik lawan âlâ / saking Hyang Maha Suci / dênirarsa mikrat / nyandhingi lâra nikmat / {kâcâ 134} nikmatan sinung wong gidib / ingkang sinungan / yêkti wong kang angsal sih //	52) sajatiné untung bêcik lawan âlâ / saking Hyang Maha Suci / dênirarsa mikrat / nyandhingi lâra nikmat / {kâcâ 134} nikmatan sinung wong gidib / ingkang sinungan / yêkti wong kang angsal sih //
53) lamun milar ngambil ar insanusyara / myang fa inna syarrihi / rasaning manungsâ / kang duwé mring Hyang Sukmâ / rasaning Hyang Mâhâ Suci / anèng manungsâ / iku wong nyolong tokit //	53) lamun milar ngambil ar insanusyara / myang fa inna syarrihi / rasaning manungsâ / kang duwé mring Hyang Sukmâ / rasaning Hyang Mâhâ Suci / anèng manungsâ / iku wong nyolong tokit //
54) candhak rawud kinaryâ bândhâ musibat / dadi mèn kandêl ati / tan mangkono lirnyâ / rasaning Hyang Kang Mulyâ / tambas sumuk wong bèr-budi / rasaning titah / kaudanèn ing Widi //	54) candhak rawud kinaryâ bândhâ musibat / dadi mèn kandêl ati / tan mangkono lirnyâ / rasaning Hyang Kang Mulyâ / tambas sumuk wong bèr-budi / rasaning titah / kaudanèn ing Widi //
55) bédâ gawé kinaryâ ngampung musibat / iku praboting têgbir / latul lawan ékram / sabil mangèsthi pêjah / jatiné manungsâ luwih / ingkang ginanjar / dudu wong gêmbring baring //	55) bédâ gawé kinaryâ ngampung musibat / iku praboting têgbir / latul lawan ékram / sabil mangèsthi pêjah / jatiné manungsâ luwih / ingkang ginanjar / dudu wong gêmbring baring //
56) yèn wong gêmbring durâkâ dunyâ akérat / wajib dipunjuwing / pinurat sinêmpal / dèn jur cinacah-cacah / ingobar awu dèn ungsir / barat limêngan / ing têngahing jêladri //	56) yèn wong gêmbring durâkâ dunyâ akérat / wajib dipunjuwing(i) ²⁶ / pinurat sinêmpal / dèn jur cinacah-cacah / ingobar awu dèn ungsir / barat limêngan / ing têngahing j<a>ladri ²⁷ //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
57) dosa gêdhé satruné kang murbèng alam / satruné nabi wali / mukmin lan naléndrâ / bupati lan satriyâ / sagung kawulaning Widi / sâpâ uningâ / dèn kêbat anandangi //	57) dosa gêdhé satruné kang murbèng alam / satruné nabi wali / mukmin lan naléndrâ / bupati lan satriyâ / sagung kawulaning Widi / sâpâ uningâ / dèn kêbat anandangi //
58) sabab déné uripé lir bêrkasakan / mêrkongkong nyilih rasi / lumaku dèn ruwat / bêda wong bèr-budiman / prâ malékat ngrêksèng budi / sâpâ u{kâcâ 135}ningâ / sétané mlayu gèndring //	58) sabab déné uripé lir bêrkasakan / mêrkongkong nyilih rasi / lumaku dèn ruwat / bêda wong bèr-budiman / prâ malékat ngrêksèng budi / sâpâ u{kâcâ 135}ningâ / sétané mlayu gèndring //
59) wus dilalah âlâ tanpâ sah utâmâ / dèstun unggul kang wiwit / nêngahi kasoran / wêkasan mèsthi tiwas / tiwasé katêmpuh dhiri / rusaking jasad / margâ tan dèn kawruhi //	59) wus dilalah âlâ tanpâ sah utâmâ / dèstun unggul kang wiwit / nêngahi kasoran / wêkasan mèsthi tiwas / tiwasé katêmpuh dhiri / rusaking jasad / margâ tan dèn kawruhi //
60) pramilané dèn émut ugêring gêsang / dadyâ sundhul lèlangit / kabudayanirâ / sêktiâ mândrâ gunâ / ngajiâ dèn kongsi miwir / dèn kadi dhalang / dènira marnâ ngèlmi //	60) pramilané dèn émut ugêring gêsang / dadyâ sundhul lèlangit / kabudayanirâ / sêktiâ mândrâ gunâ / ngajiâ dèn kongsi miwir / dèn kadi dhalang / dènira marnâ ngèlmi //
61) nora suwé manungsâ sagêbyar kilat / antêp gingsiring ati / yèn mantêp trus mulyâ / yèn gingsang sanalikâ / tinêmpuh bêbâyâ prapti / imané pêcat / pinancingan brêngkutis //	61) nora suwé manungsâ sagêbyar kilat / antêp gingsiring ati / yèn mantêp trus mulyâ / yèn gingsang sanalikâ / tinêmpuh bêbâyâ prapti / imané pêcat / pinancingan brêngkutis //
62) lamun nora ginulang kumudhèning tyas / rikuh tur isin-isin / yèn tuman manah was / dadi sawiyah-wiyah / ngrêksâ kagunganing Widi / praptaning ajal / kudu angati-ati //	62) lamun nora ginulang k<ê>mudhèning²⁸ tyas / rikuh tur isin-isin / yèn tuman manah was / dadi sawiyah-wiyah / ngrêksâ kagunganing Widi / praptaning ajal / kudu angati-ati //
63) angling ngucap punikâ praptaning ajal / dadyâ pratingkah lair / sayêkti tan bédâ / tur sami sanalikâ / kalah kèdhap antêp ati / tinabok datan / sumêdyâ anggêtihi //	63) angling ngucap punikâ praptaning ajal / dadyâ pratingkah lair / sayêkti tan bédâ / tur sami sanalikâ / kalah kèdhap antêp ati / tinabok datan / sumêdyâ anggêtihi //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
64) kari éling rinêksa imané mulyâ / wanuh winênang wani / yèn sampun ginulang / ginêlung lêngyêp ing tyas / nora malik tangguh siji / wong surâ panggah / wong jêrêh jêjêmbêri //	64) kari éling rinêksa imané mulyâ / wanuh winênang wani / yèn sampun ginulang / ginêlung lêngyêp ing tyas / nora malik tangguh siji / wong surâ panggah / wong jêrêh jêjêmbêri //
65) bédâ lawan wa{kâcâ 136}nuh wanining winênang / wanuh pinawor ing sih / wênang sinêngâjâ / wani mangsah pracâyâ / anglakoni karya bêcik / têrusé manah / ngêmban khadirat suci //	65) bédâ lawan wa{kâcâ 136}nuh wanining winênang / wanuh pinawor ing sih / wênang sinêngâjâ / wani mangsah pracâyâ / anglakoni karya bêcik / têrusé manah / ngêmban khadirat suci //
66) nora nânâ undhâ usuké wong éklas / pratingkah trusing ati / ati trus paningal / ngèstrênân ing pangéran / surèng tyas amukul sisip / kèdêk katimpah / kapilês tanpâ kongkih //	66) nora nânâ undhâ usuké wong éklas / pratingkah trusing ati / ati trus paningal / ngèstrênân ing pangéran / <sêrèng>²⁹ tyas amukul sisip / kèdêk katimpah / kapilês tanpâ kongkih //
67) êndi liré kamudhining tus santosâ / sidik amanat tablih / rêringkêsing rahsâ / têmên mantêp wigatyâ / babakuné iman suci / datanpâ lawan / ing urip têngèng pati //	67) êndi liré kamudhining tus santosâ / sidik amanat tablih / rêringkêsing rahsâ / têmên mantêp wigatyâ / babakuné iman suci / datanpâ lawan / ing urip têngèng pati //
68) ila-ila ujar pituturing sastrâ / sing amral sanusiri / trusing dalil Kur'an / linaras babuning tyas / katêrsandhan prâjâ niti / mingsil pralambang / winèstu anyêktèni //	68) ila-ila ujar pituturing sastrâ / sing amral sanusiri / trusing dalil Kur'an / linaras babuning tyas / katêrsandhan prâjâ niti / mingsil pralambang / winèstu anyêktèni //
69) nora bakal kumprâ nglawan bèr- budiman / kadyâ minyak lan warih / kalis sak jêg irâ / nanging tâ âjâ inâ / pitutur kang amrih bêcik / lawan dalil nas / kadis ijêmak mingsil //	69) nora bakal kumprâ nglawan bèr- budiman / kadyâ minyak lan warih / kalis sak jêg irâ / nanging tâ âjâ inâ / pitutur kang amrih bêcik / lawan dalil nas / kadis ijêmak mingsil //
70) wêkasané ngudhêg pèpêté ing akal / saking dênirâ langib / kawulaning Allâh / trimâ dadi jênggèsan / dèn têmên antêp ing ati / lan âjâ ngambah / ajail ing sêsami //	70) wêkasané ngudhêg pèpêté ing akal / saking dênirâ langib / kawulaning Allâh / trimâ dadi jênggèsan / dèn têmên antêp ing ati / lan âjâ ngambah / ajail ing sêsami //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
71) ywâ calimut lan âjâ goroh ing ujar / lan malih toging u{kâcâ 137}rip / pêng-pênganing tékad / tan kêna api ora / gêrgêt saut bândhâ wani / ywâ dadi bérak / yèn wani iku bécik //	71) ywâ calimut lan âjâ goroh ing ujar / lan malih toging u{kâcâ 137}rip / pêng-pênganing tékad / tan kêna api ora / gêrgêt saut bândhâ wani / ywâ dadi bérak / yèn wani iku bécik //
72) âjâ nganti jalmâ anggulang manah was / was-was manuting éblis / yêkti nora bakal / ing prânâ iman rusak / nalar wêdi dadi silip / wong jêrèh jarah / jêjêroané sêpi //	72) âjâ nganti jalmâ anggulang manah was / was-was manuting éblis / yêkti nora bakal / ing prânâ iman rusak / nalar wêdi dadi silip / wong jêrèh jahar / jêjêroané sêpi //
73) jalmâ manah yèn tâ kênaâ ingaran / ngrèh krâsâ panas pêrih / énak lan kapénak / nadyan anjing kawilang / ambêg jêgug lawan wani / sukur oléyâ / angalap rājā pèni //	73) jalmâ manah yèn tâ kênaâ ingaran / ngrèh krâsâ panas pêrih / énak lan kapénak / nadyan anjing kawilang / ambêg jêgug lawan wani / sukur oléyâ / angalap rājā pèni //
74) kabutuhé nyakot jêgug lan ambêtan / kabutuhirâ malih / nadyan tan ambêtan / anjêgug nora pisan / mung wani anyakot gênjik / nora kabuwang / ngambah lataring jalmi //	74) kabutuhé nyakot jêgug lan ambêtan / kabutuhirâ malih / nadyan tan ambêtan / anjêgug nora pisan / mung wani anyakot gênjik / nora kabuwang / ngambah lataring jalmi //
75) witné asu datan jêgug lan ambêtan / tan nyokot tur gêgudhig / kuru sêngkoyongan / tinimbang lan wong rucah / sawiyah-wiyah ing urip / bécik srênggâlâ / lawan wong jêrèh ati //	75) witné asu datan jêgug lan ambêtan / tan nyokot tur gêgudhig / kuru sêngkoyongan / tinimbang lan wong rucah / sawiyah-wiyah ing urip / bécik srênggâlâ / lawan wong jêrèh ati //
76) kari kêna pinitayan mangan tinjâ / lan kêkomprâ gêgingsir / ajêrèh manah was / tan étung tanpâ ilat / datan wani pādha siji / pan dududu titah / urip pêngawak tai //	76) kari kêna pinitayan mangan tinjâ / lan kêkomprâ gêgingsir / ajêrèh manah was / tan étung tanpâ ilat / datan wani pādha siji / pan dudu[du] ³⁰ titah / urip pêngawak tai //
77) pādha âlâ amêsthi bécik srênggâlâ / mulâ sagunging urip / pādha gêgulangâ / âjâ tuman lir ti{kâcâ 138}njâ /	77) pādha âlâ amêsthi bécik srênggâlâ / mulâ sagunging urip / pādha gêgulangâ / âjâ tuman lir ti{kâcâ 138}njâ /

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
âpâ jêrèh âpâ wani / yèn jêrèh mârâ / tan wurung dèn patèni //	âpâ jêrèh âpâ wani / yèn jêrèh mârâ / tan wurung dèn patèni //
78) yèn wong jêrèh awêdi-wêdi manah was / tumindak lan kuwatir / pêngrâsâ istiyar / ngalingi ingkang jasad / tyas sirâ pan ora isin / apêndirangan / sajaké minggrang- minggring //	78) yèn wong jêrèh awêdi-wêdi manah was / tumindak lan kuwatir / pêngrâsâ istiyar / ngalingi ingkang jasad / tyas sirâ pan ora isin / apêndirangan / sajaké minggrang-minggring //
79) kang sawênèh gorohé angayap-ayap / pêngrâsâ wus tan kèksi / jatiné kuwangwang / mênthak kalingan padhang / krêntêgkê sâyâ dumêling / nadyan mênêngâ / iku ênênging tai //	79) kang sawênèh gorohé angayap- ayap / pêngrâsâ wus tan kèksi / jatiné kuwangwang / mênthak kalingan padhang / krêntêgkê sâyâ dumêling / nadyan mênêngâ / iku ênênging tai //
80) mêngok-mêngok kêtrajang jêmbêré mubal / gubras ciniri-ciri / ing sacandhak-cadhak / dênirâ buwang tilas / tur wruh tumindak lan silip / pan wus jinarag / sêdyâ tangis bilahi //	80) mêngok-mêngok kêtrajang jêmbêré mubal / gubras ciniri-ciri / ing sacandhak-ca(n)dhak ³¹ / dênirâ buwang tilas / tur wruh tumindak lan silip / pan wus jinarag / sêdyâ tangis bilahi //
81) gruyah-gruyuh anggéndholi tawang- tawang / kêplèsèt tibâ dhiri / sâpâ ingkang tiwas / iyâ wong kang sugih was / sawiyah wong dèn gorohi/ dimèné sasar / ing sêjâ âjâ prapti //	81) gruyah-gruyuh anggéndholi tawang-tawang / kêplèsèt tibâ dhiri / sâpâ ingkang tiwas / iyâ wong kang sugih was / sawiyah wong dèn gorohi / dimèné sasar / ing sêjâ âjâ prapti //
82) dhêmên ngèmbèt-èmbèt nalar kaluputan / amrih katon dumêling / awaké wong limpat / rékané wus dèn anam / nêmuâ bécik pribadi / tan wurung tiwas / tinagih wong sabumi //	82) dhêmên ngèmbèt-èmbèt nalar kaluputan / amrih katon dumêling / awaké wong limpat / rékané wus dèn anam / nêmuâ bécik pribadi / tan wurung tiwas / tinagih wong sabumi //
83) arjaning rat arjané jagat niskârâ / arjanirèng pamuji / sing surâ nrus bisâ / basuki amrih mulyâ / tanpâ lawan wong bèr-budi / mantêp ing ti{kâcâ 139}ndak / tanduk panggawê bécik //	83) arjaning rat arjané jagat niskârâ / arjanirèng pamuji / sing surâ nrus bisâ / basuki amrih mulyâ / tanpâ lawan wong bèr-budi / mantêp ing ti{kâcâ 139}ndak / tanduk panggawê bécik //

Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbiring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbiring Baring
84) dalil jalal jamal kamal lawan kahar / rêrêngganing Hyang Widi / jalal kaélokan / jamal agung têngêsnyâ / kamas sampurnâ prituwin / kahar misésâ / kunjuk ingaras kursi //	84) dalil jalal jamal kamal lawan kahar / rêrêngganing Hyang Widi / jalal kaélokan / jamal agung têngêsnyâ / kama<l> ³² sampurnâ prituwin / kahar misésâ / kunjuk ingaras kursi //
85) barang gawé pangucap pratingkah arjâ / yêkti dadi pamuji / tinarimèng sêmbah / anjunjung kaluhuran / angagungakên ing Widi / paèsing iman / rêrubâ ing tyas éling //	85) barang gawé pangucap pratingkah arjâ / yêkti dadi pamuji / tinarimèng sêmbah / anjunjung kaluhuran / angagungakên ing Widi / paèsing iman / rêrubâ ing tyas éling //
86) wus pinêsthi pamangsul ing tyas raharjâ / têngên-têngên winorsih / pinarcayèng Sukmâ / kandêl datanpâ sâmâ / yèn wus kandêl âpâ pinrih / sasêdyanirâ / jinurung tan ngluputi //	86) wus pinêsthi pamangsul ing tyas raharjâ / têngên-têngên winorsih / pinarcayèng Sukmâ / kandêl datanpâ sâmâ / yèn wus kandêl âpâ pinrih / sasêdyanirâ / jinurung tan ngluputi //
87) nora kêna banyak-minyak kang panêmbah / wêdi was-was kuwatir / kumitir tyas bubrah / dudu êmpaning sêmbah / lan gunâ satâtâ prapti / namung ngarahâ / bêt-panggah surâ wani //	87) nora kêna banyak-minyak kang panêmbah / wêdi was-was kuwatir / kumitir tyas bubrah / dudu êmpaning sêmbah / lan gunâ satâtâ prapti / namung ngarahâ / bêt-panggah surâ wani //
88) bêt lan panggah surâ wani pan ingaran / bêt pangarah linuwih / murkâ mring raharjâ / ngangah- angah bêkmulyâ / panggah kukuh ing pamuji / santosâ dhadhag / gêm mring nalar bêtik //	88) bêt lan panggah surâ wani pan ingaran / bêt pangarah linuwih / murkâ mring raharjâ / ngangah- angah bêkmulyâ / panggah kukuh ing pamuji / santosâ dhadhag / gêm mring nalar bêtik //
89) surâ wani anggatèkakên mring nalar / nora narimâ gêmbring / nglabuhi utâmâ / ngêdohi inâ nisthâ / wani tan kêwuhan pamrih / tan ulap ing lyan / tan wêdi pādha si{kācā 140}ji //	89) surâ wani anggatèkakên mring nalar / nora narimâ gêmbring / nglabuhi utâmâ / ngêdohi inâ nisthâ / wani tan kêwuhan pamrih / tan ulap ing lyan / tan wêdi pādha si{kācā 140}ji //
90) saking kudu anyuthat akalé sétan / pramilâ lamun kêni / âjâ milih âlâ / wajip milih utâmâ / apês-apêsé wong urip / nora kuduâ / ingaranan wong bêtik //	90) saking kudu anyuthat akalé sétan / pramilâ lamun kêni / âjâ milih âlâ / waji ³³ milih utâmâ / apês-apêsé wong urip / nora kuduâ / ingaranan wong bêtik //

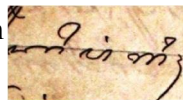
Lajêngipun *tabel*

Asiling Transliterasi Sêrat Gêmbring Baring	Asiling Suntingan Sêrat Gêmbring Baring
91) mung bisaå têtêp ingaranan jalmå / åjå ingaran tai / êndi liré tinjå / jêgogos sirå ånå / kasêbut tlotok ing jalmi / abêlarongan / milå ingaran tai //	91) mung bisaå têtêp ingaranan jalmå / / åjå ingaran tai / êndi liré tinjå / jêgogos sirå ånå / kasêbut tlotok ing jalmi / abêlarongan / milå ingaran tai //
92) gubras bacin nora sinandhang priyånggå / saguning wong mrangguhi / mimisuh sadâyå / nadyan sisingidanå / ambuné andulêg sisip / tansah dèn ucap / sêdéné kang angising //	92) gubras bacin nora sinandhang priyånggå / saguning wong mrangguhi / mimisuh sadâyå / nadyan sisingidanå / ambuné andulêg sisip / tansah dèn ucap / sêdéné kang angising //
93) wong dêlondong bok iyå anganggo pêrnah / tan wruh kaciprat najis / dumadak jinarag / têkå nora rinuwat / pramilå saguning urip / balané datan / sinandhang raga dhiri //	93) wong dêlondong bok iyå anganggo pêrnah / tan wruh kaciprat najis / dumadak jinarag / têkå nora rinuwat / pramilå saguning urip / balané datan / sinandhang raga dhiri //
94) bâpå babu kaki nini mélu kambat / rowang tatånggå sami / anak putu miwah / wêruhnya wus gêgubras / rusak ingkang præjå niti / bubrah ing nalar / awit gêdublong siji //	94) bâpå babu kaki nini mélu kambat / rowang tatånggå sami / anak putu miwah / wêruhnya wus gêgubras / rusak ingkang præjå niti / bubrah ing nalar / awit gêdublong siji //
95) nora mirib tinibang lan purwanirå / anguntragakên bumi / nugråhå ruhara / mumurung sihing Sukmå / sanadyan têrus syargadi / myang dhindhing jalal / camah sing tlotok siji //	95) nora mirib tini(m)bang ³⁴ lan purwanirå / anguntragakên bumi / nugråhå ruhårå / mumurung sihing Sukmå / sanadyan têrus syargadi / myang dhindhing jalal / camah sing tlotok siji //
96) pârå arwah wahyu myang pârå nurbuwat / malékat widådari / sagung sipat samar / aèstu langsung la{kåcå 141}nat / mring wong urip ngaku tai / gêdublong komprå / datan wêruh ing bécik //	96) pârå arwah wahyu myang pârå nurbuwat / malékat widådari / sagung sipat samar / (s)aèstu ³⁵ langsung la{kåcå 141}nat / mring wong urip ngaku tai / gêdublong komprå / datan wêruh ing bécik //
97) titi tamat kang sêrat mingsil pralambang / jaman ingaran gêmbring / kang darbé têtilas / punjul samaning titah / dyan ronggå ing maèspati / siwâyå nåtå / mantu Sri kaping kalih //	97) titi tamat kang sêrat mingsil pralambang / jaman ingaran gêmbring / kang darbé têtilas / punjul samaning titah / dyan ronggå ing maèspati / siwâyå nåtå / mantu Sri kaping kalih //

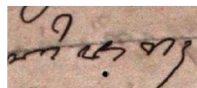
Saking *transliterasi teks Sérat Gémbring Baring* ingkang sampun katindakaakên, wontên *ciri khas* sêrataning *teks Sérat Gémbring Baring* mênikå. *Ciri khas* sêrataning *teks* kasêbut inggih kados ing ngandhap mênikå.

1. Anggènipun nyêrat sêsêbutan asmaning Gusti mênikå botên ajêg. Sêsêbutan ingkang dipunginakakên antawisipun inggih mênikå Hyang, Gusti, Widi, Sukmå, Hyang Sukmå, sâhå sanèsipun.
2. Panyêrating atêr-atêr mênikå kasêrat kanthi sêratan ngginakakên sandhangan pèpêt. Anatawisipun inggih panyêrtan atêr-atêr 'kå' dipunsêrat dados 'kê'. Panyêrtan atêr-atêr 'ngå' dipunsêrat 'ngê'. Tuladhanipun inggih mênikå.

'kapanggih' sêratanipun

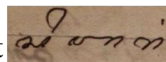

'kajarah' sêratanipun

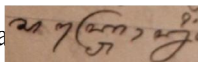

Wontên malih ingkang dados *ciri khas* anggènipun nyêrat atêr-atêr, inggih mênikå panyêrtan atêr-atêr 'så'. Wontên *teks Sérat Gémbring Baring* kasêbut atêr-atêr 'så' dipunsêrat kanthi kalih cârå, inggih mênikå kanthi sêratan 'sak' sâhå sêratan 'sê'. Tuladhanipun inggih mênikå.

'sabarang' dipunsêrat

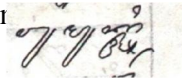
'sajroning' dipunsêra

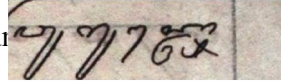
Nanging wontên *transliterasi teks* mênikå panyêrtan kasêbut dipunsêrat miturut pandom *ejaan* ingkang lumampah.

3. Wontên ing salêbêting *teks Sérat Gémbring Baring* mênikå aksårå swårå 'A' wontên ingkang dipunsêrat minêngkê pasangan sêhê kawuwuhan sandhangan. Tuladhanipun inggih mênikå.

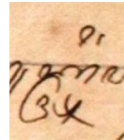
‘ngumuki’ sêratanipun

‘wuruké’ sêratanipun

‘ing’ sêratanipun

4. Panyeratan ayat-ayat Al-Quran utawi dalil menika miturut pangucapanipun priyantun Jawi. Tuladhanipun inggih menika.

faman ya'mal mitsqaala dzarratin khayran yarah, waman ya'mal mitsqaala dzarratin syarran yarah (AL-Quran, 99:7-8 sêratanipun yakmal miskala dzarratin kaeran yarah, waman yakmal maskala dzarratin saran yarah

man 'arafa nafsahu faqad 'arafa rabbahu sêratanipun waman ngarafa rabahi fakat ngarafa napsaha

kun fayakun sêratanipun kun payakun

4. *Aparat Kritik Teks Sêrat Gêmbiring Baring*

Aparat Kritik wontên panalitèn mênikå kanggé ngandharakên bab *suntingan teks* ingkang sampun katindakakên. *Aparat kritik* inggih mênikå tanggêl jawab ilmiah wontên panalitèn *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå. *Aparat kritik* ing panalitèn mênikå ngandhut *koreksi* awujud tambahan, pangurangan, sâhå panggantosan aksårå, wandå utåwå têmbung ingkang wontên ing *teks Sêrat Gêmbiring Baring*. Wondéné *aparat kritik*-ipun kasêrat wontên ing *tabel* ing ngandhap mênikå.

Tabel 18: Aparat kritik

No.	<i>Teks</i> sadèrèngipun dipun-sunting	<i>Teks</i> sasampunipun dipun-sunting	<i>Suntingan</i>	Katrangan (Pupuh, Pàdâ, Gatrâ)
1.	turun cures sothal-santhil	turun cures sothal-sathil	sothal-sa[n]thil	Sin.p11.g8
2.	amalé sâyâ mangambakâ	amalé tansâyâ âmbâ	<tansâyâ âmbâ>	Sin.p17.g1
3.	kapam marang kaluputan	kapang marang kaluputan	kapa<ng>	Sin.p23.g1
4.	durma sèkêt kalih jña	durma sèkêt kalih ugâ	<ugâ>	Dha.p2.g6
5.	yê gyâ mawiyâ pètung	yâ gyâ mawiyâ pètung	y< â>	Dha.p3.4
6.	kayuning tyas anêrambahi	hayuning tyas anêrambahi	<h>ayuning	Dha.p6.g5
7.	yèn wong busun tan narimèng warah	yèn wong busuk tan narimèng warah	busu<k>	Dha.p8.g2
8.	ngaras-aras myang ngirib- birab	ngaras-aras myang ngirib- birib	bir<i>b	Dha.p11.g5
9.	jugul kajahul alané	jugul kajagul alané	kaja<g>ul	Dha.p12.g3
10.	iku wong jêbêr awaké najis	iku wong jêmbêr awaké najis	jê(m)bêr	Dha.p18.g1
11.	angêdèhkên cilâkâ	angêdohkên cilâkâ	angêd<o>hkên	Dha.p22.g10
12.	têmah dadi gawéning wong	têmah dadi gawéning lyèn	<lyèn>	Dha.p29.g3
13.	untungé wong anèng ngonyâ	untungé wong anèng donyâ	<d>onyâ	Pang.p3.g6
14.	êndi liré anjodhèri laku	êndi liré ingkang anjidhari	<anjidhari>	Pang.p6.g5
15.	énak kêpati anédrâ	énak kêpati anéndrâ	ané(n)drâ	Pang.p17.g6
16.	ajêbêr nguthuh tur rusuh	ajêmbêr nguthuh tur rusuh	ajê(m)bêr	Pang.p19.g3
17.	nadyan ginêbugan	sanadyan ginêbugan	(sa)nadyan	Pang.p20.g4
18.	datan kêna sinêlakan	datan kêna sinêlakan	sin<ê>lakan	Pang.p32.g6
19.	kungsul kuwalik-walik	kongsul kuwalik- walik	k<o>ngsul	Dur.p6.g2

Lajêngipun *tabel*

No.	<i>Teks</i> sadèrèngipun dipun-sunting	<i>Teks</i> sasampunipun dipun-sunting	<i>Suntingan</i>	<i>Katrangan</i> (Pupuh, Påðå, Gatrå)
20.	lamun uwis kapungkur ing adilonglah	lamun uwis kapungkur ing adilolah	adilo[ng]lah	Dur.p11.g1
21.	walêt pêtênging ati	wilêt pêtênging ati	w<i>lêt	Dur.p15.g2
22.	asu lanat mring sirå	asung lanat mring sirå	asu(ng)	Dur.p15.g4
23.	sayêkti iku sêkit	sayêkti iku pênnyakit	<pênnyakit>	Dur.p28.g5
24.	jail pêngarah muyap	jail pêngarah muyab	muya	Dur.p40.g4
25.	sanadyan kêrtêging ati	sanadyan krêntêging ati	<krêntêg>ing	Dur.p45.g5
26.	wajib dipunjuwing	wajib dipunjuwingi	dipunjuwing(i)	Dur.p56.g2
27.	ing têngahing jêladri	ing têngahing jaladri	j<a>ladri	Dur.p56.g7
28.	lamun nora ginulang kumudhèning tyas	lamun nora ginulang kêmudhèning tyas	k<ê>mudhèning	Dur.p62.g1
29.	surêng tyas amukul sisip	sêrêng tyas amukul sisip	sêrêng	Dur.p66.g5
30.	pan dududu titah	pan dudu titah	dudu[du]	Dur.p76.g6
31.	Ing sacandhak- cadhak	ing sacandhak- ca(n)dhak	sacandhak- ca(n)dhak	Dur.p80.g3
32.	kamas sampurnå prituwi	kamal sampurnå prituwi	kama<l>	Dur.p84.g5
33.	wajip milih utåmå	wajib milih utåmå	waji	Dur.p90.g4
34.	Nora mirib tinibang lan purwanirå	Nora mirib tinimbang lan purwanirå	tini(m)bang	Dur.p95.g1
35.	aèstu langsung lanat	saèstu langsung lanat	(s)aèstu	Dur.p96.g4

Saking *tabel aparat kritik* mênika sagêd dipunmangêrtosi bilih *suntingan teks* ingkang katindakakên mênika ngêwrat *koreksi* awujud tambahan, pangurangan, sårå pangantosan aksårå, wandå utåwå têmbung ingkang wontên

ing *teks Sérat Gêmbiring Baring*. Anggènipun nindakakên *suntingan teks* mênikå ngginakakên pandom ingkang sampun kaandarakên ing bab sadèrènnipun dipunjumbuhakên kalihan bausastrå sàhå *konteks*-ipun ukårå. Wondéné andharan utawi pirêmbagan saking *tabel aparat kritik* ing nginggil inggih mênikå kados makatên.

1. sothal-sa[n]thil

Prakawis mênikå aksårå ‘n’ wontên têmbung ‘sothal-santhil’ ing *teks* ‘... /turun cures sothal-santhil /...’ dipunicali, milå têmbungipun dados ‘sothal-sathil’. Têmbung ‘sothal-santhil’ mênikå botên wontên ing bausastrå, wondéné manawi têmbung ‘sothal-sathil’ mênikå têngêsipun mlarat bangêt sandhangané paring sranthil (Poerwadarminta, 1939).

2. <tansåyå åmbå>

Prakawis mênikå têmbung ‘såyå mangambåå’ wontên ing *teks* ‘... /amalé såyå mangambåå /...’ dipungantos kaliyan têmbung ‘tansåyå åmbå’, milå ukaranipun dados ‘amalé tansåyå åmbå’. Anggènipun nggantos mênikå supados guru wilangan sêkar sinom gatrå kaping satunggal dados jangkêp, jumbuh kaliyan paugêranipun. Anggènipun nggantos mênikå botên badhé ngéwahi *konteks* ukaranipun.

3. kapa<ng>

Prakawis mênikå aksårå ‘m’ wontên têmbung ‘kapang’ ing *teks* ‘... /kapam marang kaluputan /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘ng’ milå têmbungipun dados ‘kapang’. Têmbung ‘kapam’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå,

déné manawi tēmbung ‘kapang’ mēnikā tēgēsipun kēsusu bangêt, katon gita-gita, badhé ngrangkul (Poerwadarminta, 1939).

4. <ugā>

Prakawis mēnikā tēmbung ‘jña’ wontên ing *teks* ‘... /durma sèkêt kalih jña /...’ dipungantos kaliyan tēmbung ‘uga’ milā ukaranipun dados ‘durma sèkêt kalih ugā’. Tēmbung ‘jña’ mēnikā botên wontên tēgēsipun, déné manawi tēmbung ‘uga’ tēgēsipun ‘iya padha karo kang kasêbut’ (Poerwadarminta, 1939). Tēmbung ‘jña’ mēnikā kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên mênâpâ ingkang sampun dipunsêbutaken, pramilā tēmbung ‘jña’ kagantos kaliyan tēmbung ‘uga’ supados jumbuh.

5. y<â>

Prakawis mēnikā aksârâ ‘ê’ wontên tēmbung ‘yê’ ing *teks* ‘... / yêgyâ mawiyâ pètung /...’ dipungantos kaliyan aksârâ ‘â’ milā tēmbungipun dados ‘yâ’. Tēmbung ‘yê’ mēnikā botên wontên tēgēsipun ing bausastrâ, déné manawi tēmbung ‘yâ’ mēnikā tēgēsipun iyâ (Poerwadarminta, 1939). Tēmbung ‘yê’ mēnikā kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên ingkang langkung prayogi, pramilā aksârâ ‘ê’ wontên tēmbung ‘yê’ kagantos kaliyan aksârâ ‘â’ supados jumbuh.

6. <h>ayuning

Prakawis mēnikā aksârâ ‘k’ wontên tēmbung ‘kayuning’ ing *teks* ‘... /kayuning tyas anêrambahi /...’ dipungantos kaliyan aksârâ ‘h’ milā tēmbungipun dados ‘hayuning’. Tēmbung ‘kayuning’ mēnikā tēgēsipun ‘kayu utawa wit’ (Poerwadarminta, 1939), déné manawi tēmbung ‘hayuning’ mēnikā asalipun

saking têmbung ‘hayu’ ingkang têngêsipun slamet (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘kayuning’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên sêlametanipun tyas, pramilå aksårå ‘k’ wontên têmbung ‘kayuning’ kagantos kaliyan aksårå ‘h’ supados jumbuh.

7. **busu<k>**

Prakawis mênikå aksårå ‘n’ wontên têmbung ‘busun’ ing *teks* ‘... /yèn wong busun tan narimèng warah /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘k’ milå têmbungipun dados ‘busuk’. Têmbung ‘busun’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘busuk’ mênikå têngêsipun ora mangêrti åpå-åpå (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘busun’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungså ingkang botên purun nampi wêwarah, pramilå aksårå ‘n’ wontên têmbung ‘busun’ kagantos kaliyan aksårå ‘k’ supados jumbuh.

8. **Ngirib-bir<i>b**

Prakawis mênikå aksårå ‘a’ wontên têmbung ‘ngirib-birab’ ing *teks* ‘... /ngaras-aras myang ngirib-birab /...’ kagantos mawi aksårå ‘i’ milå dados têmbung ‘ngirib-birib’ mênikå supados guru lagu wontên sêkar dhandhanggulå gatrå kaping gangsal jumbuh kaliyan paugêranipun inggih mênikå i (Mulyåni, 2011: 73). Anggènipun nggantos mênikå aksårå mênikå botên badhé ngéwahi *konteks* ukaranipun.

9. **kaja<g>ul**

Prakawis mênikå aksårå ‘h’ wontên têmbung ‘kajahul’ ing *teks* ‘... /jugul kajahul alané /...’ kagantos mawi aksårå mawi aksårå ‘g’ milå dados têmbung

‘kajagul’. Anggènipun nggantos mênikå kanggé jumbuhakên kaliyan têmbung sadéréngipun, inggih mênikå têmbung ‘jugul’ milå dados têmbung rangkêp ‘jugul-kajagul’.

10. jê(m)bêr

Prakawis mênikå têmbung ‘jêbêr’ ing *teks* ‘... /iku wong jêbêr awaké najis /...’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘m’ milå têmbungipun dados ‘jêmbêr’. Têmbung ‘jêbêr’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘jêmbêr’ mênikå têngêsipun rêgêd utawi nisthå (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘jêbêr’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungså ingkang nisthå, pramilå têmbung ‘jêbêr’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘m’ supados jumbuh.

11. angêd<o>hkên

Prakawis mênikå aksårå ‘è’ ing têmbung ‘angêdèhkên’ ing *teks* ‘... /angêdèhkên cilåkå /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘o’ milå têmbungipun dados ‘angêdohkên’. Têmbung ‘angêdèhkên’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘angêdohkên’ mênikå asalipun saking têmbung linggå ‘adoh’ ingkang têngêsipun nêbihi (Poerwadarminta, 1939).

12. <lyèn>

Prakawis mênikå têmbung ‘wong’ wontên ing *teks* ‘... /têmah dadi gawéning wong /...’ dipungantos kaliyan têmbung ‘lyèn’ milå ukaranipun dados ‘têmah dadi gawéning lyèn’. Têmbung ‘lyèn’ asalipun saking têmbung ‘lyan’ ingkang têngêsipun meh sami kaliyan ‘wong’, ananging ing ngriki têmbung ‘lyan’

dipundamêl ‘lyèn’ supados guru lagunipun sêkar dhandhanggulå gatrå kaping tigå sagêd jumbuh sårå trêp kaliyan paugêranipun inggih mênikå e.

13. <d>onyå

Prakawis mênikå aksårå ‘ng’ wontên têmbung ‘ngonyå’ ing *teks* ‘... /untungé wong anèng ngonyå /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘d’ milå têmbungipun dados ‘donyå’. Têmbung ‘ngonyå’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘donyå’ mênikå têngêsipun jagad utawi alam mênikå (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘ngonyå’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungså ingkang sawêg gêsang samênikå, pramilå aksårå ‘ng’ wontên têmbung ‘ngonyå’ kagantos kaliyan aksårå ‘d’ supados jumbuh.

14. <anjidhari>

Prakawis mênikå têmbung ‘anjodhèri’ ing *teks* ‘... /èndi liré kang anjodhèri laku /...’ dipungantos kaliyan têmbung ‘anjidhari’ milå ukaranipun dados ‘èndi liré ingkang anjidhari’. Têmbung ‘anjodhèri’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘anjidhari’ mênikå saking têmbung linggå ‘jidhar’ ingkang têngêsipun ‘nggarisi’ (Poerwadarminta, 1939)

Têmbung ‘anjodhèri’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên pundi ingkang ngatur lakuning manungså, pramilå têmbung ‘anjodhèri’ kagantos kaliyan têmbung ‘anjidhari’ supados jumbuh kaliyan ukaranipun. Anggènipun nggantos têmbung mênikå botên badhé ngéwahi *konteks* ukaranipun.

15. ané(n)drå

Prakawis mênikå têmbung ‘anédrå’ ing *teks* ‘... /énak kêpati anédrå /...’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘n’ milå têmbungipun dados ‘anédrå’. Têmbung ‘anédrå’ mênikå botên wontên tégêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘anédrå’ mênikå asalipun saking têmbung linggâ ‘nédrå’ ingkang tégêsipun turu (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘anédrå’ mênikå jumbuh kaliyan *konteks*-ipun manawi dipunserat wontên teks kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên bilih sakpenakipun manungså pêjah mênikå manawi kahananipun kaliyan sarê.

16. ajê(m)bêr

Prakawis mênikå têmbung ‘ajêbêr’ ing *teks* ‘... /ajêbêr nguthuh tur rusuh /...’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘m’ milå têmbungipun dados ‘ajêmbêr’. Têmbung ‘jêbêr’ mênikå botên wontên tégêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘ajêmbêr’ mênikå mênikå asalipun saking têmbung linggâ ‘jêmbêr’ tégêsipun rêgêd utawi nisthå (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘ajêbêr’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungså ingkang nisthå, pramilå têmbung ‘jêbêr’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘m’ supados jumbuh.

17. (sa)nadyan

Prakawis mênikå têmbung ‘nadyan’ ingkang kasêrat wontên *teks* ‘... /nadyan ginêbugan /...’ dipuntambah wandå ‘sa’ milå têmbungipun dados ‘sanadyan’. Tambahan wandå mênikå supados guru wilangan sêkar pangkur gatrå kaping sakawan sagêd jangkêp. Anggènipun nambah wandå mênikå botên badhé ngéwahi *konteks* ukaranipun.

18. **sin<ê>lakan**

Prakawis mênikå aksårå ‘é’ ing têmbung ‘sinélakan’ wontên ing *teks* ‘... /datan kêna sinélakan /...’ dipugantos kaliyan aksårå ‘ê’ milå têmbungipun dados ‘sinêlakan’. Têmbung ‘sinêlakan’ mênikå asalipun saking têmbung linggâ ‘sêlak’ ingkang têngêsipun enggal-enggal utawi kesusu (Poerwadarminta, 1939).

19. **k<o>ngsul**

Prakawis mênikå aksårå ‘u’ ing têmbung ‘kungsul’ wontên ing *teks* ‘... /kungsul kuwalik-walik /...’ dipugantos kaliyan aksårå ‘o’ milå têmbungipun dados ‘kongsul’. Têmbung ‘kungsul’ mênikå botên wontên ing basastrå, déné manawi têmbung ‘kongsul’ mênikå têngêsipun kêслиyo, kêngêr utawi wêwakiling praja ngamancå marang nêgårå mancå (ngurus dèdagangan lsp). (Poerwadarminta, 1939).

20. **adilo[ng]lah**

Prakawis mênikå wandå ‘ng’ ing têmbung ‘adilonglah’ wontên ing *teks* ‘... /lamun uwis kapungkur ing adilonglah /...’ dipunicali milå têmbungipun dados ‘adilolah’. Anggènipun ngirangi mênikå katindakaken supados têmbungipun sagêd jumbuh kaliyan *konteks* ukaranipun ingkang ngandharaken adilipun Allåh.

21. **w<i>lêt**

Prakawis mênikå aksårå ‘a’ ing têmbung ‘walêt’ wontên ing *teks* ‘... /walêt pêtênging ati /...’ dipugantos kaliyan aksårå ‘i’ milå têmbungipun dados ‘wilêt’. Têmbung ‘walêt’ mênikå botên wontên ing basastrå, déné manawi

têmbung ‘wilêt’ mênikå têngêsipun wasis ubêd (tmr. pêpadon), rame nyênêngake (tmr. paomongan); milêt: nggubêd, nggulêt, mulêt (Poerwadarminta, 1939).

22. asu(ng)

Prakawis mênikå têmbung ‘asu’ wontên ing *teks* ‘... /asu lannat mring sirå /...’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘ng’ milå têmbungipun dados ‘asung’. Têmbung ‘asu’ mênikå têngêsipun kewan (Poerwadarminta, 1939), déné manawi têmbung ‘asung’ têngêsipun maringi (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘asu’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên bilih manungså mênikå saweg kenging laknat, pramilå têmbung ‘asu’ mênikå dipuntambah aksårå ‘ng’ milå dados têmbung ‘asung’ supados jumbuh.

23. <pênnyakit>

Prakawis mênikå têmbung ‘sêkit’ wontên ing *teks* ‘... /sayêkti iku sêkit /...’ dipungantos kaliyan têmbung ‘pênnyakit’ milå ukaranipun dados ‘sayêkti iku pênnyakit’. Têmbung ‘sêkit’ mênikå botên wontên têngêsipun, déné manawi têmbung ‘pênnyakit’ mênikå têngêsipun lelara (poerwadarminto, 1939). Anggènipun nggantos têmbung mênikå ugi supados guru lagu sårå guru wilanganipun sêkar durmå gatrå kaping gangsal jumbuh kaliyan paugêranipun, inggih mênikå 8i.

24. muya

Prakawis mênikå aksårå ‘p’ wontên têmbung ‘muyap’ ing *teks* ‘... /jail pêngarah muyap /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘b’ milå têmbungipun dados ‘muyab’. Têmbung ‘muyap’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘muyab’ mênikå têngêsipun ora têntrêm atine (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘muyap’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks*

kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungså ingkang botên purun nampi wawarah, pramilå aksårå ‘p’ wontên têmbung ‘busun’ kagantos kaliyan aksårå ‘b’ supados jumbuh.

25. <krêntêg>ing

Prakawis mênikå têmbung ‘kêrtêg’ wontên ing *teks* ‘... /sanadyan kêrtêging ati /...’ dipungantos kaliyan têmbung ‘krêntêg’ Têmbung ‘kêrtêg’ mênikå botên wontên têngêsipun ing bausastrå, déné manawi têmbung ‘krêntêg’ mênikå têngêsipun prêntuling sêdyå ing ati (Poerwadarminta, 1939). Têmbung ‘kêrtêg’ mênikå kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên tyas ingkang ginggang, pramilå têmbungipun kagantos kaliyan ‘krêntêg’ supados jumbuh.

26. dipunjuwing(i)

Prakawis mênikå têmbung ‘dipunjuwing’ ing *teks* ‘... /wajib dipunjuwing /...’ dipuntambah panambang ‘i’ milå têmbungipun dados ‘dipunjuwingi’. Têmbung ‘dipunjuwingi’ mênikå asalipun saking têmbung linggå ‘juwing’ ingkang têngêsipun disuwék-suwék nganti ajur (Poerwadarminta, 1939).

Anggènipun nambah panambang mênikå supados guru lagu sårå guru wilangan sêkar durmå gatrå kaping kalih jumbuh kaliyan paugêranipun. Anggènipun nambah aksårå mênikå botên badhé ngéwahi *konteks* ukaranipun.

27. j<a>ladri

Prakawis mênikå aksårå ‘ê’ ing têmbung ‘jêladri’ wontên ing *teks* ‘... /ing têngahing jêladri /...’ dipugantos kaliyan aksårå ‘a’ milå têmbungipun dados

‘jaladri’. Têmbung ‘jêladri’ mênika botên wontên têngêsipun ing bausastrâ, déné manawi têngbung ‘jaladri’ mênika têngêsipun gunêman (Poerwadarminta, 1939).

28. k<ê>mudhèning

Prakawis mênika aksârâ ‘u’ wontên têngbung ‘kamudhèning’ ing *teks* ‘... /lamun nora ginulang kamudhèning tyas /...’ dipungantos kaliyan aksârâ ‘ê’ milâ têngbungipun dados ‘kêmdhèning’. Têngbung ‘kêmdhèning’ asalipun saking têngbung linggâ ‘kêmdhi’ ingkang têngêsipun piranti kanggo ngatur (Poerwadarminta, 1939).

29. <sêrêng>

Prakawis mênika têngbung ‘surêng’ wontên ing *teks* ‘... / surêng tyas amukul sisip /...’ dipungantos kaliyan têngbung ‘sêrêng’. Têngbung ‘surêng’ mênika botên wontên têngêsipun ing bausastrâ, déné manawi têngbung ‘sêrêng’ mênika têngêsipun kalawaning ati (Poerwadarminta, 1939). Têngbung ‘surêng’ mênika kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut kirang jumbuh kaliyan *konteks*-ipun, pramilâ têngbungipun kagantos kaliyan ‘sêrêng’ supados jumbuh.

30. dudu[du]

Prakawis mênika, katindakakên pangirangan wandâ ‘du’ supados têngbung ‘dududu’ wontên têngêsipun. Têngêsipun dudu inggih mênika sanés utawi udu (Poerwadarminta, 1939). Sanêsipun inggih mênika supados guru wilangangâtrâ kaping ênêm sêkar durmâ mênika jumbuh kaliyan paugêranipun, inggih mênika 5.

31. sacandhak-ca(n)dhak

Prakawis mênika têngbung ‘sacandhak-cadhak’ ing *teks* ‘... /ing sacandhak-cadhak /...’ dipuntambah aksârâ ‘n’ milâ têngbungipun dados

‘sacandhak-candhak’. Têmbung ‘sacandhak-cadhak’ mênikå asalipun saking têtumbung linggâ ‘candhak’, milå têtumbung mênikå dipunewahi kanthi tambahan aksårå ‘n’ supados têtumbung dwilingganipun trêp, inggih mênikå ‘sacandhak-candhak’.

32. **kama<l>**

Prakawis mênikå aksårå ‘s’ wontên têtumbung ‘kamas’ ing *teks* ‘... /kamas sampurna pituwin /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘l’ milå têtumbungipun dados ‘l’. Têtumbung ‘kamal’ mênikå têtêgèsipun kamulyaning Allåh (Poerwadarminta, 1939). Anggènipun nggantos mênikå ugi supados jumbuh kaliyan *konteks* ukaranipun ingkang saweg ngandharaken bab jamal, kahal, saha kahar.

33. **waji**

Prakawis mênikå aksårå ‘p’ wontên têtumbung ‘wajip’ ing *teks* ‘... /wajip milih utåmå /...’ dipungantos kaliyan aksårå ‘b’ milå têtumbungipun dados ‘wajib’. Têtumbung ‘wajip’ mênikå botên wontên têtêgèsipun ing bausastrå, déné manawi têtumbung ‘wajib’ mênikå têtêgèsipun kudu nindakake utawi dilakoni (Poerwadarminta, 1939). Têtumbung ‘wajib’ mênikå jumbuh kaliyan *konteks*-ipun manawi dipunsêrat wontên *teks* kasêbut.

34. **tini(m)bang**

Prakawis mênikå têtumbung ‘tinibang’ ing *teks* ‘... /Nora mirib tinibang lan purwanirå /...’ dipuntambah kaliyan aksårå ‘m’ milå têtumbungipun dados ‘tinimbang’. Têtumbung ‘tinibang’ mênikå botên wontên têtêgèsipun ing bausastrå, déné manawi têtumbung ‘tinimbang’ mênikå asalipun saking têtumbung linggâ ‘timbang’ ingkang dipadhakaké (Poerwadarminta, 1939).

35. (s)aèstu

Prakawis mênika têngbung 'aèstu' ing *teks* '... /aèstu langsung lanat /...' dipuntambah kaliyan aksara 's' mila têngbungipun dados 'saèstu'. Têngbung 'aèstu' mênika botên wontên têngsipun ing bausastra, déné manawi têngbung 'saèstu' têngsipun nyata (Poerwadarminta, 1939).

Têngbung 'aèstu' mênika kirang trêp manawi kasêrat wontên *teks* kasêbut, amargi *konteks*-ipun nêdahakên manungsa mênika langsung kenging laknat, pramilâ têngbung 'aèstu' dipuntambah kaliyan aksara 's' supados jumbuh .

5. *Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring*

Terjemahan ingkang dipuntindakakên wontên panalitèn mênika inggih *terjemahan harfiah*, *terjemahan isi* utawi *makna*, sâha *terjemahan bebas*. *Terjemahan harfiah* dipuntindakakên kanthi cara nêgêsi têngbung bakâ têngbung saking basa Jawi dhatêng basa Indonesia. Nanging, *terjemahan harfiah* mênika botên salawasé sagêd dipunjumbuhakên kanthi *konsisten*, amargi pintên-pintên têngbung tartamtu ingkang awrat dipun-*terjemah*-akên mawi *harfiah*, mila kêdah dipuntindakakên *terjemahan isi* utawi *makna* sâha *terjemahan bebas*.

Terjemahan makna dipunginakakên kanthi cara nêgêsi têngbung-têngbung saking basa Jawi dipunimbangi salinanipun kanthi têngbung-têngbung basa Indonesia ingkang méh sami. Wondéné *terjemahan bebas* dipuntindakakên kanthi cara nggantos sadaya *teks* basa Jawa dhatêng basa Indonesia kanthi bébas.

Ing *terjemahan teks* mênika wontên têngbungan ingkang botên dipun-*terjemah*-akên, nanging bab mênika dipunandharakên wontên ing cathêthan *terjemahan*. Cathêthan *terjemahan* mênika minangkâ wujud tanggêl jawab saking

asiling *terjemahan* utawi alih bâsâ ingkang sampun kadamêl. Cathêthan *terjemahan* kadamêl kanggé ngampilakên anggènipun nêgêsi tembung ingkang dipun-*terjemah*-akên.

Proses terjemahan wontên panalitèn mênikâ pathokanipun dhatêng bâsâ Indonesia *standar* sâhâ dipunjumbuhakên kaliyan *konteks* ukaranipun. Asiling *terjemahan teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ wonten ing nggandhap mênikâ.

Tabel 19: Asiling *terjemahan teks Sêrat Gêmbiring Baring*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
Sinambêtan <i>Sêrat Gêmbiring Baring</i> , anggitanipun Radèn Ronggâ Prawirâdirêjâ, ingkang kaping tigâ, ing kithâ Mahèspati, kithâ, nêgari Mèdiun.	<i>Dilanjutkan Sêrat Gêmbiring Baring, karya Radèn Ronggâ Prawirâdirêjâ III, di kota Mahèspati, Madiun.</i>
1) /// wong anom ngriptâ caritâ / pralambanging dalil kadis / èmpêr-èmpêr lan upâmâ / luwangé kang dhingin-dhingin / amrih sagung babayi / kalis bajang sawanipun / tinambanan ing sastrâ / sajêroné sêkêt siji / yèn kêbanjur wutâ tuli têmahirâ //	<i>Seorang pemuda mengarang cerita sebagai lambang dalil dan hadist. Seperti ibarat kebiasaan yang sudah-sudah agar semua bayi yang lahir terhindar dari keburukan, diobati dengan sastra berjumlah lima puluh satu. Jika terlanjur tidak mau melihat dan mendengar ajarannya.</i>
2) jêr wong tan bisâ ing sastrâ / tunâ liwat lamun angling / tur dadi pangéwan-éwan / lêkas gêndhung anyên-yêngit / gumisâ ngaku bangkit / yèn kawêlèh sâyâ lacut / nututi ujar salah / sangsâyâ kabêlik-bêlik / yèn kapêngkok ing pakéwuh nyudâ prâyâ //	<i>Karenanya manusia tidak tahu tentang sastra itu rugi jika berbicara, dibenci orang lain, mulai sombong dan tidak menyenangkan, dan mengaku bisa. Jia tampak kebohongannya semakin berkata salah, semakin membuatnya bohong. Jika terdesak dalam kesulitan tidak membuatnya merasa malu.</i>
3) bâsâ prâyâ iku ulat / ulat sêsumuk ing ati / asêbut nguthuh tur cêmplang / nora darbêni prak-ati / tabêri gawé sisip / sugih satru tanpâ nganggur / warêngkêng nalar cêkak / tan pracâyâ ing sasami / sasar susur awêkasan utang walat //	<i>Istilah prâyâ itu air muka. Air muka itu pancaran hati yang disebut tidak tahu malu dan omong kosong. Tidak punya sesuatu yang menyenangkan, rajin berbuat salah, banyak musuh dimanapun, keras kepala, berpikiran pendek, tidak percaya orang lain sering melakukan kesalahan dan</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
	<i>menemui celaka.</i>
4) walaté sabarang ingkang / handarbéni nétrå kuping / tuwuh ing råså pêngråså / arus amis kang agêthing / sayêkti anêmahi / wong kasurang tuman busuk / loro dununging sastrå / Jåwå Arab nétrå kalih / Arab têngên sastrå Jåwå nétrå kiwå //	<i>Segala penyebab celaka itu berasal dari mata dan telinga yang tumbuh dalam hati. Bau amis yang membusuk betul-betul diderita oleh manusia yang selalu berbuat busuk. Dua tempat sastra itu diibaratkan kedua mata, mata kanan itu Sastra Arab dan mata kiri itu Sastra Jawa.</i>
5) dêlap-dêlapé agêsang / kudu wruh salah satunggil / siji-siji sok mëlèkå / dadi jalaraning budi / budi kang amrih bêcik / ambêciki raganipun / jêr sastrå Arab dadyå / paningal mring sukma Jawi / sastrå Jåwå dadyå paningaling râgå //	<i>Kewajiban dalam hidup itu harus melihat salah satunya. Satu persatu seringlah gunakan menjadi sebab agar akal lebih baik dalam memperbaiki raganya. Karena itu Sastra Arab menjadi penglihatan jiwa dan Sastra Jawa menjadi penglihatan raga orang Jawa.</i>
6) yèn tan wruh salah satunggal / Jåwå Arab angluputi / têtêp nora mangan ujar / wuruké apalan kaki / wus kawrat anèng ati / miwah karnå myang pandulu / tersândhå anèng ujar / kênyatahan solah liring / liring iku juru basané kang manah //	<i>Jika tidak mengerti salah satu, Sastra Jawa dan Sastra Arab diartikan keliru, tetap tidak bisa mendengarkan ajaran. Nasehat dan doa orang tua sudah terkandung didalam hati, telinga, dan mata, tanda dalam perkataan dan kenyataan kedipan mata. Kedipan mata itu penerjemahnya hati.</i>
7) sâpå arså wruh jro manah / dulunên ing solah liring / tuwin kang ponang rarasan / yaiku sajroning ati / âpå kang dipunamrih / pan wus kapanggih ing ngriku / ånå pantês katiwar / ånå pantês dé astuti / pantês taklim ånå pantês sinuwiyah //	<i>Siapa yang mau melihat kedalam hati, lihatlah gerak kedipan mata dan apa yang dirasakan didalam hati. Apa yang diusahakan, dapat ditemukan disitu. Ada hal yang pantas dipelihara, ada yang pantas dipuji, pantas dihormati dan pantas digunakan sebagaimana mestinya.</i>
8) ånå kang pantês dèn urak / ånå pantês dèn rakêti / jêr wênang kêrånå gêsang / angêdohi nalar sisip / nalar bènêr ingudi / amrih åjå lura-luru / nunulari cilåkå / bédå lawan nalar bêcik / bêcik iku margånirå saking sastrå //	<i>Ada yang pantas untuk di jauhi, ada yang pantas didekati. Maka dari itu mempunyai alasan hidup, menjauhi perbuatan buruk, dan mengusahakan akal baik itu agar tidak mencari-cari dan menulari celaka. Berbeda dengan akal baik, baik itu jalanmu dari sastra.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
9) bêcik iku nyatanirâ / wus kagêm ing nabi wali / mukmin tanapi ulama / ratu satriyâ bupati / iku wus dadi mingsil / têngêsé mingsil puniku / têng lawan tuladhâ / èmpêr-èmpêr nalar bêcik / tibèng kawi ingaran kidung pralambang //	<i>Kebaikan itu nyatannya sudah untuk nabi, wali, mukmin, ulama, ratu, satriya, dan bupati. Itu sudah menjadi keberuntungan (bagi mereka). Yang disebut keberuntungan adalah menjadi ukuran dan suri tauladan, dan perumpamaan akal yang baik. Dalam bahasa Kawi disebut Kidung Perlambang.</i>
10) yogyâ samyâ kawruhânâ / paugêraning wong urip / alané tan bisâ Arab / tan wruh pratikêling urip / urip saking Hyang Widi / ing têng tan wurung lampus / urip pèsthiné pêjah / yèn wus pêjah nora urip / tanpâ lali lèlakoné tanpâ wêkas //	<i>Sebaiknya pelajarilah peraturan hidup manusia. Jeleknya manusia yang tidak bisa Sastra Arab, tidak akan mengetahui perkara kehidupan milik Hyang Widi pada akhirnya pasti mati. Hidup itu pasti mati, jika sudah mati, tidak bisa hidup. Ingat perbuatan manusia yang tidak mengerti Sastra Arab itu tidak berbekas.</i>
11) kasèp nora bisâ sambat / tan kêna samâyâ ngaji / anom tuwâ nyandhing pêjah / ing kono goné kêpanggih / yèn pinupus ing ati / jêr kangèlan ngaji ngèlmu / èlèk wong anèng nrâkâ / turun curês sothal-santhil / anèng donyâ tan pègat nêmu cilâkâ //	<i>Terlambat tidak dapat mengeluh, tidak dapat menunda mengaji. Tua muda dekat dengan kematian yang merupakan tempat bertemu (hukuman). Jika hati sudah pupus, maka sulit untuk mencari ilmu. Orang buruk tempatnya di neraka. Keturunannya mati dan melarat, didunia tidak berhenti bertemu celaka.</i>
12) alané tan bisâ Jâwâ / juwaréh adoh ing bêcik / tan wruh undhâ usukirâ / ratu satriyâ bupati / sanak myang guru nadi / Gusti myang wong tuwanipun / tâtâ kramaning ujar / kajêjêr nèng sastrâ Jawi / wêkasirâ prabot angawruhi râgâ //	<i>Jeleknya orang yang tidak bisa Sastra Jawa itu ia membosankan, jauh dari kebaikan. Tidak tahu sopan santun kepada pemimpin, prajurit, bupati, saudara, guru, Gusti dan orang tuanya. Tata krama untuk berbicara menjadi pokok pembahasan dalam Sastra Jawa. Akhirnya hal tersebut menjadi alat untuk mengendalikan raga.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
13) yèn pinupus ing wong sungkan / jêr kangèlan wong abangkit / wruh obah osiking jagat / wruh obah osiking ati / wruh rêmbugé wong luwih / wruh mring lèlèjêming sêmu / èlèk dadi wong komprâ / anganggoni wutâ tuli / sak jêg urip aji wêdhus bèbèk ayam //	<i>Jika berakhir menjadi pemalas, maka dia kesulitan melihat perkembangan dunia, mengerti yang dirasakan hati, melihat pembicaraan orang yang berilmu dan mengerti kenyataan yang semu. Buruknya menjadi orang kotor itu, tidak mau melihat dan mendengar. Selama hidupnya hanya bernilai setara kambing, bebek dan ayam.</i>
14) wong busuk tuman dé sépak / ing ngêpak samining urip / apêpêt cupêting manah / kêlarahan ukur urip / mrih mati nora mati / kudu urip nora urus / tan kêlar nyandhang mangan / turun têdhak sâyâ gêmbring / muktènirâ apilênggah dadi bujang //	<i>Manusia yang tidak mengerti apa-apa itu biasa disingkirkan, diremehkan orang lain. Ia terjepit sempitnya hati, sulit mengukur hidupnya sendiri. Ia ingin mati tapi tidak mati, harus hidup tetapi dia tidak peduli dengan hidupnya sendiri. Ia tidak mampu berpakaian dan makan. Keturunannya semakin tidak tahu aturan, keluhurannya dipersembahkan menjadi perjaka.</i>
15) luhur-luhuring dêrajat / andalêming dadi baring / ênak tanpâ kaparéntah / witné kang jumênêng najis / bubrah krèwèk drês mili / ting pèrngangah gégroh sumpung / dèdilat anèng pasar / sagunging wong kirig-kirig / iyâ iku labété wong tanpâ nalar //	<i>Tinggi-tingginya derajat orang yang berbicara tidak tahu aturan itu hidupnya nyaman tanpa ada yang memerintah. Sebab yang dinamakan najis, rusak lubang deras alirannya. Dia terlihat merah mukanya tertawa kehilangan malu. Dia menjadi pengemis di pasar. Manusia lain merasa jijik padanya. Itulah akibat seseorang yang tidak menggunakan akalunya.</i>
16) milané wong anèng donyâ / rong prakârâ dèn tèmêni / olah sampurnaning pêjah / olah luhuring kamuktin / apan tâ wus pinasthi / yèn wong cilâkâ puniku / sâyâ kari kang ngamal / lawan wong wibâwâ mukti / nadyan alit bèr-budiman ulah nalar //	<i>Oleh karena itu manusia di dunia ini hendaknya belajar dua hal dengan sungguh-sungguh. Kedua hal itu adalah ilmu kesempurnaan mati dan ilmu kesempurnaan hidup. Sebab itu telah dipastikan jika orang celaka itu semakin tertinggal amalnya dibanding orang yang berwibawa luhur. Walaupun kecil perkara luhur yang dikerjakan orang berbudiiman.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
17) amalé tansâyâ âmbâ / dêlajat sâyâ nututi / têdhak turun sâyâ minggah / aninggal panggawé nisthip / sik komprâ sâyâ kèri / nèng donyâ kêkêl galuruh / anutuh raganirâ / sâyâ wuwuh kang bilahi / kabanjuré iku nutuh mring Hyang Sukmâ //	<i>Amalnya semakin luas, keberuntungan semakin mengikuti. Keturunannya semakin tinggi derajatnya karena meninggalkan perbuatan buruk. Manusia yang busuk semakin tertinggal, di dunia kekal merintih, menyesali perbuatannya yang semakin menambah buruknya. Selanjutnya ia menyesal kepada Hyang Sukma.</i>
18) tan wruh jinarag priyânggâ / lêluhur tur anglabêti / nèng donyâ kêna wêwêlak / nèng nêrâkâ dadi intip / ânâ ngisoring iblis / nora urip nora lampus / paran marganing gêsang / yèn lumuh analar bécik / suprandéné dilalah kudu anêmah //	<i>Dia sendiri sengaja tidak melihat jejak para leluhur. Orang itu di dunia terkena musibah, di neraka menjadi kerak dibawah iblis. Tidak hidup dan tidak mati. Bagaimana jalannya hidup, jika enggan berbuat baik. Walaupun seperti itu, bagaimanapun juga harus bertemu celaka.</i>
19) dhêmên budiné wong âlâ / lumuh budiné wong bécik / jêr isin yèn titiruwâ / nganti béciké pribadi / saraté wus pinasthi / sabarang karya jinaluk / marang dugâ prayogâ / tinuku ing budi bécik / ingran bécik bécik iku dudu âlâ //	<i>Menyukai perilaku orang yang buruk, sungkan atas perilaku orang yang baik. Sebab itu malu kalau meniru sampai baiknya sendiri. Saratnya sudah pasti, segala perbuatan agar menggunakan perkiraan atau ditukar dengan perilaku yang baik. Yang disebut baik adalah bukan buruk.</i>
20) kâyâ tâ ingaran amal / datan ngamungkên mas picis / pawèwèh lan dâna krāmâ / kêlawan sabarang bukti / iyâ sabarang angling / sabarang pratingkah patut / sêmbarang karya nikmat / asih barang kawlas asih / barang karya kang anarik sukâ rênâ //	<i>Seperti yang disebut amal itu tidak hanya beramal emas, pemberian dana untuk menikah beserta semua buktinya. Yaitu semua kedipan mata, seluruh perilaku yang baik, apapun pekerjaan yang menyenangkan, menyayangi barang yang harus disayangi dan mengerjakan hal yang disukai.</i>
21) iku kabèh ingran amal / katêmu ing donyâ akir / ing saturun-turun têdhak / milu kuwalêsan bécik / pan tikêl sèwu luwih /	<i>Itu semua disebut amal yang akan dipertemukan di akhirat. Seluruh keturunannya ikut mendapat balasan yang baik dan berlipat-lipat.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
walêsé amal puniku / kang karya wong satunggal / turunirâ tanpâ wilis / samyâ nampi wêwalês amaling tâpâ //	Balasan atas amal yang dilakukan satu orang, keturunannya tanpa kecuali semua mendapat balasan atas amal kebaikan.
22) babu kaki nini canggah / miwah warèng sapanginggil / pamanggihirâ tan bédâ / milu kuwalêsan bécik / dèn titènanâ ati / binjang tan wurung katêmu / yèn sirâ tan suminggah / anglakoni nalar bécik / âjâ kèri lan anak putuné kumprâ //	Ibu, Eyang, Canggah dan Wareng keatas, perlakuan kepada mereka juga sama. Mereka juga mendapat pembalasan baik. Maka ingatlah didalam hati bahwa suatu saat pembalasan tersebut akan dipertemukan. Apabila manusia tidak berbuat baik, kelak keturunannya akan menjadi sampah.
23) sanadyan wong awibâwâ / yèn tansah akaryâ sisip / kapang marang kaluputan / tédhak turun dadi gêmbring / milâ sagunging jalmi / gêdhé cilik anom sêpuh / miwah pawèstri priyâ / wajib gêgulang ngasami / dipunémut marang kang dadyâ tulâdhâ //	Walaupun orang yang berwibawa, jika selalu berbuat buruk dan merangkul kesalahan maka keturunannya kelak akan menjadi tidak tahu aturan. Maka seluruh manusia, besar-kecil, tua-muda, pria-wanita, wajib mengajarkan (kebaikan) kepada sesama, agar mengingat yang sudah menjadi suri tauladan.
24) iki saking dadil Kur'an / yakmal miskala dzaratin / kaeran yarah myang waman / yakmal maskala dzaratin / saran yarah sayêkti / amal sakêlaring sêmut / âlâ bécik pinanggyâ / êndi tâ liré kang margi / amrih mulyâ gêgulangên saking sastra //	Hal tersebut berasal dari dalil al-Qur'an 'Ya'mal mistqāla dzarratin khoiran yarah. Maman ya'mal mistqāla dzarratin syarran yarah' yang artinya, sesungguhnya amal yang hanya sebesar semut baik atau buruk tetap akan dihitung. (Ayat) tersebut menyiratkan jalan untuk hidup mulia. Hal ini adalah sebagian dari ajaran sastra.
25) yâ tâ malih kawruhânâ / yèn arsa ngidung rêrêpi / dèn prayitnâ têmbung têmbang / suku wulu tarung-taling / papat praboting tulis / limâ lan lêgênanipun / liyâ saking punikâ / pêpêt péngkal patèn tuwin / câkrâ cêcak wignyan kèrêt lan layaran //	Kemudian ketahuilah jika akan nêmbang, pahami (dahulu) setiap kata (dalam) têmbang tersebut. Dilihat (juga) suku, wulu, dan taling tarung-nya. Itulah empat alat untuk menulis, lima dengan aksaranya. Selain itu, ada juga pêpêt, péngkal, patèn, câkrâ, cêcak, wignyan, kèrêt, dan layar.

Lajêngipun tabel

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
26) sasângâ nora winênang / amurbâ wilêting gêndhing / kêjâbâ saking kang papat / apan tâ sampun pinasthi / têmbang kang tan lumaris / wêwilangané pangidung / kâyâ tâ pândâ lingsâ / andhêg-andhêging pangrêpi / tunâ liwat datan kêna anêrajang //	<i>Tidak semua (sekar alit) yang berjumlah sembilan mempunyai keselarasan sifat dengan isi (gêmbiring baring). Hanya empat tembang saja yang selaras, sedangkan sisanya tidak selaras dengan wilangan pangidung. Ketidakselarassannya seperti pada pândâ lingsâ-nya, tanda berhentinya têmbang. Jika hal tersebut dilanggar, justru akan menyebabkan kerugian (tidak selaras).</i>
27) kâyâ tâ warnaning têmbang / têmbang kang sawiji-wiji / kinaryâ ngimpuni bâsâ / mamanisnyâ dèn pêksani / lamun bubrah kang gêndhing / sastrâ ngalih raosipun / âpâ gawé mamâcâ / tan karuan dèn opèni / ngrusak urus kang ingucap tawang-towang //	<i>Seperti halnya sifat dari tembang itu masing-masing yang dibuat untuk menghimpun nasehat. Apabila untuk memberikan kesan manis pada tembang dengan cara dipaksa, maka justru membuat tembangnya rusak dan sastranya juga akan berubah sifatnya. Jika hanya untuk dibaca saja belum pasti akan diperhatikan (isinya). Hal ini hanya akan merusak, dan sastra yang diucapkan menjadi kosong.</i>
28) déné kang sêkar mაცაპა / ingkang kasrawunging gêndhing / ponang sêkar maskumambang / ing sajroning pândâ panjang / sastranirâ tan gingsir / iyâ tigang dâsâ catur / déné kang pândâ lingsâ / sêkawan sajroning panjang / kang mēgatrūh sastranirâ kawan dâsâ //	<i>Sêkar mაცაპა yang diikuti gêndhing, yang pertama adalah sêkar maskumambang, didalam pândâ panjang-nya berisi tiga puluh sastra. Kemudian yang kedua memiliki pândâ lingsâ empat didalam pândâ panjang-nya yaitu megatrūh, berisi empat puluh sastra.</i>
29) lan malih langkung sakawan / sajroning kang pândâ panjang / pândâ lingsanirâ gangsal / déné kang sêkar kinanthi / sastranirâ tan gingsir / apan kawandâsâ catur / déné kang pândâ lingsâ / nênem sajêroning panjang / kawarnâ agantyâ sêkar dhandhanggulâ //	<i>Dan yang ketiga yang didalam pândâ panjang-nya ada lima pândâ lingsâ yaitu sêkar kinanthi berisi sastra satu wandâ empat puluh, satu tuturan. Kemudian sekar yang keempat memiliki pândâ lingsâ berjumlah enam didalam pândâ panjang-nya yaitu dhandhanggulâ sebagai tembang selanjutnya.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
1) /// sastranirâ jroning pādâ panjing / wus tan ginggang wolung dāsâ papat / déné tâ pādâ lingsané / kathah irâ sapuluh / dé warnanên kang sêkar mijil / sastranyâ kawandāsâ / langkungirâ wolu / pādâ lingsanirâ gangsal / myang asmâradânâ sèkêt gangsal nênggih / sastrâ sajroning pādâ //	<i>Sastra didalam pādâ panjing (sekar dhandhanggula) berjumlah delapan puluh empat. Sementara sêkar kelima pādâ lingsâ-nya sepuluh untuk menandai bahwa sêkar mijil sastranya ada empat puluh delapan. Lalu yang keenam pādâ lingsâ-nya ada lima yaitu asmâradhânâ, sastranya ada lima puluh lima.</i>
2) pitu ingkang pādâ lingsâ pasthi / sinom sastranirâ pitung dāsâ / lawan sakawan punjulé / kang pādâ lingsâ tamtu / pantêsâ ngasajroning panjing / durmâ sèkêt kalih ugâ / nênggih sastranipun / nênem ingkang pādâ lingsâ / sêkar pangkur sastranyâ sawidak kalih / pitu kang pādâ lingsâ //	<i>Kemudian sekar yang ketujuh ini ada tujuh pādâ lingsâ-nya yaitu sêkar sinom, sastranya berjumlah tujuh puluh empat. Kemudian sêkar yang kedelapan yaitu sekar durmâ, sastranya berjumlah lima puluh dua dan pādâ lingsâ-nya ada enam. Sêkar yang terakhir yaitu sêkar pangkur, dengan sastranya berjumlah enam puluh dua dan pādâ lingsâ-nya ada tujuh.</i>
3) sabên-sabên wong mangolah tulis / barang sabdâ barang winicârâ / sêdéné munggèng sastrané / yogyâ mawiyâ pètung / dimèn âjâ kêjarah kang wit / dadyâ tan liru bâsâ / têtélâ ing têmbung / têmbungé sêmu niscâyâ / sumèh manis-manisé wimbuh prak ati / tumrap lawan wirâmâ //	<i>Setiap manusia yang menafsirkan tulisan berupa sabda perkataan atas sastranya, sebaiknya dengan menggunakan perhitungan agar tidak menyalahi asal muasalnya, menjadi tidak keliru maknanya. Jelas dalam kata-kata yang semu dan pasti dibuat manis, manis-manisnya menambah kesenangan, disesuaikan atas iramanya.</i>
4) wiramané srawungan lan gêndhing / titi tatas titis trusing manah / tur ganêp wiwilangané / tan bédâ èstri jalu / rêhning munggèng ing prâjâ niti / sabêcikané kurang / bécik ingkang punjul / among arjaning sarirâ / sarining tyas sumyak dumêling kaèksi / wijining kanugrahan //	<i>Iramanya selaras dengan gendhing, teratur lengkap tak ada yang terlewat tembus kedalam hati dan juga genap bilangannya. Pria dan wanita itu tidaklah berbeda karena bagi Alloh, sebaik-baiknya yang kurang itu lebih baik yang lebih dalam menjaga keselamatan raganya. Isi hati yang dengan jelas dapat dilihat menjadi sebab mendapat anugrah.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
5) dalil waman ngarafa rabahi / lawan fakat ngarafa napsaha / iku mungguh wêwêkasé / yêkti manungsâ iku / lamun awas sarirâ dhiri / tuhu awasing Sukmâ / Sukmâ kang sung tuduh / tan liyan marang kawulâ / sak osiké sak mobah pratingkah puji / kadêling mring Wasésâ //	<i>Dalil 'Waman 'arafa rabbah fakat 'arafa nafsah' menegaskan bahwa sesungguhnya manusia itu dalam mengawasi dirinya sendiri tidaklah lebih awas dari Sukmâ, Sukmâ Yang Maha Memberi Petunjuk, yang tidak lain hanya untuk manusia. Segala perilaku yang termasuk doa dilihat jelas oleh Wasésâ.</i>
6) loro pajuning wong ulah ngèlmi / bâsâ ngèlmu kawruh kang utâmâ / kang angung labêt harjané / yèn tâ wus têkèng hayu / hayuning tyas anêrambahi / kêrânâ sipat rahman / Hyang Kang Maha Luhur / amurahi marang titah / lamun tèmên kalêksanan ing pamuji / mulyané kang sarirâ //	<i>Dua cara manusia belajar, yang pertama ilmu adalah ajaran utama yang dapat memberikan manfaat untuk keselamatan. Jika sudah sampai pada keselamatan, keselamatan hati mengulangi sebab sifat Rahman Hyang Yang Maha Luhur yang menyayangi ciptaannya. Apabila sungguh-sungguh berdoa, maka akan menjadi manusia yang mulia.</i>
7) lamun sirâ mrih arjaning dhiri / ing ngêdohnâ barang tindak nisthâ / kang tan patut lan ing akèh / miwah walêring guru / Gusti lawan bâpâ myang kaki / babu myang sanak tuwâ / wajibing nituhu / marmanirâ angung warah / amrih hayu âjâ kongsi nêmu sisip / dadyâ asihing râgâ //	<i>Apabila manusia ingin selamat, jauhi perbuatan nista, perilaku yang tidak pantas dan perbanyak menurut pada larangan guru, Gusti, bapak, simbah, ibu dan saudara yang lebih tua dengan sungguh-sungguh. Karena (mereka) mengajari supaya selamat jangan sampai bertemu musibah, dan menjadi sayang kepada dirinya sendiri.</i>
8) kêpatuh rusuh nlutuh nyênyêngit / yèn wong busuk tan narimèng warah / warêngkèng tulus busuké / dudu trapé wong luhur / ngalamat tan dadi wong gêmbring / tan angsal pangawulan / ing sasâma nyatru / nadyan ânâ kang ngrampékâ / sanak kadang anggêpé angambil kardi / lowung lir darbé bêrah //	<i>Terlanjur tanpa aturan terlalu lama menyebarkan jika manusia busuk tidak mau menerima ajaran, enggan selamat (manusia) busuknya. Dia bukan tingkatannya manusia luhur, dia hanya akan menjadi tidak tahu aturan dan tidak mendapatkan pengikut karena dimusuhi oleh manusia lain. Walaupun ada yang bertengkar, saudara dianggap mengambil barang miliknya.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
9) lamun luput sinêrêng kêpati / ngumpah-umpah tur dèn undhamânâ / amargâ saking busuké / wong cubluk kumprung pêngung / tanpâ nalar datan wruh isin / tuman dadi urakan / ing saparanipun / kêna pisan luput pisan / yèn wong urip arsâ rumêksa ing ragi / ywâ kang sidâ dikumprâ //	<i>Walaupun ia salah, marahnya tidak karuan dan mengungkit-ungkit jasa-jasanya yang lalu. Karena dari sifat busuknya, orang yang sangat bodoh itu tidak menggunakan akalnyanya dan tidak tahu malu, biasa berbuat semaunya sendiri dimana saja. Seperti perumpamaan “kêna pisan luput pisan” perrbuatannya tergolong sia-sia. Apabila orang lain ingin menjaga badannya, justru yang terjadi ia direndahkan.</i>
10) kaping kalihirâ ulah ngèlmi / ngèlmu wajib bab rukuning Islam / margâ wruh ing Pangérané / tan kêna apitan wruh / wus wajibé sagunging urip / sahadad lawan salat / pâsâ malhipun / jakat pitrah tâtâ Islam / mungguh kaji yèn kuwâsâ ingkang margi / kawruhânâ dénirâ //	<i>Ilmu kedua yang harus dicari adalah ilmu wajib tentang rukun Islam. Karena melihat Tuhannya tidak dapat dipungkiri. Sudah kewajibannya manusia yang hidup itu bersyahadat, shalat, puasa, zakat fitrah sesuai aturan Islam dan naik haji jika mampu, maka ilmu ini harus dipelajari.</i>
11) rinaosnâ kalawan pinikir / linakonâ kang kalawan rilâ / paugêraning krahayon / âjâ angrusak urus / ngaras-aras myang ngirib-birib / manungsâ kang wus limpat / pintanên kang tuduh / kawruh sampurnaning pêjah / yèn wus awas pamuwusé pâra salim / sêlamêté pinanggyâ //	<i>Rasakan, pikirkan, dan lakukan dengan kerelaan itu cara mendapat keselamatan. Jangan merusak aturan dengan mencium serta menyamai perbuatan orang yang sudah mumpuni, mintalah petunjuk ajaran kesempurnaan mati. Jika sudah memperhatikan nasihat orang yang selamat, maka akan selamat ketika bertemu (ajal).</i>
12) amrih âjâ kadhadhunging iblis / manah kuwêl kêmpêl tanpâ akal / jugul kajagul alané / andaru tur kalurung / yèn wong urip datanpâ ngèlmi / apugal tur cadhâlâ / andadra tyas bingung / nora duwé kaoléyan / pêpinginan wêwêdên pangéling-éling / tulus pinangan nrâkâ //	<i>Agar jangan terjerat iblis, hati terlilit kusut tanpa akal, dan bodoh dibodohi jeleknya, beruntungnya juga lewat jalan. Jika manusia hidup tanpa ilmu, merasa terpukul dan tidak mau mengetahui (banyak hal), maka ia akan semakin bingung hatinya karena tidak memiliki pendapat. Keinginan, ketakutan, dan ingatan kekal didalam neraka.</i>

Lajêngipun tabel

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
13) saking déné dénya tan mangêti / cêgul cubluk wuta tuli mamak / sétan wutuh pangidhêpé / sabab wus nora kêtung / ing sabarang pênggawé bécik / tuman tan kuwarasan / dêlap tur calimut / saé norâ darbé wirang / monyar-manyir gorohé kêpati-pati / antêpê têranjalan //	<i>Karena tidak mengertinya, bodoh, tidak mau melihat, tidak mau mendengar, dan tak punya aturan, maka setan menuntunnya. Karena sudah tidak dapat lagi dihitung kebbaikannya akibat seringnya dia berbuat gila, ia memiliki banyak keinginan dan suka mencuri. Merasa tidak malu ketika ketahuan, tidak dapat dipercaya, selalu berbohong dan kesetiannya naik turun.</i>
14) nora liyan rahina lan wengi / kang pinikir mung pênggawé muyap / apan ta iku labêté / manungsâ tanpâ ngêlmu / nora dhêngêr rukuning urip / mulâ dèn sinauwa / âjâ tuman busuk / Jâwâ Arab rong prakârâ / êndi liré dénirâ adadi wajib / sastra Arab punikâ //	<i>Siang dan malam tidak lain yang dipikirkan hanya untuk berbuat sesat. Karena yang demikian ini adalah manusia tidak memiliki ilmu, tidak mendengarkan tata caranya hidup. Maka belajarlâh, jangan sampai terbiasa berbuat busuk. Sastra Jawa dan Sastra Arab adalah dua perkara, yang mana untukmu menjadi wajib adalah Sastra Arab.</i>
15) kang atuduh kamulyaning urip / kang ginêlar déning Rasulolah / kanggo wong sêjagat kabèh / sastra Jâwâ puniku / witing tapèling tanah Jawi / marnâ wâtêging tâtâ / krâmâ kang rahayu / rêhning kinaryâ manungsâ / déning Sukmâ tinitah nèng nungsa Jawi / milâ kêdah wruh Jâwâ //	<i>(Sastra Arab) menunjukkan kemuliaan hidup yang dicontohkan oleh Rasulullah untuk umat sedunia. Sastra Jawa adalah asal muasal pengingat tanah Jawa, menceritakan sifat tata krama yang selamat. Dikarenakan dilakukan manusia yang diciptakan oleh Sukmâ di pulau Jawa, maka harus mengetahui Sastra Jawa</i>
16) yèn wong mungkir tataning ngaurip / lumuh sinau aksârâ Arab / pantês binuwang jabané / saking bawahing rasul / wong kêpingin dadi yahudi / kinêkêp sétan kawak / awangkot tur cubluk / yèn tan bisâ sastra Jâwâ / yêkti pantês binuwang sing nungsa Jawi / wong bingung kumprung mamak //	<i>Jika manusia tidak mengakui tata cara hidup, enggan belajar bahasa Arab, pantas dibuang dari umat Rasul. Orang itu ingin menjadi Yahudi dan dipeluk setan yang besar. Meskipun ia manusia yang kuat tapi bodoh. Jika tidak mengerti Sastra Jawa, sungguh pantas dibuang dari masyarakat Jawa. Manusia bodoh dan tidak mengetahui aturan.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
17) wutå pêngung dhêmên dadi gêmbiring / lumuh tâtå kramané wong Jáwå / tan kêna ngambah buminé / iku wong ngrusak urus / yèn wong datan angrêkså ragi / lumuh mring kawibawan / mring pratingkah patut / lumuh ngèstoakên ujar / lan wong lumuh datan amrih sihing Gusti / wong pantês pinêjahan //	<i>Tidak mau melihat, bodoh, senang jadi gila, dan enggan bertata krama manusia Jawa tidak diperbolehkan menginjak bumi Allåh, orang itu merusak tatanan. Jika manusia tidak menjaga badannya sendiri, enggan terhadap kewibawaan, enggan terhadap perilaku yang pantas, enggan mendengarkan nasihat, maka tidak akan mendapat kasih Gusti. Orang tersebut pantas mati.</i>
18) iku wong jêmbêr awaké najis / wong musibat sétan rarambutan / wong gélêm ngambah buminé / nyandhang bêrkahing ratu / mangan turu bumining Gusti / wong tuman kurang ajar / tan wruh ajar-ujur / kang kajêjêr anéng præjå / dalil Kur'an sinêbut rahina wêngi / têka kudu nêmahå //	<i>Itu manusia kotor, badannya najis. Manusia terkutuk setan rambut-rambutan. Manusia yang mau menginjak bumi menggunakan berkah ratu juga makan dan tidur dari buminya Gusti, itu juga manusia yang senang kurang ajar tidak mempelajari ajaran yang sudah diajarkan negara. Ajaran tersebut yaitu dalil Kur'an yang dibaca siang dan malam dan harus diamalkan.</i>
19) pan wus kocap taati Ngullahi / kaping dwi wa atingulrasulla / ping tri wa ulul amriné / wêdiå mring Hyang Agung / lan wêdiå mring rasul sami / lan pâdhå mituhuwå / paréntahing ratu / Allåh Muhammad lan råjå / pirang-pirang paréntah kang amrih bêcik / pégéné tan rumångså //	<i>Sudah diucapkan yang pertama taat kepada Ngullahi, yang kedua taat kepada rasulla, dan yang ketiga taat kepada para ulul amri. Takutlah kepada Hyang Agunng, dan takutlah kepada rasulnya. Bersungguh-sungguhlah terhadap perintah ratu, Alloh, Muhammad dan pemimpin. Banyak perintah kepada kebaikan tetapi manusia tidak merasa.</i>
20) suprandéné yèn manggih bilahi / ngundhamånå mring Allåh tangala / myang rasul miwah ratuné / dosané tan kaétung / pênjaragé nora pinikir / yèn lêkas manggih mulyå / têkå lurus wêdhus / pantês kinêthok adêgan / ponang sirah jêr nêpsu patang prakawis / margå saking kêpålå //	<i>Walaupun begitu, jika bertemu musibah, mengungkit kebbaikannya kepada Allåh Ta'ala, rasul dan pemimpinnya. Dosanya tidak tehitung, perbuatanya tidak dipikir. Jika bertemu kemuliaan, tidak peduli seperti kambing. Ia pantas dipotong berdiri kepalanya. Karena empat perkara nafsu asalnya dari kepala.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
21) rusak ing jasad katêmpuh dhiri / dénirå wrad gadhuhaning Sukmå / ina nisthå sing pênggawé / ngucap mangan tan patut / paningalé karêm mring sisip / tan ngrungokaké ujar / kang amrih rahayu / grånå margané sasmitå / kang katêmpuh ananggung urip lan budi / dadyå bantêning râgå //	<i>Rusaknya badan dirasakan sendiri olehmu menggunakan pinjaman dari Sukmå. Perbuatannya hina nista, berkata dan makan tidak pantas. Penglihatannya tenggelam pada keburukan, tidak mendengarkan nasehat keselamatan. Hidungnya sebagai jalan tanda yang ditempuh untuk menanggung hidup dan perilaku yang menjadi tumbal raga.</i>
22) kêrantêné saguning ngaurip / sårpå asih maring jasad irå / têmah asih Pangérané / asih ing jasad iku / angêdohi sakèh bilahi / dêgsurå papan nisthå / râgå kang katêmpuh / kêrånå apêsing tingkah / amintå awuruké daluwang mangsi / angêdohkên cilåkå //	<i>Dikarenakan seluruh manusia, siapa yang berbelas kasih pada dirinya sendiri akan mendapat kasih sayang Pangerannya. Mengasihi raga adalah menjauhi celaka, perilaku kurang ajar dan tempat nista. Badan yang terkena karena apesnya perilaku, meminta ditunjukui kertas dan pena agar dijauhkan dari celaka.</i>
23) hé wruhå yå wong amintå ing sih / mring wong tuwå sanak kadang mitrå / yèn tan parêng lêgå tyasé / pirå bêtahan wuruk / saking nglathi ing ngandhap nginggil / prayogå saking sastrå / wong amintå wuruk / timbangên lawan upåmå / èmpêr- èmpêr wuruké nétrå lan kuping / kang samyå mrih utåmå //	<i>Ketahuilah orang yang meminta kasih sayang kepada orang tua, saudara, dan teman jika belum lega hatinya, seberapa kebutuhannya atas nasehat dari bibir bawah dan atas, lebih baik belajarlah dari sastra. Orang yang meminta ajaran, ukurlah dan diumpamakan seperti ajaran mata dan telinga supaya semua menjadi baik.</i>
24) utamané srawungan lan anglir / lan wong ingkang samyå ulah nalar / lan wong mangulah ngèlmuné / wus pasthi manggih untung / nora tunå sabarang budi / åjå lir wong cilåkå / lamun ånå catur / saminggu nora nglêgéwå / ungas lêngus lumaku binatang bangkit / pêngråså wus kadhådå //	<i>Keutamaan bergaul dan membaaur dengan manusia yang menggunakan akal dan ilmunya sudah pasti mendapatkan keuntungan, tidak rugi akan hal baik. Jangan seperti orang celaka, jika ada perbincangan, diam saja tidak memperhatikan, sombong menyebalkan seperti binatang pergi. Hatinya sudah mengakui kesalahannya.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
25) yèn katonå angastuti isin / dadi kanyinå batiné kumprå / kurang pantês sawangané / nanging wêkasan kumprung / kang sawênèh dhêmên ngacuwis / anglarak jajagongan / lan wong kang wus punjul / pêkså ngumuki kagunan / clêmang-clêmong gèsèh ngarså lan ing wuri / kanyinå kabèh dorå //	<i>Jika terlihat sedang beribadah merasa malu, terbukti batinnya yang kotor kurang pantas diperhatikan, tetapi akhirnya bodoh. Yang lainnya senang bicara sia-sia, menyeret duduk dengan orang yang sudah lebih dan terpaksa menyombongkan kepunyaannya. Dia asal berbicara, tetapi tidak sama antara diucap didepan dan kenyataan dibelakang, terbukti semua bohong belaka.</i>
26) nora layak rinungu ing kuping / wicarané lir kurang janganan / pantês binungis lambéné / mundhak nyanyamur laku / ati monyèt pêngawak jalmi / wênèh mindhå wong limpat / nalaré saukur / tabêri maoni tindak / angèsèmi sabarang kang amrih bécik / ajail pådå rowang //	<i>Tidak layak didengarkan telinga, bicaranya seperti kurang lengkap, pantas diiris bibirnya hingga menyembunyikan perbuatan. Hatinya monyet tetapi badan manusia. Lalu ia meniru orang yang pintar akal nya pendek, senang menjelekkkan perbuatan orang lain, menertawakan segala yang menuju kebaikan dan saling membantu berbuat buruk.</i>
27) rusakirå kinaryå pribadi / siningkang-singkang déning wong kathah / jajal-lanat kêjaténé / wong corah tan wruh urus / déné-déné yêkti yå bangkit / sagoné angawulå / sagoné dêdunung / lir wong sêmber pêlanyahan / nora dèn dêl wicaranirå gigingsir / kadyå wong tuwuk imbar //	<i>Rusaknya karena sendiri, dianiaya banyak orang. Sesungguhnya ia itu setan berwujud orang buruk dan tidak tahu aturan meski nyatanya dia bisa. Dimanapun dia berada dan mengabdikan hanya seperti seorang pelacur. Perkataannya tidak dipercaya seperti manusia yang penuh sumpah serapah.</i>
28) kang sawênèh jalmå cupêt budi / lamun åå ingkang asih marmå / angung tuduh sapatuté / ing manah asru jumbul / ngråså pinrih ingkang bilahi / katungkul ngikal bâså / ing wêwékå cubluk / åå jalmå kang satêngah / ålå mênêng bécik mênêng nora mikir / kamidêlêpên ujar //	<i>Sementara manusia yang sempit akalnya, jika ada orang yang berbelas kasih dan memberi petunjuk baik, hatinya kaget sekali. Dia merasa diarahkan menuju celaka, berusaha membolak-balik kata, berhati-hati agar tidak dibodohi. Ada lagi manusia yang diberi petunjuk buruk diam, baik juga diam tidak dipikirkan karena sulit mencerna perkataan.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
29) sungkan takon lumuh dèn takoni / yèn kêtanggor ing kéwuh tyas bubrah / têtah dadi gawéning lyèn / warêg gunging wong misuh / yèn kêniyâ sagunging urip / âjâ anyupêt bâsâ / tuman dadi kumprung / wêkas-wêkasaning bâsâ / yèn wong lumuh ing sastrâ nora bêrbudi / ngalamaté cilâkâ //	<i>Sungkan bertanya sungkan ditanya. Jika sudah bertemu kesungkanaan, hatinya rusak sehingga menjadi beban orang lain. Dia terbiasa diumpat orang lain. Jika bisa semua orang jangan menyempitkan bahasa, senang jadi orang bodoh. Peringatannya bahasa, jika manusia sudah sungkan belajar sastra, ia tidak mempunyai ilmu dan nantinya akan celaka.</i>
30) iku mungguh praboté wong urip / mângkâ sampun samyâ kêlampahan / salah siji kawignyané / bab tâtâ kramanipun / angawruhi ing sastrâ Jawi / miwah aksârâ Arab / bangbuné krahayun / salah siji wong agêsang / âjâ lumuh ing sastrâ Arab myang Jawi / sokur wignyâ sêdâyâ //	<i>Ini merupakan salah satu kebutuhan hidup, padahal sudah terlaksana salah satunya yaitu tata krama. Pelajarilah Sastra Jawa dan Sastra Arab yang berisi tentang keselamatan. Jangan sampai sungkan untuk belajar Sastra Arab dan Sastra Jawa, syukur bisa pintar keduanya.</i>
31) yèn wus rampung pratingkah ing budi / ingkang cukul sabab saking sastrâ / dipungêmi pangrêksané / bâsâ pangrêksâ iku / éman lamun anému sisip / éman tumêkèng wirang / êndi tâ lirisun / éman owêling agêsang / salawasê marsudi gênyâ prihatin / âjâ ngungkurkên nalar //	<i>Jika sudah selesai belajar ilmu yang tumbuh dari sastra, perhatikanlah dalam menjaga badan. Artinya menjaga adalah sayang jika harus berbuat buruk, sayang jika bertemu perkara yang membuat malu, yang mana maksudnya menyayangi hidupnya. Selamanya belajar prihatin, jangan meninggalkan nalar pikiran (akal).</i>
1) /// pomâ pâdhâ kawruhânâ / éling-éling manungsané Hyang Widi / kang samyâ mangudi tuwuh / sadâyâ nora bédâ / tuwuh iku apan tâ kathah lirisun / ânâ cukuling sasawah / ana cukuling mas picis //	<i>Maka pelajarilah. Ingatlah wahai manusia ciptaan Hyang Widi yang meminta suatu hal yang tumbuh dengan sungguh-sungguh. Semua itu sama, tumbuh itu akan banyak macamnya. Ada yang tumbuh disawah, ada yang tumbuh emas dan harta.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
2) ânâ cukuling dêrajat / atênapi cukul saking kasêktin / myang cukul kawignyan luhur / ingkang satunggal-tunggal / awiwitan tan saking nalar kang busuk / undhaké sing saban songan / amargâ saking bèr-budi //	<i>Ada yang tumbuhnya derajat, ada juga yang tumbuh dari kesaktian, ada yang tumbuh dari kepintaran yang luhur. Yang semuanya dimulai bukan dari akal yang busuk. Bertambahnya keteduhan yang diterima ini karena mereka berbudi.</i>
3) akèh lèlèpèhanira / adat saking wuruké nétra kuping / rahina wengi kadulu / dâ tansah kapiarsâ / gunging urip sêdâyâ pana amrih untung / untugé wong anèng donyâ / malah ta ginâwâ mati //	<i>Banyak sampahmu itu adalah akibat dari perilaku buruk mata dan telinga. Siang dan malam terlihat lalu terldengar. Selama hidup semua dianggap tidak ada, supaya mendapat keuntungan. Keuntungan yang hanya ada ketika di dunia, tidak akan dibawa mati.</i>
4) nèng donyâ nêmu cilâkâ / nèng ngakérat lêstari kadyâ nguni / mêlarat kêbacut-bacut / sayêkti nora bédâ / malah-malah yèn wong gêsang durung nêmu / wawalêsé nalar mulyâ / akérat mêsthi pinanggih //	<i>Di dunia menemui musibah, di akhirat juga sama saja melarat terus-menerus. Sesungguhnya tidak berbeda terlebih jika manusia belum mendapat balasan atas perbuatan baiknya, niscaya kelak diakhirat akan bertemu (dengan balasannya).</i>
5) ing sakturun-turun têdhak / anglabêti saking pênggawé bêcik / yèn cubluk ing uripipun / anisthâ tur cilâkâ / nèng akérat mêlarat kabacut-bacut / curês ingkang turun têdhak / ajêmbêr awon lan najis //	<i>Keturunannya juga akan mendapat balasan dari perbuatan baiknya. Jika hidupnya bodoh, nista dan celaka, diakhirat juga akan melarat terus menerus. Semua keturunannya habis, mendapat balasan kotor, buruk dan najis.</i>
6) kaojat sak isining rat / sastrâ kidung pralambang miwah mingsil / âjâ pêpékâ mring kawruh / rumêksâ nalar mulyâ / êndi liré ingkang anjidhari laku / angangsarakên cilâkâ / ambubrah ing nalar bêcik //	<i>Dihujat oleh sesisi dunia. Sastra kidung perlambang dan keberuntungan jangan untuk dipermainkan ajarannya. Jagalah akal yang baik yang mana untuk membatasi perbuatan yang menyengsarakan, mencelakakan, dan merusak akal baik.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
7) anom tuwâ èstri priyâ / gêdhé cilik sudagar miwah tani / sanadyan kang bângsâ luhur / yèn ngambah bobotohan / adu-adu rêrêkan apus-pingapus / kurang gawé wong agêsang / dadyâ kasukaning éblis //	<i>Tua-muda, pria-winata, besar-kecil, saudagar dan petani, walaupun datang dari bangsa yang luhur, jika sudah melakukan judi/taruhan, mengadu (hewan), merekayasa, melakukan penipuan, akan menjadi manusia pemalas dan menjadi kesukaan iblis.</i>
8) wus pinêsthi ngalamatan / sajêg urip tuman dâ digigingsir / yèn wus nalutuh kêpatuh / mungguh wong lârâ ayan / nora kêna tinamban sangsâyâ gêmbilung / goroh cilakané muyap / lumuh sêkâ liring kardi //	<i>Sudah pasti terjadi, selama hidupnya senang terus terombang-ambing. Jika sudah menjadi kebiasaan, seperti orang yang sakit epilepsi, sudah tidak dapat diobati dan semakin gila. Kebohongannya menjadikannya tidak tenteram. Tidak memiliki keinginan untuk memiliki sesuatu.</i>
9) lumuh pênggawé mring Sukmâ / lawan lumuh pênggawé marang Gusti / lumuh mikir somah sunu / lumuh tani sudagar / lumuh tâtâ kramané wong ingkang urus / tan kêna angambah prajâ / nèng désa dadi wawêri //	<i>Sungkan berbuat untuk Sukmâ dan sungkan beribadah kepada Gusti. Sungkan berpikir untuk berumah tangga. Sungkan menjadi petani atau saudagar. Sungkan tata krama orang yang demikian tidak boleh menginjakkan kaki di negaranya dan di desanya hanya menjadi perusuh.</i>
10) kêna wilalating jagat / wus pinasthi tan kêna awor jalmi / ngakuâ mârî tan tuhu / manungsâ pêpêdhotan / lèwèr sêmbèr anduwèni pirang wêdhus / kêkéwan kêna dèn ajar / botohé ra kêna mari //	<i>Terkena azab dunia. Sudah pasti tidak bisa berbaur dengan sesama. Mengaku sembuh tapi tidak ada buktinya. Manusia yang telah putus (kemanusiaanya), suka berbuat buruk dengan mempunyai banyak kambing. Hewan bisa diajari, tapi judinya tidak bisa sembuh.</i>
11) mariné lamun wus gombal / blêjêt lacuti narang ing sêsami / judhêgényâ apus-apus / wus kêpatèn pêsaban / dhêradhasan kapipit adiling ratu / lamun nyêkêl dhuwit suwang / sakâlâ akumat malih //	<i>Sembuhnya hanya omong kosong belaka. Kekurangannya terlanjur bergantung pada sesama. Pusingnya hanya tipuan, sudah kehilangan tempat yang sering didatanginya. Lari tejepit akan keadilan ratu. Jika memegang uang satu wang saja, seketika itu langsung kambuh berjudinya.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
12) tobaté botoh kêparat / ngaku mari yèn durung dèn ulêsi / sayêkti âjå ginugu / sêlawasé nèng donyå / kunå mulå yèn bobotoh luput ngurus / kanyinå ing solah nétra / kalicatan awor jalmi //	<i>Tobatnya penjudi keparat, mengaku sembuh jika belum dibungkus kafan. Sesungguhnya jangan dipercaya, sudah dari dahulu selama di dunia jika penjudi lupa mengurus (tata kramanya), itu terlihat dari gerakan matanya yang kelihatan malu ketika berbaur dengan orang lain.</i>
13) malih margané cilåkå / yèn wong urip nyênÿekrok mamadati / anggêgulang mangan apyan / iku bubrah ing tâtå / rågå rusak bêncirih mring karya ngêpyuk / nèng donyå manggung sungkanan / umur irå mëndap-mëndip //	<i>Penyebab celaka yang lain adalah jika hidup orang itu hanya untuk merokok dan mabuk. Hanya belajar untuk makan candu itu sudah merusak aturan. Raga menjadi rusak sehingga mudah terserang penyakit. Di dunia semakin sungkan, usianya hanya tinggal sedikit.</i>
14) yèn koncatan lir wong édan / pêtagiyan cotho sêbarang kardi / riyak umbêl dadi mungsuh / luh barêbês tan kêndhat / pêrbah-pêrbèh ngising lir pêdhot kang usus / dalinding kaworan êrah / iku aji tai anjing //	<i>Jika keluar keinginan seperti orang gila. Pencandu yang kekurangan barang itu riyak dan ingus yang menjadi musuhi. Air matanya tidak berhenti mengalir, sebentar-sebentar buang hajat seperti usus yang terputus. Buang air dimana-mana bercampur dengan darah itu lebih dari kotoran anjing.</i>
15) kèri animpal kéwålå / datan kêna dèn umumkên wong urip / yèn wus nyêrèt pasang angkuh / kåyå lanang priyånggå / pangrasané sâpå sirå sâpå ingsun / ngaku wong gunå istiyar / wruh mring rasa kang linuwih //	<i>Tinggal dipanggil saja (mati), tidak pantas disebut manusia. Jika sudah menyandu, sombong seperti hanya dia sendiri. Perasaannya siapa anda siapa saya. Mengaku orang yang selalu berusaha dan mengetahui hal yang lebih baik.</i>
16) ing ngrékå-rékané nalar / sugih sanak lawan wong sâbå bêngi / pêngråså tan ånå ratu / myang Allåh rasulolah / mung dhèwèké kang jumênêng tai basu / yèn mëndêm nyêrèt grêmengan / ngacêmong kadi dalêming //	<i>Caranya merekayasa perkara adalah dengan mengumpulkan saudara dan orang-orang yang keluar malam. Perasaannya tidak ada ratu, Alloh dan Rasulullah, hanya dirinya seorang saja yang berdiri seperti kotoran anjing. Jika mabuk dan menyandu, bicaranya menjadi tidak jelas dan tidak berarti.</i>

Lajêngipun tabel

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
17)dhidhis sarwi salusuran / bliyar-bliyur napasé mênggrak-mênggrik / slonjor ngagir jégang timpuh / lamun wus mëndêm nibå / dèn grijågå déné gajah wolung puluh / énak kêpati anéndrâ / wus lali lamun wong urip //	<i>Menggaruk-garuk dan menggeliat. Pandangan matanya kabur dan nafasnya terengah-engah. Duduk dengan kaki lurus, kaki diangkat satu atau timpuh, dan jika sudah mabuk kemudian jatuh tidur. Diinjak gajah sebanyak delapan puluh pun ia tidak akan merasa, karena tidurnya begitu lelap. Sudah lupa jika dia masih hidup.</i>
18)iku panggawé cilåkå / inå nisthå kukumprå gêmbiring baring / nora kalap karyanipun / mung mëndêm pêtagiyan / sak jêg urip nora kadunungan patut / datan angsal pangawulan / nora têpung ing sêsami //	<i>Itulah penyebab celaka. Hina, nista, kotor, tidak tahu aturan itu tidak bermanfaat perbuatannya. Hanya menjadi manusia yang kecanduan. Selama hidupnya tidak berperilaku secara pantas, tidak mempunyai teman dan tidak kenal sesama.</i>
19)sinarang déning kêkadang / sagunging wong samyå ngipati-pati / ajêmbêr nguthuh tur rusuh / jêrêh ing ngadhêp panas / jroning driyå awêdi yèn nglungå nglurug / pinrih sabarangé lêpat / tan pêgat mung karya ngising //	<i>Dijauhi oleh sanak saudara. Semua orang menyumpahinya kotor, tidak memiliki rasa malu dan perilakunya selalu rusuh. Takut akan siang. Didalam hatinya takut juika pergi untuk mencari (kebenaran), hanya pamrih terhadap hal-hal yang salah, tidak berhenti hanya seperti buang hajat saja.</i>
20)yèn tuwuk panyêratira / pangisingé limang jam durung uwis / mongkrong dangu prêngat-prêngut / sanadyan ginêbugan / tinabokan binandå sayêkti nutut / nglakoni préntahing tinjå / dhêdhêl mangkêl langsru sêngkil //	<i>Jika kenyang pencernaannya, buang hajatnya lima jam belum selesai. Nongkrongnya lama dengan cemberut. Meski dipukul, ditampar atau diikat pun ia hanya menurut melakukan perintah tinja yang tersumbat dengan perasaan kesal yang terseret-seret.</i>
21)yèn koncatan panyêratnya / anèng paran kadyå sêtêngah mati / anglémprak sarwi amurus / tinjå nurut wêdi dang / médang-médong bolira amungap-mungup / nora lawan tinabokan / sumånggå sirah sinikil //	<i>Jika sudah melewati pencernaannya, dimanapun seperti setengah mati. Duduk dan murus menuruti kemauan tinja, takut tergesa-gesa, menggeliat dan lubang duburnya terbuka menutup. Tidak melawan dipukul, menjadikan kepala sebagai kaki, dan kaki dijadikan kepala.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
22) ala-alané manungså / nora kalap ing sahwad ngapirani / prandéné sêngguh gumagus / mêkså angingu rayat / kang sinuprih namung ngambil karyanipun / umuk katonå wong lanang / sasap-sasaping ngaurip //	<i>Seburuk-buruknya manusia jangan menurut apa yang menjadikan sahwat, seperti merasa paling tampan dan terpaksa dalam mengayomi rakyat. Yang dipamrihi hanya untuk mengambil perilaku sombong agar terlihat sebagai pria sejati. Yang demikian ini adalah cobaan hidup.</i>
23) dilalah kudu nèng nråå / yèn wong urip duwé rékå madati / kasurang kadarung-darung / curês ingkang dêrajat / calimuté tan mari luput sinêmbur / sanadyan tâ wong wibåwå / yèn ngambah kalih prakawis //	<i>Bagaimanapun juga harus di neraka. Jika manusia itu mempunyai keinginan menyandu, celaknya tidak habis-habis, derajatnya semakin hilang, kesenangannya mencuri juga tidak sembuh lupa terobati. Meskipun orang tersebut berwibawa, jika sudah melakukan dua perkara (berjudi dan mencandu), celakalah hidupnya.</i>
24) nadyan salah sijènirå / lamun kocap bobotoh mamadati / tan kêna ginawé hayu / sadulur jajal-lanat / wus tinakdir dadi buburoning ratu / ing karyå sabarang cacat / dadi lésaning bilahi //	<i>Meskipun hanya salah satu. Hanya berjudi dan mencandu, tidak akan menjadi selamat dan menjadi saudara setan. Sudah ditakdirkan menjadi buronan pemimpin. Semua perbuatan buruknya akan menjadikannya celaka.</i>
25) upåmå doså ing jagat / yèn manungså bobotoh mamadati / doså lårå kukum lampus / sêdéné doså pêjah / wus tan patut cêdhak lan budi rahayu / kaojat bangsané sétan / lir nabi mulad wong kapid //	<i>Ibarat dosa di dunia, jika manusia berjudi dan mencandu, sakit dosanya dihukum mati. Sedangkan dosa mati sudah tidak pantas dekat dengan akal baik dan keselamatan. Dihujat sebagai bangsa setan seperti manusia kafir yang akan dibakar oleh nabi.</i>
26) kocap ing dalil mukammat / jêjêmbêring manungså kang sêjati / manungså kang kadya iku / sétan maknå wirannyå / rupå jalmå sêjatiné sétan wutuh / aji kuwuk gagarangan / pinatèn nora dosani //	<i>Dijelaskan dalam dalil mukammat tentang manusia kotor yang sesungguhnya. Manusia seperti itu adalah setan. Bermuka manusia tapi sesungguhnya adalah setan yang utuh. Seperti kucing hutan yang garang, dibunuhpun tidak menyebabkan dosa.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
27)pralambang kang wus kaojat / sastrâ kalih wijiling nugra jati / éwa sêmono dèn guru / marang wong rong prakârâ / nyêrèt bangsat datan patut malah lacut / gêmblungé sâyâ daluyâ / dadi paitan gêgingsir //	<i>Tanda yang telah diwujudkan, yaitu dua sastra yang diturunkan oleh Tuhan. Meski sudah diajari dua perkara tersebut, pecandu yang bangsat tidak akan patuh dan justru semakin terjerumus. Kegilaannya semakin keterlaluhan dan menjadi sarana untuk disingkirkan.</i>
28)wong wibawâ têtah kumprâ / sêkti apês sarânâ dadi nisthip / nadyan gunâ dadi cubluk / sugih têtah mêlarat / têtên goroh bèr-budiâ clula-clulu / pancèn ayêm dadi grangsang / wit saking kalih prakawis //	<i>Orang berwibawapun menjadi kotor, yang sakti menjadi malang karena berbuat salah. Meskipun trampil menjadi bodoh, kaya menjadi miskin. Suka berbohong membuat pemikirannya menjadi bodoh. Sebelumnya tentrapun menjadi rusuh. Hal tersebut karena dua perkara yaitu mencandu dan berjudi.</i>
29)madati lawan botohan / bapâ babu nirâ pênggawé éblis / wus tan kêna pinrih hayu / jugul imuling ajar / kumprung pêngung iku martabatan wêdhus / lumuh pênggawé mring sukma / dhêmên dadi gêmbiring baring //	<i>Mencandu dan berjudi itu ayah ibunya perbuatan iblis. Sudah tidak bisa lagi mendapat keselamatan. Penggantinya tidak tahu malu akan nasehat, bodoh dan martabatnya sama dengan kambing. Sungkan berperilaku untuk dirinya, senang menjadi orang yang tidak tahu tata karma.</i>
30)pramilâ dipuncêgahâ / âjâ amrih marang pênggawé nisthip / wirang amêmurung laku / murungkên kanugrahan / kawruhânâ rumêksâ ing raganipun / makluk saisining jagad / alêngâ nêdyâ bilahi //	<i>Maka cegahlah, agar jangan berperilaku nista. Perilaku nista hanya akan menghalangi langkah dan menghambat anugrah. Pelajarilah cara untuk menjaga badan, agar makhluk seisi dunia tidak memiliki keinginan untuk mencelakakan.</i>
31)yêkti manungsâ punikâ / sinung kacèk lan saguning kumêlip / lawan kéwan badanipun / manungsâ pan sinungan / nampik milih istiyar durungé kuncung / âjâ nganti kâyâ kéwan / wruhnyâ sakwusé pinanggih //	<i>Sesungguhnya manusia itu diberi perbedaan dengan makhluk yang lain. Manusia diberi untuk menolak atau memilih untuk ikhtiyar sebelum lahir. Jangan seperti hewan yang mengetahui setelah ia mati.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
32)yèn tan éngêt sangkan paran / nora éling urip wêkasan mati / datan wêlas anak putu / satêmah siyâ-siyâ / yêkti nora amungakên raganipun / datan kêna sinêlakan / têdhak turun anglabêti //	<i>Jika tidak mengingat tujuan, tidak ingat bahwa hidup itu akhirnya mati, tidak mengasahi anak cucunya, maka sia-sialah (perbuatannya). Sesungguhnya tidak hanya dirinya, tidak terelak keturunannya juga akan mencontohnya.</i>
33)iku luwih siya-siya / kalêng âyâ marang kang kari-kari / sanadyan mring jasadipun / rusak tanpâ kêrânâ / awiwitan margâ saking nalar busuk / mamadati lawan bangsat / katulâ-tulâ kêtali //	<i>Itu lebih sia-sia, lebih baik dilakukan terhadap yang sudah-sudah. Meskipun jasadnya rusak tanpa penyebab, ini akibat dari akal yang busuk, mencandu dan berbuat bangsat. Hidupnya selalu mengalami kesengsaraan.</i>
34)nalutuh jêmbêring jagat / donyâ kèrat anèng ngisoring éblis / kêrânâ manungsâ iku / sinilih ing dad tolah / misah ngumpul kalawan sipat rong puluh / yèn salah luwih cilâkâ / yèn bènêr luwih kakasih //	<i>Terbiasa menjadi sampah dunia, di dunia dan akhirat tempatnya adalah dibawah iblis. Penyebabnya karena manusia itu hanya dipinjami (raga) oleh Tuhan. Berpisah berkumpulnya raga ini karena sifat yang dua puluh. Jika salah akan celaka, jika baik akan mendapat kasih sayang.</i>
35)pitung bumi pitung wiyat / kamulyané kagadhuh wong angsal sih / bédâ lawan sanèsipun / kéwan lan thuthukulan / nora duwé siksâ lan ganjaranipun / wus narimâ ing satitah / tur tan sinilih Hyang Widi //	<i>Tujuh lapis bumi dan tujuh lapis langit kemuliaan akan diberikan kepada manusia yang mendapat kasih sayang (Tuhan). Berbeda dengan hewan atau tumbuhan yang tidak mendapat siksa atau pahala, mereka hanya menerima yang telah digariskan dan tidak dipinjami oleh Hyang Widi.</i>
36)sanadyan pârâ malékat / widâdari tan pâdhâ lawan jalmi / namung pinintâ wani gung / sêng pakoné Hyang Sukmâ / dalil Kur'an kang kasêbut kun payakun / sakrupaning kadadéyan / kang gumêlar bumi langit //	<i>Meski malaikat dan bidadari tidak sama dengan manusia karena yang mereka perbuat hanya yang diperintahkan oleh Alloh. Dalil Qur'an yaitu "Kun Fayakun" lah yang telah menjadikan terciptanya bumi dan langit.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
37)tan luwih namung manungså / sih ing Sukmå ngrèh sinung nampik milih / nata pêrnataning tuwuh / anjaga jêjêging rat / pâ namung jim ingkang mirib karkatipun / puniku lamun jim Islam / nanging tan pâdhå lan jalmi //	<i>Tidak berlebihan jika hanya manusia yang mendapat kasih dari Sukmå untuk menerima, menolak dan memilih aturan untuk menjaga tegaknya dunia. Atau hanya jin yang akan mengikuti, yaitu yang disebut jin Islam, tetapi wujudnya tidak sama dengan manusia.</i>
38)milå lamun ånå tindak / ngrusak urus dadyå sukêring bumi / sang ngarså ranging tumuwuh / kênå ing pênagiyan / tan rumångså kinarsan ingkang panêbut / sinilih déning dad tolah / dilalah milih bilahi //	<i>Maka jika yang ada perilaku merusak saja akan menjadi masalah di bumi. Sehebat-hebatnya apa yang tumbuh itu akan terkena penghitungan. Tidak merasa diperintah diganti oleh Tuhan, tetapi justru memilih perbuatan celaka.</i>
39)sanadyan sami manungså / mångkå wontên pinilih dadyå arsi / niyakaning rèh rahayu / among saliring titah / pangkat-pangkat tinundhå saundhå usuk / nabi wali lan ulama / ratu satriyå bupati //	<i>Walaupun sama-sama manusia, akan tetapi ada yang dipilih menjadi pemimpin, penuntun keselamatan, serta menjaga manusia. Diurut pangkatnya yaitu nabi, wali, ulama, ratu, satriya dan bupati.</i>
40)padhané sayêkti pâdhå / amung kari jêjuluk ulul amri / ing ruhyad sampun kasêbut / pêthêtaning manungså / sadurungé kang bumi langit maujud / ulul umri wus pinintå / maréntah samining urip //	<i>Tempat mereka sesungguhnya sama. Hanya saja (mereka) kemudian disebut ulul amri. Di Ruhyad sudah disebutkan manusia yang dipilih sebelum bumi dan langit tercipta diminta untuk menjadi ulul amri yang memerintah sesama (manusia).</i>
41)urip sami ing uripan / saking amrih barkaté ing sabumi / milå sagunging tumuwuh / åjå atinggal nalar / sasar-susur yèn kasurang tuman busuk / nora ngrungoaké ujar / wuruké nétrå lan kuping //	<i>Hidup bersama dalam kehidupan atas berkah dari seisi bumi. Maka selama hidup jangan meninggalkan akal. Tersesat jika (hidupnya) terlunta dan senang menjadi busuk, tidak mendengarkan ajaran yang ditunjukkan oleh mata dan telinga.</i>
42)iku wong tan wêruh warah / mungkir lamun Allåh subkanallahi / wong jêmbêr wênang binunuh / gêgêdhêging nêråkå / nalar iku luwih santosaning tuduh / kagunganirå Hyang Sukmå / prandéné nora ngèstuti //	<i>Itulah orang yang enggan belajar, mungkir dari Alloh subkanallahi. Manusia sampah boleh dibunuh karena hanya menjadi kotoran neraka. Akal itu lebih menyentosaikan petunjuk Hyang Sukmå, meski tidak dijalankan.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
43) pamuji lawan panêmbah / saking nalar tuwuhé wong bèr-budi / nora saking nalar busuk / gêngêmbiring tanpâ Iman / dalil iman Allahu ‘amal kasêbut / nora kêna sêsêmbranana / sapituduh ywâ ngunduri //	<i>Doa dan ibadah itu munculnya dari akal manusia yang berbudi, bukan dari akal busuk, tidak tahu aturan, dan tanpa iman. Dalil iman Allahu ‘amal tersebut tidak boleh disepelekan, dan petunjuknya jangan dihilangkan.</i>
1) /// éling-éling kang samyâ mangudi nalar / jalarané tyas arji / tan lyan saking sastrâ / plambang mingsil utâmâ / ijêmak dalil lan kadis / sampun kaojat / sinandhingan nugrah sih //	<i>Ingatlah (manusia) yang hatinya sedang belajar, penyebabnya hati selamat tidak lain dari sastra tanda keuntungan utama. Ijmak, dalil dan hadist telah dijelaskan berdampingan dengan keanugrahan dan sifat welas asih.</i>
2) kang kasêbut ing dalêm mingsil pralambang / tâtâ kramaning budi / pâdhâ kawruhânâ / âjâ inâ ing sarak / saraté wong golèk bêcik / wajibing gêsang / anyinggahi bilahi //	<i>Yang disebut didalam pertanda keuntungan itu tata krama dalam berbudi. Pelajarilah, jangan menyepelekan aturan agama. Saratnya manusia mencari kebaikan itu selama hidupnya wajib menjauhi celaka.</i>
3) âjâ kongsi lir wong kang pâdhâ cilâkâ / sadurungé amanggih / lêlakoné râgâ / napi mring kirâ-kirâ / lali yèn Hyang Mâhâ Suci / amisé sèng rat / ngudanèni sêkalir //	<i>Jangan sampai seperti orang yang celaka sebelum bertemu dengan apa yang dilakukannya, tapi bergantung pada perkiraan. Lupa jika Hyang Maha Suci yang menguasai jagad raya mengetahui semuanya.</i>
4) pêngrasané nora ânâ âpâ-âpâ / jampêng gêngobog tuli / lali yèn manungsâ / winayangkên mring sukma / rahinâ wengi lumaris / akêthèn yutan / pêling mring manah siri //	<i>Perasaannya tidak ada apa-apa. Telinganya langsung tuli. Lupa bahwa manusia itu dibayangi oleh hati yang siang dan malam mencari banyak kebaikan untuk dirinya sendiri.</i>
5) kang supâyâ dèn prayitnâ lalampahan / âjâ kongsi gêngingsir / rumêksèng tyas arjâ / âjâ tumibèng nisthâ / tur yèn wus manggih bilahi / kang manah muyab / panrimané lir anjing //	<i>Agar diperhatikan dan hati-hati dalam berperilaku. Jangan sampai terombang-ambing dalam menjaga keselamatan hati, tidak terjerumus dalam kenistaan. Dan jika sudah menemui celaka, hatinya tidak tentram. Pasrahnya seperti anjing.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
6) lêngas lamun anggêgulang panarimå / kongsul kuwalik-walik / nyupêtken istiyar / kumingsun ngaku pasrah / iku pasrahé wong gêmbiring / narimå ålå / dadi jêmbêring bumi //	<i>Mulai belajar menerima (pasrah), tetapi terbalik-balik dalam menyempitkan ikhtiyarnya. Dengan sombong mengaku pasrah, itu pasrahnya manusia tak bertata krama. Pasrahnya buruk dan menjadi kotorannya bumi.</i>
7) bâså trimå iku sawusé istiyar / istiyar iku katri / dhingin bângså sêtan / prayitnå barang ujar / kapindho antêping ati / kaping tiganyå / barang pratingkah bêcik //	<i>Istilah pasrah itu setelah ikhtiyar. Ikhtiyar ada tiga macam. Yang pertama golongan setan, hati-hati dalam berkata sesuatu. Kedua keteguhan hati. Ketiga berbuat baik.</i>
8) yèn wus kumpul nênggih kang yèn wus kumpul nênggih kang têlung prakårå / ati têrus lan angling / kanyatan pratingkah / amrih arjaning jasad / åjå kongsi nêmu sisip / yèn wus pinasang / mêkså kudu bilahi //	<i>Apabila sudah terkumpul ketiga hal tersebut, hati harus lurus dan tenang diwujudkan dengan perbuatan yang baik agar badan selamat. Jangan sampai menemui perkara yang salah. Jika (hal itu) sudah diterapkan, sulit jika harus celaka.</i>
9) iyå kono ênggoné uwong narimå / bahyanira pan uwis / iku kukumolah / adiling pênagiyan / inguni utang bilahi / angrusak nalar / mulané analuri //	<i>Demikianlah yang disebut dengan orang yang pasrah. Musibah yang ditemuinya akan berakhir. Hal tersebut telah menjadi hukum Alloh, adil dalam perhitungan atas hutang dahulu yang menyebabkan celaka, merusak akal/pikiran. Oleh karena itu contohlah yang sudah-sudah.</i>
10) utang piutang kathah kang karyå sabab / wênèh utangé kaki / bapa lawan biyang / sêdéné rågå dhawak / Allåh jumênêng lan adil / wong utang samar / pâdhå samar nawuri //	<i>Hutang piutang itu banyak sebabnya selain hutang kakek, bapak, ibu, termasuk diri sendiri. Alloh itu Maha Adil. Orang yang khawatir berhutang, akan khawatir pula untuk melunasinya.</i>
11) lamun uwis kapungkur ing adilolah / panrimané dèn bêcik / kang sampun kaliwat / iku wajibing gêsang / åjå nganti tuman lali / manungså salah / panrimané kuwalik //	<i>Meski sudah terlewat dalam keadilan Alloh. Memperbaiki pasrah yang sudah terlewat itu adalah kewajiban manusia. Jangan terbiasa melupakan itu. Manusia yang salah itu pasrah terbalik.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
12)gaib lair winor lan kang wus dhumawah / iku trimaning éblis / dhêmên anèng nrâkâ / tan jamak ing sasâma / kajungkêl kuwalik-walik / iku lémprakan / satêmah murang-muring //	<i>Khawatir lahir tercampur dengan apa yang telah terjadi. Itu merupakan pasrahnya iblis. Senang ada di neraka, tidak berkumpul dengan sesame, terjungkal terbalik-balik, bergeletakan, dan pada akhirnya marah-marah.</i>
13)kêkês ngênês angrasulâ ing kukummlah / wong maoni mring dalil / nacat kodrat tolah / sâyâ sinungan lanat / wuwuh sasauring adil / pâ géné datan / ngawruhi nalar bêcik //	<i>Takut dan bersedih meminta keselamatan rosul atas hokum Alloh. Manusia yang mencela dalil, mencela kodrat Alloh, semakin mendapat laknat. Tidak mungkin bertambah keadilannya jika tidak mau belajar perkara yang baik.</i>
14)jêr cuwêré nora ngrungoaké ujar / slêwêngan kâyâ gênjik / tuman kalicatan / doh lan wong bèrbudiman / ulaté biyas tur isin / cêcêplos mâtâ / nora nitèni mingsil //	<i>Karena telinganya tidak untuk mendengarkan ajaran. menyimpang seperti anak babi hutan yang biasa terburu-buru. Jauh dari manusia yang berbudiman. Raut mukanya pucat dan malu. Matanya seperti hilang terhisap tidak pernah memperhatikan untung.</i>
15)jêroanê wus kêbak akalé sétan / wilêt pêtênging ati / sayêkti Hyang Sukmâ / asung lanat mring sirâ / kadi wong dèn piranténi / datan rumangsâ / kinaryâ insan kamil //	<i>Didalamnya sudah penuh akal setan, terlilit gelapnya hati. Sesungguhnya Hyang Sukmâ memberi laknat kepadanya. Seperti orang yang dimanfaatkan, tidak merasa yang dilakukannya itu insan kamil.</i>
16) loatirâ manungsâ yêkti sampurnâ / sapraboting ngaurip / pan wus pinaringan / tan kinèn kadi kéwan / yèn wong cilâkâ ing ati / jêmbêring kéwan / mêksih jêmbêr sujalmi //	<i>Sesungguhnya manusia itu sudah sempurna. Semua bagian untuk hidup telah diberikan. Tidak disuruh seperti hewan. Jika manusia celaka hatinya, kotornya hewan, masih lebih kotor manusia tersebut.</i>
17)kêrantêné ywâ isi nungsâ waratan / têngésé wong ngaurip / ywâ pègat sumantan / tatakon têtironan / êndi kang amrih basuki / arjaning jasad / cacawis sih ing Widi //	<i>Karenanya jangan sampai isi pulau itu datar. Artinya manusia selama hidup jangan memutuskan untuk itu-itu saja. Bertany-tanyalah mana yang membuat bdan menjadi selamat. Persiapkan sebelum mendapat kasih sayang Widi.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
18) datan wênang sumêngkâ pêngawak brâjâ / munajat lawan Gusti / kang âmâ amung lyâ / tuhu tanpâ lawanan / bédâ lawan pârâ nabi / saliring tingkah / amung anyênyadhang sih //	<i>Tidak boleh mengambil sesuatu yang bukan seharusnya. Bermunajat kepada Gusti, yang lain hanya penganggu, dan nyata tanpa tanding. Berbeda dengan para nabi, sekejap saja perbuatannya selalu didampangi kasih sayang Tuhan.</i>
19) nora susah abicârâ éndah-éndah / lawan ingkang pangarti / tan liyan amrihâ / kaslamêtaning râgâ / sangkané saking bèr-budi / mantêp ing tindak / tanduk panggawé bécik //	<i>Tidak perlu berbicara yang indah-indah terhadap orang yang mengerti yang tidak lain agar badannya selamat. Asalnya dari berbudi dan mantap dalam berperilaku baik.</i>
20) wus pinasthi sinung mulyâ déning Sukmâ / sinung pituduh luwih / rêhning sipat samar / Allâh kang murbèng alam / amêsthi mawi sisilih / saking manungsâ / jalaraning nugra sih //	<i>Sudah pasti diberi kemuliaan oleh Sukmâ. Diberi petunjuk yang lebih atas sifat gaib Alloh Sang Pelindung alam. Sudah pasti dengan pengganti dari (bangsa) manusia karena anugrah dan kasih sayang-Nya.</i>
21) datan ânâ paréntah kinèn mênnyunyang / mring samaning ngaurip / kawulaning Sukmâ / êndi kang ahlimu ywâ / ahli tâpâ ahli supi / ahli mring nalar / ahli kirkating dalil //	<i>Tidak ada perintah untuk berbuat kurang ajar terhadap sesama manusia hamba Sukmâ (manusia) dan keluargamu. Termasuk ahli tapa, ahli sufi, ahli menggunakan akal yang baik, dan ahli mengamalkan dalil.</i>
22) wus sinrahkên mring manungsâ kang kinarsan / êndi liré pinilih / kocap yèn manungsâ / punjul saking sêsâmâ / pratândhâ lamun angsal sih / pangkaté ânâ / kocap ing dalil kadis //	<i>Sudah dipasrahkan kepada manusia yang dikehendaki. Yang mana artinya terpilih itu jika disebutkan manusia tersebut lebih dari sesamanya. Tanda jika mendapat kasih sayang yaitu ada derajatnya seperti yang telah dikatakan dalam dalil hadist.</i>
23) kaluwihan ing Hyang kang anèng manungsâ / mukjijat mungguh nabi / kramat walilulah / mukmin ingran mangunah / istijrât mungguh wong kapir / ingkang sinungan / dudu wong cupêt budi //	<i>Kelebihan Hyang yang ada pada manusia berupa mukjizat bagi nabi, kramat bagi waliyullah, mangunah bagi mukmin, dan istijrat yang diperuntukkan bagi orang kafir yang diberi kelebihan, bukan manusia yang sempit budinya.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
24) bâsâ nabi ratu gêgêntining Sukmâ / wali pâra kêkasih / mukmin kang santosâ / kaping mungkir agâmâ / prandéné yèn mantêp ati / sinung istijrat / luwih saking sasami //	<i>Istilah nabi ratu sebagai pengganti Sukmâ, wali para kekasih tuhan, mukmin yang sentosa, kafir yang mengingkari agama, tetapi jika hatinya mantap dia akan diberi istijrat yang lebih dari sesamanya.</i>
25) milâ lamun manungsâ sru pangudinyâ / amêsthi sinung luwih / mring Allâh tangala / pramilâ ywâ pêpêkâ / gumampang mring wong angsal sih / tan wurung sirâ / kêna dhêndhaning Widi /	<i>Maka jika manusia mau bersungguh-sungguh, pasti diberi kelebihan dari Alloh Ta'ala. Maka janganlah gegabah, menganggap remeh orang yang mendapatkan kasih sayang tuhan, pada akhirnya kamu akan mendapat balasan dari Widi.</i>
26) wontên malih andongâ luwih istijab / bâsâ istijab mandi / kaping kalihirâ / dhinginé babu bâpâ / lêluhur kalangkung mandi / ampuh dunganyâ / dongané wong sêsirik //	<i>Ada lagi do'a yang lebih istijab. Istilah istijab itu artinya terkabul. Kedua sebelum bapak-ibu, dan leluhur yang lebih mujarab, yaitu lebih ampuh ado'a orang yang sengsara/teraniaya.</i>
27) labêtira kakênan pênganiâyâ / ping tiganirâ malih / pandongané arwah / kubur marang wong gêsang / pramilâ tan kêna lali / mingsil pralambang / tâmbâ pêpêting ati //	<i>Bekasnya terkena aniaya. Ketiga adalah do'a arwah kubur kepada manusia. Maka jangan sampai lupa terhadap tanda-tanda keuntungan sebagai obat dari penghalang hati.</i>
28) kêrantêné kêna ingaranan tâmbâ / sagung ngilmuning Widi / kang gumlaring donyâ / jêr sapêtênging driyâ / sayêkti iku pênyakit / angrusak akal / imané rontang-ranting //	<i>Sebabnya bisa disebut obat adalah semua ilmu yang ada di dunia itu milik Widi. Oleh karena itu segelap-gelapnya hati sesungguhnya itu penyakit yang merusak akal dan menjadikan iman terkikis.</i>
29) ingran iman éling marang ing pangéran / éling sarirâ dhiri / éling ing pratingkah / éling arjâ myang rusak / éling iku dudu lali / sarat ginulang / ngèstokên nalar bécik //	<i>Yang disebut iman itu ingat terhadap Tuhan, ingat terhadap diri sendiri, ingat terhadap tingkah laku, ingat terhadap keselamatan dan kerusakan. Ingat itu tidak lupa sarat belajar supaya akal menjadi baik.</i>
30) bâsâ ngèlmu iku nalar kang prayogâ / iman èstuning ati / kocap ing dalil nas / sarupaning agêsang / nora kêna tuman lali / sarat ginulang / marang ing nalar bécik //	<i>Istilah ilmu itu akal yang baik. Iman sesungguhnya itu hati. Tertulis dalam dalil nas semua manusia tidak boleh lupa untuk selalu belajar supaya akal menjadi baik.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
31)ingran dalil nas iku andikaning Allâh / rampung tur wus pinasthi / nora kêna ginggang / pramilâ gunging gêsang / kudu milih nalar bécik / éstuning ujar / âjâ maido dalil //	<i>Yang disebut dalil nas itu firman Alloh yang telah selesai dan sudah pasti. Tidak boleh ragu, oleh karena itu seluruh manusia harus memilih hal yang baik. Sesungguhnya perkataan itu jangan sampai mencela dalil.</i>
32)lawan âjâ maido kadis ijêmak / tuwin pralambang mingsil / yêkti nora kêna / iyâ kinâyâ ngâpâ / gêlêm nora anglakoni / yèn gêlêm mârâ / lakonânâ dèn aglis //	<i>Dan jangan mencela hadis, ijmak, dan tanda keuntungan. Sesungguhnya hal itu tidak diperkenankan. Bagaimanapun juga, mau tidak mau harus menjalankan. Jika bersedia, maka bersegeralah menjalaninya.</i>
33)lamun lumuh wus mêsthi tumêkèng pêjah / dudu umating Widi / golèk Allâh liyan / tan kêna ngambah jagat / bawah angin atas angin / saubênging rad / tan kêna dèn lindhungi //	<i>Jika tidak menurut, sudah pasti sampai matipun bukan hamba Widi. Carilah Alloh yang lain, tidak boleh menginjakkan kaki di dunia yang bertempat di bawah angin di atas angin. Seluruh dunia tidak bisa mmelindunginya.</i>
34)iku jalmâ tékat watu kadi sétan / cilâkâ bécik anjing / nadyan kang babathang / tan kêna ngambah lêmah / jêr kagunganing Hyang Widi / manungsâ muyab / alané têrus ati //	<i>Itu manusia yang tekadnya sekeras batu seperti setan. Celaknya ia tidak lebih baik dari anjing. Walaupun sudah mati, ia tetap tidak diperbolehkan menginjak tanah, karena hal itu milik Hyang Widi. Manusia yang tidak tentram, buruknya terasa langsung dalam hati.</i>
35)déné lumuh marang pênggawé kang mulyâ / manjing pratingkah éblis / yèn sampun kadriyâ / sagung kang winicârâ / ing sêrat pralambang mingsil / sagunging gêsang / tan kêna ngaku tan wrin //	<i>Karena enggan berbuat mulia, dan masuk dalam tingkah laku iblis. Jika sudah masuk kedalam hati, semua yang dituturkan dalam tulisan yang mengandung ajaran dan nasehat, selama hidup janganlah mengaku tidak mengetahui (seperti apa) perilaku yang baik.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
36)nora kêna tumindak lan wuta mamak / nadyan wong gèdhé cilik / éstri miwah priya / sagung manungsa gêsang / witné kang samya angsal sih / kinèn waspada / mring Hyang kang murbèng bumi //	<i>Tidak boleh berperilaku dan tidak melihat ketidak aturan. Meskipun seorang pembesar maupun orang kecil, pria maupun wanita, semua manusia yang hidup dan sudah diberi kasih sayang, diperintahkan supaya waspada oleh Hyang yang menguasai bumi ini.</i>
37)kocap sidik amanat tablég ingaran / wajib tigang prakawis / pikukuhing iman / tigã malih ingucap / kiyanat kitman lan gidib / pêcating iman / dumunung sihing Widi //	<i>Kemudian yang disebut Sidiq, Amanat, Tabligh adalah tiga perkara sebagai pengokoh iman. Sementara khianat, kitma, dan ghidhib adalah tiga perkara yang merusak iman yang merupakan tempat kasih sayang Widi.</i>
38)ingran sidik têmên pamicâra panggah / bènêr pratingkah bêcik / anrus marang kêna / amanat tyas pracaya / amantêp tur wani mati / datan was uwas / nglabuhi tyas raharji //	<i>Yang disebut sidiq adalah berkata apa adanya dengan kebenaran yang kokoh dan bertindak baik. Amanat adalah percaya, mantap dan berani mati, tidak was-was, dan menjalani hati yang selamat.</i>
39)ingran tablêh angèstokakên ing nalar / migatèkên ngrêh bêcik / sêngkut kandêl manah / iku ugêring gêsang / nora kêna minyak-minyik / wong ulah nalar / tigã praboting budi //	<i>Yang disebut tabligh adalah meneruskan akal, memperhatikan perkara yang baik. Teguh dan tebal hatinya. Itulah aturan hidup. Tidak boleh ragu-ragu dalam bertindak dengan menggunakan akalnya. Tiga hal inilah yang menjadi bagian budi.</i>
40)malih ingkang dadya marganing nrubigsã / jêjêmbêr sétan gêmbiring / kang aran kiyanat / jail pêngarah muyab / nora urus bêcik anjing / jublêging manah / bahyani tyas gumriwis //	<i>Dan lagi yang menjadi jalan dari keburukan adalah kotornya setan yang tidak tahu aturan yang disebut khianat. Perilaku buruk yang mengarah pada ketidak tentraman hati tidak lebih baik dari seekor anjing. Hatinya kosong, maka ia akan selalu dibahayakan oleh hatinya sendiri.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
41)ingran kitman kang angumpêt kasat mâtâ / sat mâtâ-mâtâ lali / clêmêr darbèking lyan / ngalalkên tanpâ ékrar / andlêmêr lir babi gundhik / asêlingkuhan / tan wruh mring nalar bécik //	<i>Yang disebut kitman adalah sesuatu yang tersembunyi dan kasat mata. Semata-mata lupa, suka mencuri apapun milik orang lain. Diakui halal tanpa ikrar. Orang tersebut (yang kitman) seperti babi gundik curang, tidak tahu mana perkara yang baik.</i>
42)ingran gidib goroh ing sabarang ujar / jêroané gigingsir / ucapé kêparat / tan nêna ing ugêman / bédâ lambé lan ing ati / sétan alasan / mêksih âlâ wong gidib //	<i>Yang disebut gidib adalah bohong dalam setiap perkataannya. Dalam perkataanya berubah-ubah. Seperti kata-kata seorang keparat yang tidak ada aturannya. Yang keluar dari lisan berbeda dengan yang ada di hati. Manusia yang gidhib ini lebih buruk daripada setan alas.</i>
43)luwih éwah akaryâ bubrah ing manah / gêgêdhêg poring éblis / wong ngrusak dad sipat / iku tan kêna ngambah / sêsukêr tigang prakawis / satruning Allâh / kiyanat kitman gidib //	<i>Lebih berubah perbuatan, rusak hatinya menjadi rusak hanya dengan mengikuti kepuasan iblis. Manusia yang merusak sifat-sifat baik tersebut tidak boleh menginjakkan kaki (di bumi Alloh). Ada tiga hal yang menjadi musuh Alloh, yaitu kianat, kitman, dan gidhib.</i>
44)bédâ lawan sidik kalawan amanat / tablèh praboting ngurip / budi trusing sukma / iku ingkang linakyan / nora tampik wong ngaurip / tan kêna ginggang / sidik amanat tablih //	<i>Berbeda dengan sidik dan amanah, tabligh adalah piranti kehidupan. Budi adalah penerus hati. Itu yang harus dijalani sehingga tidak ditolak oleh manusia lain. Janganlah ragu untuk menepi sidik, amanah, dan tabligh.</i>
45)Samantârâ amêsthi katur Hyang Sugmâ / sakêdhap gyâ tinulis / déning kalamulah / suwé gêbyaring kiblat / sanadyan krêntêging ati / pãdhâ sakâlâ / lawan tètèsing tulis //	<i>Sementara semua yang ditujukan kepada Hyang Sugmâ, sekejap saja sudah tertulis oleh kalamulah secepat cahaya kilat. Meskipun keinginan dalam hati itu hanya sekejap tetap ditulis juga.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
46) ingran kalam iku andikané Allâh / bâsâ kalam kakalih / kang dhingin muktada / kapindho kalam mubram / muktada ingkang piningit / mubram kawêntar / labêt pujining dasih //	<i>Yang disebut kalam adalah firman Alloh. Istilah kalam ada dua, yang pertama yaitu kalam muktada, yang kedua yaitu kalam mubram. Kalam muktada adalah kalam yang tersembunyi, sementara kalam mubram adalah yang dikenalkan melalui pujian terhadap Pemberi Kasih Sayang.</i>
47) krêntêg nyânâ tinulis kalam muktada / puji pratingkah lathi / tinulis ing mubram / pêsthi tan kêna ginggang / nora kêna wêdi-wêdi / tan kêna tuwas / manungsâ amrih luwih //	<i>Keinginan dan pengira itu ditulis dalam kalam muktada. Pujian dan tingkah laku mulut ditulis dalam kalam mubram. Semestinya tidak boleh ragu-ragu, takut-takut dan was-was, supaya bisa mendapat kelebihan.</i>
48) luwih iku namung ngulihkên titipan / rumangsâ yèn sinilih / déning ing dad sipat / lawan kang asma apral / dad âna sipat kang warni / kang asma apral / iku obahing jisim //	<i>Lebih itu mendapatkan titipan. Karena ia merasa dipinjami oleh Dzat Sifat yang bernama asma afral. Dzat ada yang sifatnya seperti ini yang disebut asma afral yaitu tingkah laku manusia.</i>
49) pinituduh karya arjaning buwânâ / karya arjaning ragi / arjaning sasâma / jangkêp tigang prakârâ / sakawan kunjuk ing Widi / iku manungsâ / têtêp rumangsâ dasih //	<i>Ditujukan berperilaku untuk keselamatan dunia, perilaku keselamatan diri sendiri dan keselamatan sesama manusia. Untuk melengkapi ketiga hal tersebut, yang keempat adalah beribadah kepada Widi. Itulah manusia yang merasa mendapat kasih sayang.</i>
50) kang sawênèh âna anggêp jajal-lanat / karya ngampung gigingsir / mapanakên akal / guguru sétan pêcak / kiyanat kitman lan gidib / ingkang dèn angkah / kiyas karsaning Widi //	<i>Yang lainnya ada yang disebut sebagai jajal lanat (setan), yaitu yang perilakunya sembunyi-sembunyi. Menempatkan akalnya untuk berguru pada setan. Khianat, kitman dan gidib adalah perbuatan yang dijalaniya sehingga mendapat kemarahan Alloh.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
51) mirit saking fakat drilan dzatsaraha / untung âlâ lan bêcik / sing Allâh tangala / pramilâ milih âlâ / yêkti tan préntah Hyang Widi / mênggawé âlâ / wong gêndhêng ngampung ngèlmi //	Dikutip dari “Fakat dzilan dzatsaraha” keuntungan baik dan buruk itu hanya Alloh Ta’ala yang tahu. Maka ketika memilih berbuat buruk, sesungguhnya bukan perintah Hyang Widi untuk berbuat buruk. Manusia itu hanya seperti orang gila yang menyembunyikan ilmunya.
52) sajatiné untung bêcik lawan âlâ / saking Hyang Maha Suci / dènirarsa mikrat / nyandhingi lâra nikmat / nikmat sinung wong gidib / ingkang sinungan / yêkti wong kang angsal sih //	Sesungguhnya lebih beruntung yang baik daripada yang buruk. Dari Hyang Maha Suci berfirman bahwa manusia itu samikrat atau selalu bersandingan dengan sakit dan nikmat. Nikmat juga diberikan kepada manusia yang gidib. Yang diberi sesungguhnya adalah orang yang mendapat kasih sayang Tuhan.
53) lamun milar ngambil ar insanusyara / myang fa inna syarrihi / rasaning manungsâ / kang duwé mring Hyang Sukmâ / rasaning Hyang Mâhâ Suci / anèng manungsâ / iku wong nyolong tokit //	Jika mengutip kalimat “ar insanusyara fa inna syarrihi” yang artinya bahwa rasa yang dimiliki manusia adalah rasa milik Hyang Sukmâ. Rasa milik Hyang Mâhâ Suci yang ada pada manusia itu adalah manusia yang mencuri tauhid.
54) candhak rawud kinaryâ bândhâ musibat / dadi mèn kandêl ati / tan mangkono lirnyâ / rasaning Hyang Kang Mulyâ / tambas sumuk wong bèr-budi / rasaning titah / kaudanèn ing Widi //	Lalu datanglah harta dan musibah. Jadi agar hatinya menjadi tebal, seperti itulah rasa yang diinginkan oleh Hyang Kang Mulyâ. Mengalirlah rasa panas orang berbudi atau rasa milik ciptaan yang diujani (rahmat) oleh Widi.
55) bédâ gawé kinaryâ ngampung musibat / iku praboting tégbir / latul lawan ékram / sabil mangèsthi pêjah / jatiné manungsâ luwih / ingkang ginanjar / dudu wong gêmbring baring //	Berbeda lagi jika berperilaku untuk menyembunyikan musibah, itu sesungguhnya piranti takbir, latul dan akram. Sabil sudah pasti mati. Sesungguhnya manusia yang lebih akan pahala itu bukan manusia yang tidak tahu tata krama.

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
56) yèn wong gêmbring durâkâ dunyâ akérat / wajib dipunjuwingi / pinurat sinêmpal / dèn jur cinacah-cacah / ingobar awu dèn ungsir / barat limêngan / ing têngahing jaladri //	<i>Jika manusia yang tidak tahu tata krama itu durhaka dunia akhirat, maka wajib dibinasakan dengan cara uratnya dipatahkan, dihancurkan, dipotong-potong, kemudian dibakar menjadi abu lalu diterbangkan bersama angin ke tengah samudra.</i>
57) dosa gêdhé satruné kang murbèng alam / satruné nabi wali / mukmin lan naléndrâ / bupati lan satriyâ / sagung kawulaning Widi / sâpâ uningâ / dèn kêbat anandangi //	<i>Dosa besar menjadi musuh Tuhan, musuh nabi, wali, mukmin, dan ratu. Bupati dan satria, seluruh hamba Widi. Siapa saja yang mengetahui dengan cepat menjadi musuhnya.</i>
58) sabab déné uripé lir bêrkasakan / mêrkongkong nyilih ragi / lumaku dèn ruwat / béda wong bèr-budiman / prâ malékat ngrêksèng budi / sâpâ uningâ / sétané mlayu gêndring //	<i>Penyebabnya adalah karena hidupnya itu urakan, bersantai dan hanya meminjam raga, tingkah lakunya harus selalu diruwat Berbeda dengan orang yang berbudiiman, para malaikat menjaga akal budinya. Siapa yang tahu, setan sudah berlari terbirit-birit.</i>
59) wus dilalah âlâ tanpâ sah utâmâ / dêstun unggul kang wiwit / nêngahi kasoran / wêkasan mêtthi tiwas / tiwasé katêmpuh dhiri / rusaking jasad / margâ tan dèn kawruhi //	<i>Sudah tentu buruk tanpa sah yang utama. Sebenarnya saja baik didepan, ditengahnya jelek, dibelakang pasti mati. Matinya juga karena dirinya sendiri, rusak jasadnya karena tidak diajari.</i>
60) pramilané dèn émut ugêring gêsang / dadyâ sundhul lêngit / kabudayanirâ / sêktiâ mândrâ gunâ / ngajiâ dèn kongsi miwir / dèn kadi dhalang / dènira marnâ ngèlmi //	<i>Maka diingatlal aturan hidup. Jadilah manusia yang dapat menggapai langit, berbudaya, sakti mandra guna. Mengajilah disampaikan luas, agar seperti dhalang yang sedang bercerita tentang ilmu.</i>
61) nora suwé manungsâ sagêbyar kilat / antêp gingsiring ati / yèn mantêp trus mulyâ / yèn ginggang sanalikâ / tinêmpuh bêbâyâ prapti / imané pêcat / pinancingan brêngkutis //	<i>Hidup manusia tidaklah lama hanya sekejap kilat. Hidup manusia tergantung dari mantap dan ragunya hati. Jika mantap, maka terus mulia, tetapi jika ragu, seketika akan bertemu bahaya diakhir. Imanya hancur sebab terpancing oleh nafsu.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
62) lamun nora ginulang kêmdhèning tyas / rikuh tur isin-isin / yèn tuman manah was / dadi sawiyah-wiyah / ngrêksa kagunganing Widi / praptaning ajal / kudu angati-ati //	<i>Jika tidak dipelajari cara mengemudikan hati, maka akan menjadi segan dan juga malu. Jika terbiasa hati itu was-was, maka akan menjadi teraniaya dalam menjaga iman kepada Widi. Sampai matipun harus hati-hati.</i>
63) angling ngucap punika praptaning ajal / dadya pratingkah lair / sayêkti tan bêda / tur sami sanalika / kalah kèdhap antêp ati / tinabok datan / sumêdyang anggêtihi //	<i>Ucapan tersebut sampai mati, menjadi tingkah laku lahiriah. Sesungguhnya tidak berbeda dan sama seketika kemantapan hati kalah meski hanya sebentar. Tanpa dipukulpun sengaja mati.</i>
64) kari éling rinêksa imané mulya / wanuh winenang wani / yèn sampun ginulang / ginêlung lènyêp ing tyas / nora malik tangguh siji / wong sura panggah / wong jêrèh jêjêmbêri //	<i>Tinggal mengingat dijaga iman mulianya. Terbiasa diperbolehkan untuk berani (Wanuh winenang wani), jika sudah diajari menghilangkan keraguan dalam hati tidak akan berubah keyakinannya. Orang yang berani itu sentosa, orang yang ragu mengotori dunia.</i>
65) bêda lawan wa{kaca 136}nuh wanining winenang / wanuh pinawor ing sih / wenang sinêngaja / wani mangsah pracaya / anglakoni karya bêcik / têrusé manah / ngêmban khadirat suci //	<i>Berbeda dengan wanuh wanining winenang. Wanuh yaitu bersenggama, wenang yaitu disengaja, wani yaitu memusuhi kepercayaan untuk bertindak baik sebagai penerus hati dalam mengemban tugas suci.</i>
66) nora nana undha usuke wong éklas / pratingkah trusing ati / ati trus paningal / ngèstrènan ing pangéran / sêrêng tyas amukul sisip / kèdêk katimpah / kapilês tanpa kongkih //	<i>Tidak ada tingkatan bagi orang yang ikhlas, karena ikhlas adalah perwujudan hati yang diteruskan ke mata. Menghadaplah kepada Tuhan. Hatinya berani melawan kebatilan meskipun terinjak, tertimpa, dan terlindas tidak akan bergeming</i>
67) êndi liré kamudhining tus santosa / sidik amanat tablih / rêringkêsing rahsa / têmên mantêp wigatyang / babakuné iman suci / datanpa lawan / ing urip têngg pati //	<i>Yang mana maksud dari pedoman untuk kesentosaan adalah sidik, amanah, dan tabligh. Untuk mempermudah, perhatikanlah sungguh-sungguh dan mantap pedoman iman yang suci, tanpa lawan dari hidup sampai mati.</i>

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
68)ila-ila ujar pituturing sastrå / sing amral sanusiri / trusing dalil Kur'an / linaras babuning tyas / katêrsandhan præjå niti / mingsil pralambang / winèstu anyêktèni //	Ajaran kebaikan sastra yang berupa amral sanusiri merupakan lanjutan dalil Al-Qur'an yang disesuaikan dengan dasar hati. Ditandai dengan terlihatnya ajaran dan nasehat yang harus diperhatikan sungguh-sungguh.
69)nora bakal kumprå nglawan bèr-budiman / kadyå minyak lan warih / kalis sak jêg irå / nanging tâ åjå inå / pitutur kang amrih bêcik / lawan dalil nas / kadis ijêmak mingsil //	Tidak mungkin yang kotor sebanding dengan yang berbudi. Diibaratkan seperti minyak dengan air, tidak akan dapat bercampur selamanya. Tetapi janganlah menghina perintah yang memberi petunjuk kepada kebaikan dan juga dalil nas, hadist, ijmak, dan nasehat.
70)wêkasané ngudhêg pêpêté ing akal / saking dènirå langib / kawulaning Allåh / trimå dadi jênggèsan / dèn têmên antêp ing ati / lan åjå ngambah / ajail ing sêsami //	Akhirnya mengaduk-aduk atas kebuntuan akalnya. Karena dirinya hamba Alloh yang melarat, hanya pasrah sebagai gelandangan. Disungguhkanlah kemantapan hati dan jangan mencoba berbuat buruk terhadap sesama.
71)ywå calimut lan åjå goroh ing ujar / lan malih toging urip / pêng-pênganing tékat / tan kênaå api ora / gêrgêt saut båndhå wani / ywå dadi bérak / yèn wani iku bêcik //	Jangan suka mencuri dan berbohong dalam berbicara apa lagi sampai mati. Tekad yang baik itu jangan sampai terbawa nafsu berani untuk mencuri. Jangan menjadi orang kotor, jika berani jadilah orang yang baik.
72)åjå nganti jalmå anggulang manah was / was-was manuting éblis / yêkti nora bakal / ing prænaå iman rusak / nalar wêdi dadi silip / wong jêrèh jarak / jêjêroané sêpi //	Jangan sampai manusia belajar menjadi was-was, menuruti iblis. Sesungguhnya tidak akan iman dalam hati rusak, ketakutan menjadi kebohongan. Penakut itu penurut karena dalam hatinya sepi.
73)jalmå manah yèn tâ kênaå ingaran / ngrèh kråså panas pêrih / énak lan kapénak / nadyan anjing kawilang / ambêg jêgug lawan wani / sukur oléyå / angalap råjå pèni //	Hati manusia jika boleh diesbut memerintah terasa panas dan perih, enak dan nyaman meskipun tergolong sebagai anjing. Hanya berani mengendus dan menggonggong, syukur bisa meminta barang yang diinginkan

Lajêngipun tabel

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
74) kabutuhé nyakot jêgug lan ambêtan / kabutuhirâ malih / nadyan tan ambêtan / anjêgug nora pisan / mung wani anyakot gênjik / nora kabuwang / ngambah lataring jalmi //	Kebutuhannya hanya menggigit, menggonggong dan mengendus. Kebutuhannya lagi walaupun tidak mengendus, menggonggong tidak sekali, hanya berani menggigit anak babi, tidak membuang saat menginjak halaman manusia.
75) witné asu datan jêgug lan ambêtan / tan nyokot tur gêgudhig / kuru sêngkoyongan / tinimbang lan wong rucah / sawiyah-wiyah ing urip / bêcik srênggâlâ / lawan wong jêrèh ati //	Sebabnya anjing tidak mennggonggong dan mengendus, tidak menggigit dan korengan, kurus sempoyongan jika dibandingkan manusia rendahan. Sengsaranya selama hidup masih lebih baik srigala daripada orang yang penakut.
76) kari kêna pinitayan mangan tinjâ / lan kêkomprâ gêgingsir / ajêrèh manah was / tan étung tanpâ ilat / datan wani pādha siji / pan dudu titah / urip pêngawak tai //	Tinggal bisa dipercaya makan tinja dan menyingkirkan kotorannya. Penakut hatinya was-was, tidak menghitung tanpa diucapkan, tidak berani satu lawan satu. Tetapi bukan merupakan perintah untuk hidup berwatak kotor.
77) pādha âlâ amêsthi bêcik srênggâlâ / mulâ saguning urip / pādha gêgulangâ / âjâ tuman lir tinjâ / âpâ jêrèh âpâ wani / yèn jêrèh mārâ / tan wurung dèn patèni //	Sama-sama jelekpun pasti lebih baik srigala. Oleh karena itu selama masih hidup belajarlâh, jangan dibiasakan seperti kotoran. Apa takut apa berani. Jika ketakutan yang datang, pada akhirnya dibunuh juga.
78) yèn wong jêrèh awêdi-wêdi manah was / tumindak lan kuwatir / pêngrâsâ istiyar / ngalingi ingkang jasad / tyas sirâ pan ora isin / apêndirangan / sajaké minggrang-minggring //	Jika penakut itu hatinya takut dan was-was. Perilakunya dengan kekhawatiran, perasaan ikhtiyarnya terhalang akan badannya. Hatinya tidak akan malu, matanya terbelalak seolah-olah ketakutan.
79) kang sawênèh gorohé angayap-ayap / pêngrâsâ wus tan kêksi / jatiné kuwangwang / mên dhak kalingan padhang / krêntêgkê sâyâ dumêling / nadyan mênêngâ / iku ênênging tai //	Yang lainnya yaitu bohongnya keterlaluhan. Dikiranya tidak ada yang tahu, tapi kenyataannya tahu semua. Setiap tertutup cahaya Niat bohongnya semakin terlihat. Meskipun diam, itupun hanya diamnya kotoran.

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
80) mêngok-mêngok kêtrajang jêmbêré mubal / gubras ciniri-ciri / ing sacandhak-candhak / dênirâ buwang tilas / tur wruh tumindak lan silip / pan wus jinarag / sêdyâ tangis bilahi //	Berteriak-teriak terkena tanda-tanda aibnya sendiri yang semakin terlihat. Dimanapun dia membuang jejak dan melihat perbuatan yang buruk, tetapi hal itu sudah pasti hanya akan mendatangkan tangis celaka.
81) gruyah-gruyuh anggéndholi tawang-towang / kêplèsèt tibâ dhiri / sâpâ ingkang tiwas / iyâ wong kang sugih was / sawiyah wong dèn gorohi / dimènè sasar / ing sêjâ âjâ prapti //	Kemiskinan hanya akan membawa dirinya kesepian, tergelincir dan terjatuh. Siapa yang akan rugi, tentu orang yang penuh akan was-was. Setiap orang dibohongi supaya tersesat tidak sampai tujuan.
82) dhêmên ngèmbèt-èmbèt nalar kaluputan / amrih katon dumêling / awaké wong limpat / rékané wus dèn anam / nêmuâ bécik pribadi / tan wurung tiwas / tinagih wong sabumi //	Suka menjelek-jelekan perkara yang salah agar terlihat sebagai orang yang pandai. Orang licik itu akalnya sudah diatur agar seluruh kebaikan itu dapat jatuh pada dirinya. Tetapi pada akhirnya hanya merugi dan ditagih oleh manusia sebumi.
83) arjaning rat arjané jagat niskârâ / arjanirèng pamuji / sing surâ nrus bisâ / basuki amrih mulyâ / tanpâ lawan wong bèrbudi / mantêp ing tindak / tanduk pênggawê bécik //	Keselamatan dunia dan jagad seluruh makhluk ini berada pada doamu. Yang berani itu bisa selamat dan mendapat kemuliaan tanpa memusuhi orang berbudi. Mantap dalam berperilaku baik.
84) dalil jalal jamal kamal lawan kahar / rêrêngganing Hyang Widi / jalal kaélokan / jamal agung têngêsnyâ / kamal sampurnâ prituwin / kahar misésâ / kunjuk ingaras kursi //	Dalil “Jalal jamal kamal dan kahar” adalah perhiasan Hyang Widi. Jalal berarti keindahan, jamal berarti agung, kamal berarti sempurna, dan kahar berarti penguasa. Empat perkara tersebut ditujukan kepada Alloh yang Duduk di ‘Arasyi.
85) barang gawé pangucap pratingkah arjâ / yêkti dadi pamuji / tinarimèng sêmbah / anjunjung kaluhuran / angagungkên ing Widi / paèsing iman / rêrubâ ing tyas éling //	Setiap perkataan dan perilaku yang membuat selamat itu sesungguhnya menjadi doa yang diterima dalam beribadah. Menjunjung keluhuran dan mengagungkan Widi, hal tersebut merupakan perhiasan iman supaya hati selalu ingat.

Lajêngipun *tabel*

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbiring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbiring Baring
86)wus pinêsthi pamangsul ing tyas raharjâ / têmên-têmên winorsih / pinarcayèng Sukmâ / kandêl datanpâ sâma / yèn wus kandêl âpâ pinrih / sasêdyanirâ / jinurung tan ngluputi //	<i>Sudah pasti bahwa semua itu kembali pada hati yang selamat. Penuh kasih sayang dan dipercaya oleh Sukmâ. Apabila hatinya sudah penuh kepercayaan sampai tidak dapat diumpamakan lagi, sesungguhnya ia akan selalu mendapat pertolongan.</i>
87)nora kêna banyak-minyak kang panêmbah / wêdi was-was kuwatir / kumitir tyas bubrah / dudu êmpaning sêmbah / lan gunâ satâtâ prapti / namung ngarahâ / bèr-panggah surâ wani //	<i>Tidak boleh menjadi hamba yang ragu, penakut, was-was, dan khawatir. Khawatir hatinya rusak itu bukanlah ibadah, dan kegunaan aturan ini sampai akhir hanya untuk mengarahkan agar penuh keselamatan dan keberanian</i>
88)bèr lan panggah surâ wani pan ingaran / bèr pangarah linuwih / murkâ mring raharjâ / ngangah-angah bêkmulyâ / panggah kukuh ing pamuji / santosâ dhadhag / gêmî mring nalar bêcik //	<i>Penuh keselamatan dan keberanian yaitu penuh akan petunjuk yang lebih, gila akan keselamatan, dan ingin penuh kemuliaan. Teguh dalam berdoa, berani menjaga keselamatan dan suka berbuat baik.</i>
89)surâ wani anggatèkakên mring nalar / nora narimâ gêmbiring / nglabuhi utâmâ / ngêdohi inâ nisthâ / wani tan kèwuhan pamrih / tan ulap ing lyan / tan wêdi pâdhâ siji //	<i>Berani memperhatikan dalam berpikir, tidak menerima ketidak aturan. Menjalankan keutamaan, menjauhi kenistaan. Berani tanpa terhalang pamrih, tanpa takut kepada orang lain, dan tidak takut berhadapan satu lawan satu.</i>
90)saking kudu anyuthat akalé sêtan / pramilâ lamun kêni / âjâ milih âlâ / wajib milih utâmâ / apês-apêsé wong urip / nora kuduâ / ingaranan wong bêcik //	<i>Memang harus menghilangkan akal setan. Oleh karena itu jika bisa jangan memilih kebatilan, wajib memilih yang utama. Serugiruginya manusia itu tidak harus disebut sebagai orang baik.</i>
91)mung bisaâ têtêp ingaranan jalmâ / âjâ ingaran tai / êndi liré tinjâ / jêgogos sirâ ânâ / kasêbut tlotok ing jalmi / abêlarongan / milâ ingaran tai //	<i>Sebisa mungkin tetap disebut manusia. Jangan sampai disebut kotoran, yang mana kekotoranmu akan diam saja ketika disebut keturunan manusia hina. Oleh karena itulah disebut manusia kotor.</i>

Lajêngipun tabel

Asiling suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring	Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring
92)gubras bacin nora sinandhang priyânggâ / sagunging wong mrangguhi / mimisuh sadâyâ / nadyan sisingidanâ / ambuné andulêg sisip / tansah dèn ucap / sêdéné kang angising //	<i>Bau busuknya tidak hanya terkena untuk dirinya sendiri. Semua orang yang bertemu menghujat semua. Meskipun bersembunyi, bau busuknya masih tercium dan selalu dikatakan dirinya buang air.</i>
93)wong dêlondong bok iyâ anganggo pêmah / tan wruh kaciprat najis / dumadak jinarag / têkâ nora rinuwat / pramilâ sagunging urip / balané datan / sinandhang raga dhiri //	<i>Orang yang buang air itu seharusnya tau tempat. Tidak tahu kalo dirinya itu terkena najis, justru sengaja dating tanpa dibersihkan. Oleh karena itu selama hidupnya, temannya tidak lain hanya dirinya sendiri.</i>
94)bâpâ babu kaki nini mélu kambat / rowang tatânggâ sami / anak putu miwah / wêruhnya wus gêgubras / rusak ingkang prâjâ niti / bubrah ing nalar / awit gêdublong siji //	<i>Bapak, ibu, kakek, nenek, juga terkena (keburukannya). Pembantu dan tetanggapun juga. Anak, cucu, semuanya sudah terkena buruknya. Rusak hatinya, rusak akalunya hanya karena kotoran satu.</i>
95)nora mirib tinimbang lan purwanirâ / anguntragakên bumi / nugrâhâ ruhârâ / mêmurung sih ing Sukmâ / sanadyan têrus syargadi / myang dhindhing jalal / camah sing tlotok siji //	<i>Tidak sesuai jika dibandingkan dengan awalnya. Bumi diguncangkan, dan balasan ini menyebabkan kepanikan menghilangkan kasih sayang Sukmâ meskipun terus meminta dan berdoa kepada kemuliaan Tuhan. Hal ini dikarenakan kotoran satu tadi.</i>
96)pârâ arwah wahyu myang pârâ nurbuwat / malékat widâdari / sagung sipat samar / saèstu langsung lanat / mring wong urip ngaku tai / gêdublong komprâ / datan wêruh ing bécik //	<i>Arwah, wahyu, nurbuwat, malaikat, dan bidadari semua yang berwujud ghaib, sesungguhnya langsung melaknat orang yang hidupnya seperti kotoran. Tidak merasa bahwa dirinya adalah manusia kotor dan tidak mengetahui tentang kebajikan.</i>
97)titî tamat kang sêrat mingsil pralambang / jaman ingaran gêmbring / kang darbé têtilas / punjul samaning titah / dyan ronggâ ing maèspati / siwâyâ nâtâ / mantu Sri kaping kalih//	<i>Akhir dari serat perlambang kebaikan ini. Jaman yang disebut gêmbring ini memiliki tanda yang melebihi Nabi. Dyan ronggâ ing Maespati, mantunipun Ratu ingkang kaping kalih.</i>

Wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika wontên cathêtan *terjemahan*-ipun. Pirêmbagan bab cathêthan *terjemahan teks Sêrat Gêmbring Baring* kaandharakên ing ngandhap mênika.

1. Sêsêbutaning Roh Kang Mâhâ Sampurnâ (Hyang Widi, Hyang Suksmâ, Suksmâ, Widi)

Wontên ing SGB mênika dipunsêbutakên têtêmbungan ingkang ngêmu têngês roh ingkang mâhâ sampurnâ, utawi panguwasaning jagad miwah isinipun. Sêsêbutan mênika nêdahakên dâya pangaribawâ saking panganggitipun SGB, sâhâ kanggé jumbuhakên paugêran sêkariipun. Wontên ing *terjemahan*, sêsêbutan mênika botên dipuntêngêsi, amargi têtêmbung-têtêmbung mênika dados ciri khas saking *teks Sêrat Gêmbring*.

2. Sastrâ Jâwâ sâhâ Sastrâ Arab

Sastrâ mênika asalipun saking wandâ ‘sas’ sâhâ ‘tra’ (sansekerta). Sas mênika têngêsipun mulang, tra têngêsipun alat. Têtêmbung sastrâ têngêsipun piranti kanggé mulang. Wontên ing SGB mênika jinisipun sastrâ wontên kalih, Sastrâ Jâwâ sâhâ Sastrâ Arab. Wontên ing *terjemahan*, têtêmbung Sastrâ Jâwâ sâhâ Sastrâ Arab botên dipuntêngêsi, amargi têtêmbung-têtêmbung mênika dados ciri khas saking *teks Sêrat Gêmbring*.

3. Gêmbring

Têtêmbung ‘gêmbring’ ingkang dados irah-irahaning sêrat mênika botên dipuntêngêsi. Nanging têtêmbung ‘gêmbring’ ing salêbêting *teks* dipun-*terjemah*-akên utawi dipuntêngêsi urakan utawi botên sagêd diatur supados jumbuh kaliyan *konteks*-ipun ingkang nyariosakên tiyang ingkang botên kagungan tâtâ krami.

4. Wang

Wang ing salêbêting *teks* SGB ‘lamun nyêkêl dhuwit suwang’ mênika botên dipun-*terjemah*-aken. Amargi wang mênika têngêsipun arta ingkang cacahipun gangsal arta. Sanèsipun inggih mênika gunggung samantên sampun botên dipunpanggihi malih ing pagêsan samênika.

5. Têtêmbungan ingkang kapêndhêt saking *Al Quran*

Wontên ing *teks* SGB mênika dipunsêbutakên têtêmbungan ingkang kapêndhêt saking *ayat-ayat Al Quran*. Têtêmbungan mênika antawisipun *ar innasyura*, *wa'mal miskala dzarotin*, *sâhâ amral sanusiri*. Ing *terjemahan*, têtêmbungan mênika botên dipuntegêsi supados jumbuh kaliyan *konteks* agami Islam ingkang kawrat ing SGB mênika.

6. Piwulang *Moral* ing Salêbeting *Têks Serat Gêmbiring Baring*

Moral mênika prakawis ingkang gayut kaliyan kaprigêlan kanggé nêmtokakên saé botênipun tindak-tanduk (Haricahyono, 1995). *Moral* ugi sagêd dipuntegêsi piranti kanggé ngukur lêrês botênipun, saé botênipun solah bawaning priyantun. *Ajaran moral* inggih mênika piwulang ingkang wontên gayutipun kaliyan tindak-tanduk ingkang ngêtingalakên *akhlak* utawi budi pakarti.

Moral botên namung gayut antawisipun manungsâ kaliyan manungsâ sanès, nanging ugi gayut kaliyan tumindakipun manungsâ dhumatêng Gusti, manungsâ kaliyan priyantun sanès, sâhâ manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun. Piwulang *moral* ingkang wontên ing *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênika wontên ing *tabel* nggandhap mênika.

Tabel 20: Piwulang moral ing teks *Sêrat Gêmbring Baring*

No.	Jinising moral	Wujud Piwulang moral	Indikator	
			Data	Kasêrat ing
1.	Manungså dhumatêng Gusti	a. Èstu anggènipun ndêdongå	lamun têmên kalêksanan ing pamuji / mulyané kang sarirå //	SGB/Dha/p6/g9-10
			arjaning rat arjané jagat niskårå / arjanirèng pamuji /	SGB/Dur/p83/g1-2
			panggah kukuh ing pamuji / santoså dhadhag / gêmî mring nalar bécik //	SGB/Dur/p88/g5-7
		b. Sampun ngasorakên piwulanging Gusti	wong maoni mring dalil / nacat kodrat tolah / sâyå sinungan lanat /	SGB/Dur/p13/g2-4
			éstuning ujar / åjå maido dalil //	SGB/Dur/p31/g5-6
			lawan åjå maido kadis ijêmak / tuwin pralambang mingsil /	SGB/Dur/p32/g1-2
		c. Nêtêpi <i>sidiq, amanah, tabligh, sårå nêbihi khianat, kitman sårå gidib</i>	kocap sidik amanat tablêg ingaran / wajib tigang prakawis / pikukuhing iman / tigå malih ingucap / kiyanat kitman lan gidib / pêcating iman / dumunung sih ing Widi //	SGB/Dur/p37/g1-7
			sêsukêr tigang prakawis / satruning Allah / kiyanat kitman gidib //	SGB/Dur/p44/g6-7
			tan kêna ginggang / sidik amanat tablih //	SGB/Dur/p44/g6-7

Lajêngipun *tabel*

No.	Jinising <i>moral</i>	Wujud Piwulang <i>moral</i>	<i>Indikator</i>	
			<i>Data</i>	Kasêrat ing
	Manungså dhumatêng Gusti		kiyanat kitman lan gidib / ingkang dèn angkah / kiyas karsaning Widi //	SGB/Dur/p50/g5-7
			êndi liré kamudhining tus santoså / sidik amanat tablih /	SGB/Dur/p67/g1-2
		d. Nêtêpi rukuning Islam	wus wajibé sagunging urip / sahadad lawan salat / påså malhipun / jakat pitrah tâtå Islam / munggah kaji yèn kuwåså ingkang margi / kawruhånå dénirå //	SGB/Dha/p10/g5-10
2.	Manungså kaliyan priyantun sanès	a. Nebihi nalar ingkang busuk	walaté sêbarang ingkang / handarbèni nétrå kuping / tuwuh ing råså pêngråså / arus amis kang agêthing / sayêkti anêmahi / wong kasurang tuman busuk /	SGB/Sin/p4/g1-6
			wong busuk tuman dé sépak / ing ngêpak samining urip /	SGB/Sin/p14/g1-2
			sik komprå sâyå kèri / nèng donyå kêkêl galuruh / anutuh raganirå / sâyå wuwuh kang bilahi /	SGB/Sin/p17/g5-8
			mulå dèn sinauwa / åjå tuman busuk /	SGB/Dha/p14/g6-7
			rusak tanpå kêrånå / awiwitan margå saking nalar busuk / mamadati lawan bangsat /	SGB/Dha/p33/g3-6

Lajêngipun *tabel*

No.	Jinising <i>moral</i>	Wujud Piwulang <i>moral</i>	<i>Indikator</i>	
			<i>Data</i>	Kasêrat ing
	Manungså kaliyan priyantun sanès	b. Wajib anggêgulang tumindak ingkang saé	milå saguning jalmi / gêdhé cilik anom sêpuh / miwah pawèstri priyå / wajib gêgulang ngasami / dipun-émut marang kang dadyå tulådhå //	SGB/Sin/p23/g5-9
			saraté wong golèk bêcik / wajibing gêsang / anyinggahi bilahi //	SGB/Dur/p2/g5-7
			dèn têmên antêp ing ati / lan åjå ngambah / ajail ing sêsami //	SGB/Dur/p70/g5-7
		c. Tansah sawung sårå njagi tåtå krami	utamané sawungan lan anglir / lan wong ingkang samyå ulah nalar / lan wong mangulah ngèlmuné / wus pasthi manggih untung / nora tunå sêbarang budi /	SGB/Dha/p24/g1-5
3.	Manungså kaliyan dhiri pribadinipun	a. Tansah ngèlmi pados	kasèp nora biså sambat / tan kêlå sêmåyå ngaji /	SGB/Sin/p11/g1-2
			mulå dèn sinauwa / åjå tuman busuk /	SGB/Dha/p14/g6-7
			angawruhi ing sastrå Jawi / miwah aksårå Arab / bangbuné krahayun / salah siji wong agêsang / åjå lumuh ing sastrå Arab myang Jawi / sokur wignyå sêdåyå //	SGB/Dha/p30/g1-9

Lajêngipun *tabel*

No.	Jinising <i>moral</i>	Wujud Piwulang <i>moral</i>	<i>Indikator</i>	
			<i>Data</i>	Kasêrat ing
	Manungså kaliyan dhiri pribadinipun		kocap ing dalil nas / sakrupaning agêsang / nora kêna tuman lali / sarat ginulang / marang ing nalar bécik //	SGB/Dur/p30/g4-7
		b. Wajib ngamalakên tumindak saé	walêsé amal puniku / kang karya wong satunggal / turunira tanpa wilis / samya nampi wêwalês amaling tåpa //	SGB/Sin/p21/g6-9
			amal sakêlaring sêmut / åla bécik pinanggya / êndi ta liré kang margi / amrih mulya gêgulangên saking sastra //	SGB/Sin/p24/g6-9
		c. Nêbihi kanisthan	lamun sirå mrih arjaning dhiri / ing ngêdohnå barang tindak nistha / kang tan patut lan ing akèh / miwah walêring guru / Gusti lawan båpa myang kaki / babu myang sanak tuwa / wajibing nituhu /	SGB/Dha/p7/g1-7
			pramilå dipuncêgahå / åja amrih marang pênggawé nisthip /	SGB/Pang/p30/g1-2
			åja kongsi gêgingsir / rumêkseng tyas arja / åja tumibèng nistha /	SGB/Dur/p5/g2-4

Lajêngipun *tabel*

No.	Jinising <i>moral</i>	Wujud Piwulang <i>moral</i>	<i>Indikator</i>	
			<i>Data</i>	Kasêrat ing
	Manungså kaliyan dhiri pribadinipun	d. Nêbihi botoh sâhå goroh	anom tuwå èstri priyå / gêdhé cilik sudagar miwah tani / sanadyan kang bângså luhur / yèn ngambah bobotohan / adu-adu rêrékan apus-pingapus / kurang gawé wong agêsang / dadyå kasukaning éblis //	SGB/Pang/p7/g1-7
			upåmå doså ing jagat / yèn manungså bobotoh mamadati / doså lårå kukum lampus /	SGB/Pang/p24/g1-3
			madati lawan botohan / bâpå babu nirå pênggawé éblis /	SGB/Pang/p28/g1-2
		e. Nêbihi madat	malih margané cilåkå / yèn wong urip nyênyêkrok mêmadati / anggêgulang mangan apyan / iku bubrah ing tâtå / rågå rusak bêncirih mring karya ngêpyuk / nèng donyå manggung sungkanan / umur irå mëndap mêdip //	SGB/Pang/p13/g1-7
			yèn wong urip duwé rékå madati / kasurang kadarung-darung / curês ingkang dêrajat / calimuté tan mari luput sinêmbur /	SGB/Pang/p23/g2-5
			sanadyan mring jasadipun / rusak tanpå kêrånå / awiwitan margå saking nalar busuk / mamadati lawan bangsat /	SGB/Pang/p33/g2-4

Lajêngipun *tabel*

No.	Jinising <i>moral</i>	Wujud Piwulang <i>moral</i>	<i>Indikator</i>	
			<i>Data</i>	Kasêrat ing
	Manungså kaliyan dhiri pribadinipun	f. Nahan håwå nêpsu	ala-alané manungså / nora kalap ing sahwad ngapirani/ pêng-pênganing tékat / tan kêna api ora / gêrgêt saut båndhå wani /	SGB/Pang/p22/g1-2 SGB/Dur/p71/g3-5
		g. Narimå kanthi saé	iyå kono ênggoné uwong narimå / bahyanira pan uwis /	SGB/Dur/p9/g1-2
		h. Kêdah mantêp, botên ginggang anggènipun nindakakên nalar	nora kêna minyak-minyik / wong ulah nalar /	SGB/Dur/p39/g5-6
			pêsthi tan kêna ginggang / nora kêna wêdi-wêdi / tan kêna tuwas / manungså amrih luwih //	SGB/Dur/p47/g4-7
			åjå nganti jalmå anggulang manah was / was-was manuting éblis /	SGB/Dur/p72/g1-2
			nora kêna banyak-minyak kang panêmbah / wêdi was-was kuwatir /	SGB/Dur/p87/g1-2

Saking *tabel* piwulang *moral* mênika sagêd dipunmangrêtos i bilih jinis piwulang *moral* ingkang wontên salêbêting *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênika wontên tigâ. Piwulang *moral* kasêbut inggih mênika gagayutan antawisipun manungsâ dhumatêng Gusti, gagayutan antawisipun manungsâ kaliyan priyantun sanès, sâha gagayutan antawisipun manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun.

B. Pirêmbagan

Adhêdhasar wosing panalitèn, pirêmbagan tumrap asiling panalitèn mênika badhé ngrêmbag isinipun *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mliginipun ngandharakên piwulang *moral*-ipun. Saking *data* ingkang sampun kapanggihakên, piwulang *moral* ingkang wontên salêbêting *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênika, jinis piwulang *moral*-ipun kapérang dados tigâ. Jinis piwulang *moral*-ipun inggih gagayutan antawisipun: (1) manungsâ dhumatêng Gusti, (2) manungsâ kaliyan priyantun sanès, sâha (3) manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun. Wondéné andharan ngéngingi pirêmbagan piwulang *moral*-ipun kaandharakên ing ngandhap mênika.

1. Manungsâ dhumatêng Gusti

Gayutipun priyantun gêsang dhumatêng Gusti ing alam donyâ mênika, titikanipun saking kuwajibaning manungsâ dhumatêng Gusti. Kuwajibanipun inggih mênika tansah émut (manungsâ kédah émut bilih piyambakipun karipta supados mituhu dhumatêng Gusti). Gayut kaliyan andharan kasêbut, badhé dipunandharakên piwulang *moral* gayutipun manungsâ dhumatêng Gusti ingkang dipunpanggihakên wontên ing *teks Sêrat Gêmbiring Baring*, inggih mênika.

a. Èstu anggènipun ndêdongå

Piwulang *moral* manungså dhumatêng Gusti ingkang sêpisanan inggih mênikå ngandharakên bilih manungså gêsang mênikå anggènipun ndêdongå kêdah têmêmên. Manungså mênikå kêdah mumuji dhumatêng Gusti. Pamujining manungså sagêd awujud tansah ngaturakên raos sukur mênåpå ingkang sampun dipunparingakên déning Gusti.

Miturut Poerwadarminta (1939: 74) têmbung ndêdongå mênikå saking têmbung dongå ingkang têngêsipun têtêmbungan bâså Arab ingkang dipunginakakên nalikå sêmbahyang. Ndêdongå mênikå pangarêp-arêp supados pinaringan karahayon saking Gusti Ingkang Måhå Kuwaos.

Gayut kaliyan andharan ing inggil, wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå wontên pupuh ingkang ngêwrat piwulang *moral* ingkang awujud ndêdongå. Piwulang kasêbut kaandharakên saking pupuh ing ngandhap mênikå.

loro pajuning wong ulah ngèlmi / bâså ngèlmu kawruh kang utåmå / kang
angsur labêt harjané / yèn tå wus têngèng hayu / hayuning tyas
anêrambahi / kêrånå sipat rahman / Hyang Kang Maha Luhur / amurahi
marang titah / **lamun têmên kalêksanan ing pamuji / mulyané kang
sarirå //**
(SGB/Dha/p6/g9-10)

Dua cara manusia belajar, yang pertama ilmu adalah ajaran utama yang dapat memberikan manfaat untuk keselamatan. Jika sudah sampai pada keselamatan, keselamatan hati mengulangi sebab sifat Rahman Hyang Yang Maha Luhur yang menyayangi ciptaannya. Apabila sungguh-sungguh berdoa, maka akan menjadi manusia yang mulia.

**arjaning rat arjané jagat niskårå / arjanirèng pamuji / sing surå nrus
biså / basuki amrih mulyå / tanpå lawan wong bèrbudi / mantêp ing tindak
/ tanduk pênggawê bécik //**
(SGB/Dur/p83/g1-2)

Keselamatan dunia dan jagad seluruh makhluk ini berada pada doamu. Yang berani itu bisa selamat dan mendapat kemuliaan tanpa memusuhi orang berbudi. Mantap dalam berperilaku baik.

bèr lan panggah surå wani pan ingaran / bèr pangarah linuwih / murkå
mring raharjå / ngangah-angah **bêkmulyå** / **panggah kukuh ing pamuji** /
santoså dhadhag / gêmi mring nalar bêcik //
(SGB/Dur/p88/g5-7)

Penuh keselamatan dan keberanian yaitu penuh akan petunjuk yang lebih, gila akan keselamatan, dan ingin penuh kemuliaan. Teguh dalam berdoa, berani menjaga keselamatan dan suka berbuat baik.

Saking pupuh mênikå sagêd dipunmangrêtos bilih ndêdonga mênikå salah satunggaling wujud tumindakipun manungså dhumatêng Gusti. Priyantun gêsang mênikå kêdah ndêdonga kanthi têtêmên supados sagêd dados priyantun ingkang mulyå. Priyantun ingkang mulyå mênikå ingkang pinaringan raharjå saking Gusti. Milå manungså ing sagunging gêsang mênikå kêdah saèstu anggènipun dongå supados mulyå sâhå rahayu ing donyå, sâhå ing akhêrat.

b. Sampun ngasorakên piwulanging Gusti

Inkang kasêbut piwulanging Gusti mênikå sadâyå ingkang dados pandoming manungså supados tansah tumindak saé. Manungså gêsang mênikå sampun pinaringan piwulang gêsang ingkang kêdah dipuntumindakakên. Sagunging gêsang mênikå botên kénging ngasorakên piwulanging Gusti ingkang awujud pandom-pandom kasêbut.

Gayut kaliyan andharan ing nginggil, wontên *teks Sérat Gêmbing Baring* mênikå wontên piwulang ingkang ngandharakên supados priyantun gêsang botên ngasorakên piwulanging Gusti. Pupuhipun inggih mênikå.

kêkês ngênês angrasulå ing kukummlah / **wong maoni mring dalil / nacat kodrat tolah / sâyå sinungan lanat** / wuwuh sêsauring adil / på géné datan / ngawruhi nalar bêcik //
(SGB/Dur/p13/g2-4)

Takut dan bersedih meminta keselamatan rosul atas hokum Alloh. Manusia yang mencela dalil, mencela kodrat Alloh, semakin mendapat laknat. Tidak mungkin bertambah keadilannya jika tidak mau belajar perkara yang baik.

ingran dalil nas iku andikaning Allah / rampung tur wus pinasthi / nora kêna ginging / pramilå gunging gêsang / kudu milih nalar bêcik / **éstuning ujar / åjå maido dalil //**
(SGB/Dur/p31/g5-6)

Yang disebut dalil nas itu firman Alloh yang telah selesai dan sudah pasti. Tidak boleh ragu, oleh karena itu seluruh manusia harus memilih hal yang baik. Sesungguhnya perkataan itu jangan sampai mencela dalil.

lawan åjå maido kadis ijêmak / tuwin pralambang mingsil / yêkti nora kêna / iyå kinâyå ngåpå / gêlêm nora anglakoni / yèn gêlêm mårå / lakonå dèn aglis //
(SGB/Dur/p32/g1-2)

Dan jangan mencela hadis, ijmak, dan tanda keuntungan. Sesungguhnya hal itu tidak diperkenankan. Bagaimanapun juga, mau tidak mau harus menjalankan. Jika bersedia, maka bersegeralah menjalaninya.

Saking mênikå sagêd dipunmangrêtosì bilih piwulanging Gusti mênikå awujud *dalil, hadis, ijmak* sårå pralambang mingsil. Pupuh mênikå ngandharakên bilih priyantun gêsang mênikå botên kénging ngasorakên piwulanging Gusti. Saking pupuh ing nginggil ugi ngandharakên bilih priyantun ingkang ngasorakên piwulanging Gusti mênikå badhé pinaringan laknat sårå botên pinaringan raharjaning Gusti. Milå manungså gêsang mênikå kédahipun tansah mirêngakên sårå nindakakên mênåpå ingkang sampun dipunwulangakên.

c. Nêtêpi *sidiq, amanah, tabligh*, sâhâ nêbihi *khianat, kitman* sâhâ *gidib*

Piwulang salajêngipun inggih mênikâ supados priyantun gêsang mênikâ nêtêpi *sidiq, amanah, tabligh*, sâhâ nêbihi *khianat, kitman* sâhâ *gidib*. *Sidiq, amanah*, sâhâ *tabligh* mênikâ prakawis ingkang ndadosakên iman priyantun gêsang kukuh. Wondéné *khianat, kitman*, sâhâ *gidib* mênikâ tigang prakawis ingkang sagêd ngrisak iman.

Miturut Poerwadarminta (1939), *sidiq* inggih mênikâ matur kanthi lêtês mênâpâ wontênipun. *Amanah* inggih mênikâ pracâyâ, sâhâ *tabligh* inggih mênikâ nindakakên tumindak saé minangkâ panêrusing tyas. Wondéné *khianat* inggih mênikâ damêl cidrâ tumrap janji. *Kitman* inggih mênikâ ingkang botên kasat mâtâ, sâhâ *gidib* inggih mênikâ goroh.

Gayut kaliyan andharan ing nginggil, wontên *teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ wontên piwulang ingkang ngandharakên supados priyantun gêsang mênikâ nêtêpi *sidiq, amanah, tabligh*, sâhâ nêbihi *khianat, kitman* sâhâ *gidib*. Pupuhipun inggih mênikâ.

**kocap sidik amanat tablég ingaran / wajib tigang prakawis /
pikukuhing iman / tigâ malih ingucap / kiyanat kitman lan gidib /
pêcating iman / dumunung sih ing Widi //**
(SGB/Dur/p37/g1-7)

Kemudian yang disebut Sidiq, Amanat, Tabligh adalah tiga perkara sebagai pengokoh iman. Sementara khianat, kitman, dan ghidhib adalah tiga perkara yang merusak iman yang merupakan tempat kasih sayang Widi.

luwih éwah akaryâ bubrah ing manah / gêgêdhêg poring éblis / wong
ngrusak dad sipat / iku tan kêna ngambah / sêsukêr tigang prakawis /
satruning Allah / kiyanat kitman gidib //
(SGB/Dur/p44/g6-7)

*Lebih berubah perbuatan, rusak hatinya menjadi rusak hanya dengan mengikuti kepuasan iblis. Manusia yang merusak sifat-sifat baik tersebut tidak boleh menginjakkan kaki (di bumi Alloh). **Ada tiga hal yang menjadi musuh Alloh, yaitu kianat, kitman, dan gidib.***

bédâ lawan sidik kêlawan amanat / tablèh praboting ngurip / budi trusing sukma / iku ingkang **linakyan** / nora tampik wong ngaurip / **tan kêna gingsang / sidik amanat tablih //**
(SGB/Dur/p44/g6-7)

*Berbeda dengan sidik dan amanah, tabligh adalah piranti kehidupan. Budi adalah penerus hati. Itu yang harus dijalani sehingga tidak ditolak oleh manusia lain. **Janganlah ragu untuk menetapi sidik, amanah, dan tabligh.***

kang sawênèh âna anggêp jajal-lanat / karya ngampung gigingsir / mapanakên akal / guguru sétan pêcak / **kiyanat kitman lan gidib / ingkang dèn angkah / kiyas karsaning Widi //**
(SGB/Dur/p50/g5-7)

*Yang lainnya ada yang disebut sebagai jajal lanat (setan), yaitu yang perilakunya sembunyi-sembunyi. Menempatkan akalnya untuk berguru pada setan. **Khianat, kitman dan gidib adalah perbuatan yang dijalani (setan) sehingga mendapat kemarahan Alloh.***

êndi liré kamudhining tus santosa / sidik amanat tablih / rêingkêsing rahsa / têmên mantêp wigatyâ / babakuné iman suci / datanpâ lawan / ing urip têkèng pati //
(SGB/Dur/p67/g1-2)

***Yang mana maksud dari pedoman untuk kesentosaan adalah sidik, amanah, dan tabligh.** Untuk mempermudah, perhatikanlah sungguh-sungguh dan mantap pedoman iman yang suci, tanpa lawan dari hidup sampai mati.*

Saking mênikâ sagêd dipunmangrêtos bilih *sidiq, amanah, tabligh* mênikâ tigang prakawis ingkang kêdah dipuntindakakên déning priyantun gêsang supados imanipun dhumatêng Gusti tansah kandêl. Wondéné *khianat, kitman sâhâ gidib* mênikâ prakawis ingkang kêdah dipuntilar, amargi tigang prakawis kasêbut inggih sipat ingkang dados satruning Gusti.

Saking katrangan ing nginggil ugi ngandharakên bilih *sidiq, amanah*, sâhâ *tabligh* mênikâ pirantining gêsang ingkang dadosakên gêsangipun priyantun mênikâ santosâ. Wondéné *kianat, kitman*, sâhâ *gidib* mênikâ tumindakipun sétan. Prakawis mênikâ manawi dipuntindakakên, saestu priyantun mênikâ badhé binaringan laknat saking Gusti. Milâ ing pagêsangan mênikâ, manungsâ kêdah nêtêpi *sidiq, amanah, tabligh*, sâhâ nêbihi *khianat, kitman* sâhâ *gidib*.

d. Nêtêpi rukuning Islam

Piwulang salajêngipun inggih mênikâ supados priyantun gêsang mênikâ nêtêpi rukuning Islam. Rukuning Islam mênikâ wontên gangsal, inggih mênikâ sâhâdad, salat, pâsâ, jakat, sâhâ minggah kaji. Miturut Poerwadarminta (1939: 532), rukun Islam mênikâ kuwajiban gangsal prakawis ingkang prayogi dipuntindakakên tumrap pêpakoning agami Islam.

Gayutipun priyantun gêsang dhumatêng Gusti ing alam donyâ mênikâ, titikanipun saking kuwajiban manungsâ dhumatêng Gusti. Tumrap agami Islam, ingkang kêdah dipuntindakakên déning priyantun gêsang mênikâ inggih nêtêpi rukuning Islam.

Gayut kaliyan andharan ing nginggil, wontên salebeting teks *Sêrat Gêmbiring Baring* mênikâ wontên pupuh ingkang ngandharakên bab piwulang *moral* gagayutan antawisipun manungsâ dhumatêng Gusti. Wujud piwulangipun inggih supados priyantun gêsang nêtêpi rukun Islam. Pupuh ingkang ngandharakên bab mênikâ inggih kados ing ngandhap mênikâ.

kaping kalihirâ ulah ngèlmi / ngèlmu wajib bab rukuning Islam / margâ wruh ing Pangérané / tan kêna apitan wruh / **wus wajibé sagunging urip / sâhâdad lawan salat / pâsâ malhipun / jakat pitrah tâtâ Islam / munggah kaji yèn kuwâsâ ingkang margi / kawruhânâ dénirâ //**

(SGB/Dha/p10/g5-10)

*Ilmu kedua yang harus dicari adalah ilmu wajib tentang rukun Islam. Karena melihat Tuhannya tidak dapat dipungkiri. **Sudah kewajibannya manusia yang hidup itu bersyahadat, shalat, puasa, zakat fitrah sesuai aturan Islam dan naik haji jika mampu, maka ilmu ini harus dipelajari.***

Saking katrangan mênikå sagêd dipunmangrêtosi bilih rukuning Islam mênikå ngèlmi wajib ingkang kêdah dipunsinaoni sâhå dipuntindakakên déning priyantun gêsang. Rukun Islam mênikå gangsal prakawis ingkang ndadosakên priyantun gêsang tansah cakêt kaliyan Gusti. Wajibing priyantun gêsang mênikå supados nindakakên sâhådad, salat, jakat, pâså, sâhå minggah kaji manawi kuwâså. Milå ing saguning gêsang mênikå, manungså wajib nêtêpi gangsal prakawis mênikå.

2. Manungså kaliyan priyantun sanès

Gayutipun manungså kaliyan sasåmå sagêd awujud tulung-tinulung kaliyan sesami, gumatos, emut kaliyan kabecikanipun sesami lan sapanunggalanipun. Gêsang ing alam donyå mênikå botên kenging sawênang-wênang kaliyan priyantun sanès amargi manungså mênikå mbêtahakên sasåmå, botên sagêd gêsang piyambak.

Gayut kaliyan andharan wontên ing inggil mênikå badhé dipunandharakên piwulang *moral* wontên ing teks *Sêrat Gêmbring Baring* ingkang gayut antawisipun manungså kaliyan priyantun sanès. Wondéné andharanipun kados ing ngandhap mênikå.

a. Nêbihi nalar ingkang busuk

Piwulang *moral* gayutipun manungså kaliyan priyantun sanès ingkang sêpisanan inggih mênikå ngèngêtakên supados manungså nêbihi nalar ingkang busuk. Nalar ingkang busuk mênikå nalar ingkang ndadosakên manungså nindakakên kanisthan sâhå nindakakên pratingkah awon dhatêng priyantun sanès.

Sampun dados kuwajibanipun manungså supados tansah nêbihi nalar busuk kaliyan sasåmå. Kanthi nilar nalar ingkang busuk mênikå, pagêsangan manungså mênikå tansah dados tentrem.

Gayut kaliyan andharan ing inggil, wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå wontên pupuh ingkang ngandharakên supados priyantun gêsang mênikå nêbihi nalar ingkang busuk. Pupuh ingkang ngandharakên bab mênikå kaserat ing ngandhap mênikå.

**walaté sêbarang ingkang / handarbèni nétrå kuping / tuwuh ing råså
pêngråså / arus amis kang agêthing / sayêkti anêmahi / wong
kasurang tuman busuk / loro dununging sastrå / Jåwå Arab nétrå kalih /
Arab têngên sastrå Jåwå nétrå kiwå //**
(SGB/Sin/p4/g1-6)

Segala penyebab celaka itu berasal dari mata dan telinga yang tumbuh dalam hati. Bau amis yang membusuk betul-betul diderita oleh manusia yang selalu berbuat busuk. Dua tempat sastra itu diibaratkan kedua mata, mata kanan itu Sastra Arab dan mata kiri itu Sastra Jawa.

**wong busuk tuman dé sépak / ing ngêpak samining urip / apêpêt
cupêting manah / kêlarahan ukur urip / mrih mati nora mati / kudu urip
nora urus / tan kêlar nyandhang mangan / turun têdhak sâyå gêmbring /
muktênirå apilênggah dadi bujang //**
(SGB/Sin/p14/g1-2)

Manusia yang tidak mengerti apa-apa itu biasa disingkirkan, diremehkan orang lain. Ia terjepit sempitnya hati, sulit mengukur hidupnya sendiri. Ia ingin mati tapi tidak mati, harus hidup tetapi dia tidak peduli dengan hidupnya sendiri. Ia tidak mampu berpakaian dan

makan. Keturunannya semakin tidak tahu aturan, keluhurannya dipersembahkan menjadi perjaka.

amalé tansâyâ âmbâ / dêlajat sâyâ nututi / têdhak turun sâyâ minggah / aninggal panggawé nisthip / **sik komprâ sâyâ kèri / nèng donyâ kèkêl galuruh / anutuh raganirâ** / sâyâ wuwuh kang bilahi / kêbanjuré iku nutuh mring Hyang Sukmâ //

(SGB/Sin/p17/g5-8)

Amalnya semakin luas, keberuntungan semakin mengikuti. Keturunannya semakin tinggi derajatnya karena meninggalkan perbuatan buruk. Manusia yang busuk semakin tertinggal, di dunia kekal merintih, menyesali perbuatannya yang semakin menambah buruknya. Selanjutnya ia menyesal kepada Hyang Sukma.

nora liyan rahina lan wêngi / kang pinikir mung pênggawé muyap / apan tâ iku labêté / manungsâ tanpa ngélmû / nora dhêngêr rukuning urip / **mula dèn sinauwa / âjâ tuman busuk** / Jâwâ Arab rong prakârâ / êndi liré dênirâ adadi wajib / sastrâ Arab punikâ //

(SGB/Dha/p14/g6-7)

Siang dan malam tidak lain yang dipikirkan hanya untuk berbuat sesat. Karena yang demikian ini adalah manusia tidak memiliki ilmu, tidak mendengarkan tata caranya hidup. Maka belajarlâh, jangan sampai terbiasa berbuat busuk. Sastra Jawa dan Sastra Arab adalah dua perkara, yang mana untukmu menjadi wajib adalah Sastra Arab.

iku luwih siya-siya / **kalêng** âyâ marang kang kari-kari / sanadyan mring jasadipun / **rusak tanpa kêrânâ** / awiwitan margâ saking nalar busuk / **mamadati lawan bangsat** / katulâ-tulâ kêtali //

(SGB/Dha/p33/g3-6)

Itu lebih sia-sia, lebih baik dilakukan terhadap yang sudah-sudah. Meskipun jasadnya rusak tanpa penyebab, ini akibat dari akal yang busuk, mencandu dan berbuat bangsat. Hidupnya selalu mengalami kesengsaraan.

Saking katrangan pupuh ing nginggil sagêd dipunmangrêtosî bilih manungsâ ingkang busuk nalaripun badhé damêl priyantun sanès cilâkâ. Saking pupuh mênikâ ugi dipunandharakên déné priyantun busuk mênikâ ndadosakân priyantun sanès botên ayêm. Milâ manungsâ mênikâ kédahipun nêbihi nalar busuk.

b. Wajib anggêgulang tumindak ingkang saé

Piwulang *moral* gayutipun manungså kaliyan priyantun sanès ingkang kaping kalih inggih supados anggêgulang tumindak ingkang saé dhatêng sasåmå. Sampun dados kuwajibanipun manungså supados tansah tumindak saé kaliyan sasåmå.

Gayut kaliyan andharan ing inggil, wontên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå wontên pupuh ingkang ngandharakên supados priyantun gêsang tansah anggêgulang tumindak ingkang saé. Pupuh ingkang ngandharakên bab mênikå kasêrat ing ngandhap mênikå.

sanadyan wong awibåwå / yèn tansah akaryå sisip / kapang marang kaluputan / têdhak turun dadi gêmbring / **milå sagunging jalmi / gêdhé cilik anom sêpuh / miwah pawèstri priyå / wajib gêgulang ngasami / dipunémot marang kang dadyå tulådhå //**
(SGB/Sin/p23/g5-9)

Walaupun orang yang berwibawa, jika selalu berbuat buruk dan merangkul kesalahan maka keturunannya kelak akan menjadi tidak tahu aturan. Maka seluruh manusia, besar-kecil, tua-muda, pria-wanita, wajib mengajarkan (kebaikan) kepada sesama, agar mengingat yang sudah menjadi suri tauladan.

kang kasêbut ing dalêm mingsil pralambang / tâtå kramaning budi / pådåå kawruhåå / ååå inå ing sarak / **saraté wong golèk bêcik / wajibing gêsang / anyinggahi bilahi //**
(SGB/Dur/p2/g5-7)

*Yang disebut didalam pertanda keuntungan itu tata krama dalam berbudi. Pelajarilah, jangan menyepelkan aturan agama. **Saratnya manusia mencari kebaikan itu selama hidupnya wajib menjauhi celaka.***

wêkasané **ngudhêg** pêpêté ing akal / saking dénirå **langib** / kawulaning Allah / trimå dadi **jênggèsan** / **dèn têmên antêp ing ati / lan ååå ngambah / ajail ing sêsami //**
(SGB/Dur/p70/g5-7)

Akhirnya mengaduk-aduk atas kebuntuan akalnya. Karena dirinya hamba Allah yang melarat, hanya pasrah sebagai gelandangan.

Disungguhkanlah kemantapan hati dan jangan mencoba berbuat buruk terhadap sesama.

Saking katrangan pupuh ing nginggil sagêd dipunmangrêtosi bilih solah bawaning manungså badhé dados tuladhå kanggé têdhak turunipun. Priyantun gêsang mênikå wajib anggêgulang tumindak saé, Manawi ingkang katindakakên awon, têdhak turunipun ugi dados awon. Milå saénipun priyantun gêsang mênikå tansah nindakakên såhå anggêgulang tumindak ingkang saé supados têdhak turunipun dados priyantun ingkang bêtik ugi. Salah satunggaling cârå anggènipun nindakakên tumindak ingkang saé inggih mênikå nuladhå dhatêng pårå priyantun ingkang dados *suri tauladan*.

c. Tansah srawung såhå njagi tåtå krami

Piwulang *moral* salajêngipun inggih mênikå supados tansah sasrawungan. Njagi sasrawungan mênikå kalêbêt *moral* ingkang gayutipun manungså kaliyan priyantun sanès. Priyantun gêsang mênikå botên sagêd tanpa priyantun sanès. Milå saguning gêsang, priyantun mênikå kêdah sasrawungan kaliyan sasåmå.

Anggènipun nindakakên sasrawungan mênikå ugi kêdah ngginakakên tumindak ingkang saé. Tumindak ingkang saé wontên ing sasrawungan mênikå badhé dadosakên priyantun kakalih mênikå untung. Manawi ingkang dipuntindakakên mênikå sasrawungan ingkang awon, mênikå temtu dadosakên botên têntrem.

Gayut kaliyan andharan ing nginggil, wontên salêbêting *teks Sérat Gêmbiring Baring* mênikå ngêwrat prakawis piwulang *moral* bab sasrawungan. Bab mênikå kaandharakên wontên ing pupuh ing ngandhap mênikå.

**utamané srawungan lan anglir / lan wong ingkang samya ulah nalar /
lan wong mangulah ngèlmuné / wus pasthi manggih untung / nora
tunå sêbarang budi / åjå lir wong cilåkä / lamun ånä catur / sêminggu
nora nglêgéwå / ungas lêngus lumaku binatang bangkit / pêngråså wus
kadhådå //**
(SGB/D/p24/g1-5)

Keutamaan bergaul dan membaur dengan manusia yang menggunakan akal dan ilmunya sudah pasti mendapatkan keuntungan, tidak rugi akan hal baik. Jangan seperti orang celaka, jika ada perbincangan, diam saja tidak memperhatikan, sombong menyebalkan seperti binatang pergi. Hatinya sudah mengakui kesalahannya.

Saking pupuh mênikå sagêd dipunmangrêtosî bilih manungså mênikå anggènipun srawung kêdah ngginakakên nalar såhå ngèlminipun. Sasrawungan ingkang ngginakakên nalar såhå ngelmi mênikå supados sami untung botên wontên ingkang rugi. Srawung kanthi saé têngesipun tansah ngatosakên pawicantênan, botên mëndêl kêkawon, utawi botên dadosakên priyantun sanès dukå. Saking pêthilan sêrat mênikå ugi ngandharakên manawi priyantun ingkang srawungipun botên saé badhé cilåkä.

Srawung kanthi saé sagêd katindakakên kanthi cârå matur ingkang mumpangati, botên gumêdhé, botên goroh, såhå pracâyå dhatêng priyantun sanès. Solah bâwå mênikå ugi kalêbêt njagi tâtå krami, amargi priyantun ingkang njagi tâtå kraminipun têngtu badhé rahayu jiwå raganipun.

3. Manungså kaliyan dhiri pribadinipun

Kajawi manungså mênikå kådah saé dhumatêng Gusti såhå dhatång sanèsipun, manungså ugi kådah saé dhatêng dhiri pribadinipun. Gayutan antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun gadhah ancas kanggé ndamêl kapribadèn ingkang saé, milå tumindakipun botên ngrugekakên piyambakipun mênåpå déné priyantun sanès. *Nilai moral mênikå gayut kaliyan sipat, tumindak,*

sâhâ kahananing jiwa. Darusuprpta, dkk (1990: 121) ngandharakên bilih sabên piyantun ingkang tumindak saé mênika ngundhuh bingah.

Gayutipun manungsâ kaliyan dhirinipun piyambak ngéngingi solah bâwâ, pracâyâ dhiri, botên kénging murkâ, âjâ dumêh saha sanèsipun. Piwulang *moral* ngéngingi solah bâwâ kaliyan dhirinipun piyambak mênika supados manungsâ mênika langkung saé anggenipun gêsang.

Gayut kaliyan andharan wontên ing inggil mênika badhé dipunandharakên piwulang *moral* wontên ing *teks Sêrat Gêmbing Baring* ingkang gayut antawisipun manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun. Wondéné andharanipun inggih kados makatên.

a. Tansah pados ngèlmi

Piwulang *moral* mênika supados tansah pados ngèlmi. Pados ngèlmi mênika kalêbêt *moral* ingkang gayutipun manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun, amargi ngèlmi ingkang dipunpikantuk mênika kanggé dhiri pribadinipun.

Ngèlmi ingkang dipunandharakên ing *teks Sêrat Gêmbing Baring mênika* wontên kalih, ngèlmi saking sastrâ Jâwâ ingkang awujud tâtâ krami sâhâ ngèlmi saking sastrâ Arab ingkang awujud rukun Islam sâhâ rukun Iman. Ingkang kalêbêt sastrâ Arab mênika dalil, hadist sâhâ ijmak. Priyantun ingkang botên purun pados ngèlmi mênika gêsangipun sangsârâ sâhâ têmtu mlêbêt nrâkâ. Bab mênika kaandharakên saking pupuh *teks Sêrat Gêmbing Baring* ing ngandhap mênika.

kasèp nora bisâ sambat / tan kêna sêmâyâ ngaji / anom tuwâ nyandhing
pêjah / ing kono goné kêpanggih / yèn pinupus ing ati / jêr kangèlan ngaji
ngèlmu / èlèk wong anèng nrâkâ / turun curês sothal-santhil / anèng donyâ
tan pègat nêmu cilâkâ //
(SGB/Sin/p11/g1-2)

***Terlambat tidak dapat mengeluh, tidak dapat menunda mengaji.** Tua muda dekat dengan kematian yang merupakan tempat bertemu (hukuman). Jika hati sudah pupus, maka sulit untuk mencari ilmu. Orang buruk tempatnya di neraka. Keturunanya mati dan melarat, didunia tidak berhenti bertemu celaka.*

nora liyan rahina lan wêngi / kang pinikir mung pênggawé muyap / apan tã iku labêté / manungsã tanpã ngélmu / nora dhêngêr rukuning urip / **mula dèn sinauwa / aja tuman busuk** / Jãwã Arab rong prakãrã / êndi liré dénirã adadi wajib / sastra Arab punikã //
(SGB/Dha/p14/g6-7)

*Siang dan malam tidak lain yang dipikirkan hanya untuk berbuat sesat. Karena yang demikian ini adalah manusia tidak memiliki ilmu, tidak mendengarkan tata caranya hidup. **Maka belajarlal, jangan sampai terbiasa berbuat busuk.** Sastra Jawa dan Sastra Arab adalah dua perkara, yang mana untukmu menjadi wajib adalah Sastra Arab.*

iku mungguh praboté wong urip / mǎngkã sampun samyã kêlampahan / salah siji kawignyané / bab tãtã kramanipun / **angawruhi ing sastra Jawi / miwah aksãrã Arab / bangbuné krahayun / salah siji wong agêsang / aja lumuh ing sastra Arab myang Jawi / sokur wignyã sêdãyã** //
(SGB/Dha/p30/g5-9)

*Ini merupakan salah satu kebutuhan hidup, padahal sudah terlaksana salah satunya yaitu tata krama. **Pelajarilah Sastra Jawa dan Satra Arab yang berisi tentang keselamatan. Jangan sampai sungkan untuk belajar Sastra Arab dan Sastra Jawa, syukur bisa pintar keduanya.***

bãsã ngélmu iku nalar kang prayogã / iman éstuning ati / **kocap ing dalil nas / sakrupaning agêsang / nora kêna tuman lali / sarat ginulang / marang ing nalar bécik** //
(SGB/Dur/p30/g4-7)

*Istilah ilmu itu akal yang baik. Iman sesungguhnya itu hati. **Tertulis dalam dalil nas semua manusia tidak boleh lupa untuk selalu belajar supaya akal menjadi baik.***

Saking katrangan mênikã ugi dipunandharakên bilih manungsã mênikã botên kénging kasêp anggènipun pados ngèlmi. Manawi kasêp sãhã tindak tandukipun awon, sampun tẽmtu piwalês sasampunipun pẽjah inggih nrãkã. Nanging manawi taksih gêsang, nasibipun nalikã ing donyã ugi awon.

Saking pupuh mênikå ugi kaandharakên wigatosipun nyinaoni ngèlmi. Saking ngèlmi mênikå nalaripun manungså badhé dados saé. Sanaesipun inggih ngèlmi mênikå praboting gêsang supados tansah pinaringan karaharjan.

b. Wajib ngamalakên tumindak saé

Piwulang moral salajêngipun inggih mênikå wajib ngamalakên tumindak saé. Ngamalakên tumindak saé kalêbêt *moral* ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun amargi amal mênikå pratingkahing manungså dhatêng priyantun sanès ingkang *dampak*-ipun wangsul dhatêng dhirinipun piyambak.

Nindakakên amal ingkang dipunsêbutakakên ing *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênikå antawisipun paring êmas sâhå arta kanggé pâlå krami, sadâyå ingkang dipunwicantênakên, tindak tanduk ingkang saé, sâhå nindakakên pêdamêlan ingkang dipunrêmên. Nalikå manungså nindakakên tumindak saé, priyantun sanès têmtu kraos sênêng sâhå badhé balês tumindak saénipun, sâhå dipunêmut dugi têdhak turunipun. Bab mênikå kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbring Baring* ing ngandhap mênikå.

iku kabèh ingran amal / katêmu ing donyå akir / ing sak turun-turun têdhak / milu kuwalêsan bêcik / pan tikêl sèwu luwih / **walêsé amal puniku / kang karya wong satunggal / turunirå tanpå wilis / samyå nampi wêwalês amaling tâpå //**
(SGB/Sin/p21/g6-9)

Itu semua disebut amal yang akan dipertemukan di akhirat. Seluruh keturunannya ikut mendapat balasan yang baik dan berlipat-lipat. Balasan atas amal yang dilakukan satu orang, keturunannya tanpa kecuali semua mendapat balasan atas amal kebaikan.

iki saking dadil Kur'an / yakmal miskala dzaratin / kaeran yarah myang waman / yakmal maskala dzaratin / saran yarah sayêkti / **amal sakêlaring sêmut / ålå bêcik pinanggyå / êndi tâ liré kang margi / amrih mulyå gêgulangên saking sastra //**
(SGB/Sin/p24/g6-9)

Hal tersebut berasal dari dalil al-Qur'an 'Ya'mal mistqāla dzarratin khoiran yarah. Maman ya'mal mistqāla dzarratin syarran yarah' yang artinya, sesungguhnya amal yang hanya sebesar semut baik atau buruk tetap akan dihitung. (Ayat) tersebut menyiratkan jalan untuk hidup mulia. Hal ini adalah sebagian dari ajaran sastra.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih tumindak saé ingkang katindakakên dhatêng priyantun sanès badhé pinaringan piwalês ingkang luwih. Piwalês mênikå botên namung kanggé dhiri pribadinipun, nanging ugi kanggé têdhak turunipun.

c. Nêbihi kanisthan

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikå nêbihi pratingkah nisthå. Bab mênikå kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ing ngandhap mênikå.

lamun sirå mrih arjaning dhiri / ing ngêdohnå barang tindak nisthå / kang tan patut lan ing akèh / miwah walêring guru / Gusti lawan bapå myang kaki / babu myang sanak tuwå / wajibing nituhu / marmanirå angung warah / amrih hayu åjå kongsi nêmu sisip / dadyå asihing rågå //
(SGB/Dha/p7/g1-7)

Apabila manusia ingin selamat, jauhi perbuatan nista, perilaku yang tidak pantas dan perbanyak menurut pada larangan guru, Gusti, bapak, simbah, ibu dan saudara yang lebih tua dengan sungguh-sungguh. Karena (mereka) mengajari supaya selamat jangan sampai bertemu musibah, dan menjadi sayang kepada dirinya sendiri.

pramilå dipuncêgahå / åjå amrih marang pênggawé nisthip / wirang amêmurung laku / murungkên kanugrahan / kawruhånå rumêkså ing raganipun / makluk sakisining jagad / alêngå nêdyå bilahi //
(SGB/Pang/p30/g1-2)

Maka cegahlah, agar jangan berperilaku nista. Perilaku nista hanya akan menghalangi langkah dan menghambat anugrah. Pelajarilah cara untuk menjaga badan, agar makhluk seisi dunia tidak memiliki keinginan untuk mencelakakan.

kang supâyâ dèn prayitnâ lalampahan / **âjâ kongsi gêngingsir / rumêksèng tyas arjâ / âjâ tumibèng nisthâ** / tur yèn wus manggih bilahi / kang manah muyab / panrimané lir anjing //
(SGB/Dur/p5/g2-4)

Agar diperhatikan dan hati-hati dalam berperilaku. Jangan sampai terombang-ambing dalam menjaga keselamatan hati, tidak terjerumus dalam kenistaan. Dan jika sudah menemui celaka, hatinya tidak tentram. Pasrahnya seperti anjing.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtosi bilih manungsâ kêdah nêbihi nisthâ. Anggènipun nêbihi kanthi cârâ manut ing piwulanging guru, priyantun sêpuh sâhâ pâra sêdhèrèk. Sanèsipun ugi kanthi cârâ nindakakên prêntahing Gusti kanthi saèstu. Kanthi cârâ mênikâ manungsâ badhé pikantuk kêslamêtan milâ botên bêbayani dhirinipun piyambak.

Saking pupuh mênikâ ugi kaandharakên bilih priyantun ingkang nindakakên nistha mênikâ tansah pinanggih musibat. Tyasipun priyantun mênikâ ugi botên ayem raganipun ugi risak.

d. Nêbihi botoh sâhâ goroh

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungsâ kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikâ supados manungsâ gêsang mênikâ botên nindakakên prakawis awon, kadostâ bobotohan, adu kêwan, sâhâ goroh. Bab mênikâ kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ing ngandhap mênikâ

anom tuwâ èstri priyâ / gêdhé cilik sudagar miwah tani / sanadyan kang bangsâ luhur / yèn ngambah bobotohan / adu-adu rêrékan apus-pingapus / kurang gawé wong agêsang / dadyâ kasukaning éblis //
(SGB/Pang/p7/g1-7)

Tua-muda, pria-winata, besar-kecil, saudagar dan petani, walaupun datang dari bangsa yang luhur, jika sudah melakukan judi/taruhan, mengadu (hewan), merekayasa, melakukan penipuan, akan menjadi manusia pemalas dan menjadi kesukaan iblis.

upåmå doså ing jagat / yèn manungså bobotoh mamadati / doså lårå kukum lampus / sêdéné doså pêjah / wus tan patut cêdhak lan budi rahayu / kaojat bangsané sétan / lir nabi mulad wong kapir //
(SGB/Pang/p24/g1-3)

***Ibarat dosa di dunia, jika manusia berjudi dan mencandu, sakit dosanya dihukum mati.** Sedangkann dosa sudah tidak pantas dekat dengan akal baik dan keselamatan. Dihujat sebagai bangsa setan seperti manusia kafir yang akan dibakar oleh nabi.*

madati lawan botohan / bårå babu nirå pênggawé éblis / wus tan kêna pinrih hayu / jugul imuling ajar / kumprung pêngung iku mêrtabatan wêdhus / lumuh pênggawé mring sukma / dhêmên dadi gêmbring baring //
(SGB/Pang/p28/g1-2)

***Mencandu dan berjudi itu ayah ibunya perbuatan iblis.** Sudah tidak bisa lagi mendapat keselamatan. Penggantinya tidak tahu malu akan nasehat, bodoh dan martabatnya sama dengan kambing. Sungkan berperilaku untuk dirinya, senang menjadi orang yang tidak tahu tata karma.*

Saking pupuh mênikå sagêd katingal bilih manungså mênikå kaprêntah supados nêbihi bobotohan, adu kêwan, sårå gogorohan. Sintên kêdawon ingkang nindakakên salah satunggaling prakawis mênikå têtmtu dados manungså ingkang kêséd sårå dipunrêmêni déning iblis. Ingkang sinêbut kêséd mênikå botên purun nguwat dhirinipun piyambak, botên prêduli dhatêng sasåmå sårå piyaambakipun. Bab mênikå ssampun têtmtu dadosakên iblis rêmên sårå gampil nglêbêtakên manungså anèng nråå.

Saking pupuh mênikå ugi kaandharakên bilih botoh mênikå tumindakipun eblis. Manawi priyantun gêsang nindakakakên prakawis mênikå, saéstu badhé pinaringan laknat saking Gusti.

e. Nêbihi madat

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênika supados manungså nêbihi madat. Bab mênika kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ing ngandhap mênika.

malih margané cilåkå / yèn wong urip nyênyêkrok mêmadatai / anggêgulang mangan apyan / iku bubrah ing tâtå / rågå rusak bêncirih mring karya ngêpyuk / nèng donyå manggung sungkanan / umur irå mëndap mêtîp //
(SGB/Pang/p13/g1-7)

Penyebab celaka yang lain adalah jika hidup orang itu hanya untuk merokok dan mabuk. Hanya belajar untuk makan candu itu sudah merusak aturan. Raga menjadi rusak sehingga mudah terserang penyakit. Di dunia semakin sungkan, usianya hanya tinggal sedikit.

dilalah kudu nèng nråkå / yèn wong urip duwé rékå madati / kasurang kadarung-darung / curês ingkang dêrajat / calimuté tan mari luput sinêmbur / sanadyan tâ wong wibåwå / yèn ngambah kalih prakawis //
(SGB/Pang/p23/g2-4)

Bagaimanapun juga harus di neraka. Jika manusia itu mempunyai keinginan menyandu, celakanya tidak habis-habis, derajatnya semakin hilang, kesenangannya mencuri juga tidak sembuh lupa terobati. Meskipun orang tersebut berwibawa, jika sudah melakukan dua perkara (berjudi dan mencandu), celakalah hidupnya.

iku luwih siya-siya / kalêng åyå marang kang kari-kari / sanadyan mring jasadipun / rusak tanpå kêrånå / awiwitan margå saking nalar busuk / mamadatai lawan bangsat / katulå-tulå kêtali //
(SGB/Pang/p33/g2-4)

Itu lebih sia-sia, lebih baik dilakukan terhadap yang sudah-sudah. Meskipun jasadnya rusak tanpa penyebab, ini akibat dari akal yang busuk, mencandu dan berbuat bangsat. Hidupnya selalu mengalami kesengsaraan.

Ing pupuh mênika dipunsêbutakên supados manungså nêbihi madat.

Iningkang kasêbut madat inggih mênika rokok sâhå mênåpå kêdawon ingkang dadosakên mabok. Madat mênika dadosakên rågå risak sâhå damêl kêséd.

Manungså ingkang gêsangipun ssampun mêmadat mênikå botên badhé mari kanthi cêpêt. Gêsangipun tansåyå sangsårå sårå dêrajatipun tansåyå mêdhak. Botên gadhah kancå sårå sêdhèrèk ingkang prêduli dhatêng dhiri pribadinipun. Milå supados sêlamêt anggènipun gêsang, manungså kêdah nêbihi madat.

f. Nahan håwå nêpsu

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikå supados manungså nahan håwå nêpsunipun. Bab mênikå kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ing ngandhap mênikå.

ala-alané manungså / nora kalap ing sahwad ngapirani / prandéné sêngguh gumagus / mêkså angingu rayat / kang sinuprih namung ngambil karyanipun / umuk katonå wong lanang / **sasap-sasaping** ngaurip // (SGB/Pang/p22/g1-2)

Seburuk-buruknya manusia jangan menurut apa yang menjadikan sahwat, seperti merasa paling tampan dan terpaksa dalam mengayomi rakyat. Yang dipamrihi hanya untuk mengambil perilaku sombong agar terlihat sebagai pria sejati. Yang demikian ini adalah cobaan hidup.

ywå calimut lan åjå goroh ing ujar / lan malih toging urip / **pêng-pênganing tékat / tan kênå api ora / gêrgêt saut båndhå wani** / ywå dadi bérak / yèn wani iku bécik // (SGB/Dur/p71/g3-5)

Jangan suka mencuri dan berbohong dalam berbicara apa lagi sampai mati. Tekad yang baik itu jangan sampai terbawa nafsu berani untuk mencuri. Jangan menjadi orang kotor, jika berani jadilah orang yang baik.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih manungså ingkang botên sagêd håwå nêpsunipun badhé nyilakani dhirinipun piyambak. Ingkang dipunsêbut nêpsu antawisipun inggih mênikå gumagus, gadhah pêpinginan dhatêng barangipun priyantun sanès, sårå gumêdhé. Prakawis mênikå manawi katindakakên namung badhé nyilakani, milå kêdah dipuntilar.

g. Narimå kanthi saé

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikå supados manungså sinau nrimå kanthi saé (tawakal). Bab mênikå kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbring Baring* ing ngandhap mênikå.

iyå kono ênggoné uwong narimå / bahyanira pan uwis / iku kukumolah / adiling pênagiyan / inguni utang bilahi / angrusak nalar / mulané analuri // (SGB/Dur/p9/g1-2)

Demikianlah yang disebut dengan orang yang pasrah. Musibah yang ditemuinya akan berakhir. Hal tersebut telah menjadi hukum Alloh, adil dalam perhitungan atas hutang dahulu yang menyebabkan celaka, merusak akal/pikiran. Oleh karena itu contohlah yang sudah-sudah.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih priyantun ingkang tawakal kanthi saé têmtu sêlamêt sâhå têbih saking cilåkå. Tawakal ingkang lêtês mênikå sasampunipun ikhtiyar. Ikhtiyar mênikå wontên tigå, inggih mênikå ngatosakên piwulang, mantêp ing manah, sâhå tansah nindakakên tumindak saé. Saumpami tigang prakawis mênikå sampun sagêd katindakakên, manah mênikå badhé lêm pêng sâhå mantêp botên nindakakên prakawis ingkang awon. Sampun ngantos tawakal kanthi lêpat inggih mênika pasrah tanpå ikhtiyar.

Pérangan saking tawakal mênikå sampun kagarisakên, manungså botên kênging nyacat dalil sâhå kukum Gusti. Supados tawakalipun lêtês, manungså kêdahipun takên pundi ingkang bêtik kanggé dhiri pribadinipun, salah satunggaling inggih mênikå kanthi cârå munajat dhumatêng Gusti. Kanthi cârå mênikå manungså badhé pinaringan kêslamêtan.

h. Kêdah mantêp, botên ginggang anggènipun nindakakên nalar

Piwulang *moral* salajêngipun ingkang gayutipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun inggih mênikå supados manungså botên ginggang anggènipun nindakakên nalar. Bab mênikå kaandharakên saking pêthilan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ing ngandhap mênikå.

ingran tablêh angêstokakên ing nalar / migatêkên ngrêh bêcik / sêngkut kandêl manah / iku ugêring gêsang / **nora kêna minyak-minyik / wong ulah nalar / tigå praboting budi //**
(SGB/Dur/p39/g5-6)

Yang disebut tabligh adalah meneruskan akal, memperhatikan perkara yang baik. Teguh dan tebal hatinya. Itulah aturan hidup. Tidak boleh ragu-ragu dalam bertindak dengan menggunakan akalnya. Tiga hal inilah yang menjadi bagian budi.

krêntêg nyânå tinulis kalam muktada / puji pratingkah lathi / tinulis ing mubram / **pêsthi tan kêna ginggang / nora kêna wêdi-wêdi / tan kêna tuwas / manungså amrih luwih //**
(SGB/Dur/p47/g4-7)

Keinginan dan pengira itu ditulis dalam kalam muktada. Pujian dan tingkah laku mulut ditulis dalam kalam mubram. Semestinya tidak boleh ragu-ragu, takut-takut dan was-was, supaya bisa mendapat kelebihan.

åjå nganti jalmå anggulang manah was / was-was manuting éblis / yêkti nora bakal / ing prånå iman rusak / nalar wêdi dadi silip / wong jêrêh jarah / jêjêroané sêpi //
(SGB/Dur/p72/g1-2)

Jangan sampai manusia belajar menjadi was-was, menuruti iblis. Sesungguhnya tidak akan iman dalam hati rusak, ketakutan menjadi kebohongan. Penakut itu penurut karena dalam hatinya sepi.

nora kêna banyak-minyak kang panêmbah / wêdi was-was kuwatir / kumitir tyas bubrah / dudu êmpaning sêmbah / lan gunå satâtå prapti / namung ngarahå / bèr panggah surå wani //
(SGB/Dur/p87/g1-2)

Tidak boleh menjadi hamba yang ragu, penakut, was-was, dan khawatir. Khawatir hatinya rusak itu bukanlah ibadah, dan kegunaan aturan ini

sampai akhir hanya untuk mengarahkan agar penuh keselamatan dan keberanian.

Saking katrangan kasêbut sagêd dipunmangrêtos bilih priyantun gêsang mênikå kêdah mantêp. Manahipun botên kênging ginggang anggènipun nindakakên nalar. Pérangan mênikå sampun nêdahakên bilih kanthi nalar ingkang mantêp manungså badhé pinaringan kasêlamêtan.

Saking pupuh mênikå ugi kaandharakên bilih wawa-was, kuwatir, sårå ginggang mênikå sipatipun eblis. Milå sagunging gêsang mênikå kêdah nilar sipat mênikå. Kanthi mantep, botên ginggang mênikå gêsang manungså badhé rahayu.

BAB V PANUTUP

A. Dudutan

Adhédhasar ancasing panalitèn, asiling panalitèn, sàhå pirêmbagan *teks Sêrat Gêmbiring Baring* sagêd kapêndhêt dudutanipun. Wondéné dudutanipun kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. Inventarisasi Naskah Sêrat Gêmbiring Baring

Inventarisasi naskah Sêrat Gêmbiring Baring ing panalitèn mênikå dipunlampahi kanthi *studi katalog* sàhå *pengamatan langsung* utawi mangrêtos piyambak kawontênaning *naskah*. Saking *inventarisasi naskah* kasêbut kapanggihakên pitung *naskah Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang satunggal irah-irahan, sàhå tigang *naskah* ingkang satunggal *korpus*, inggih mênikå *naskah Sêrat Gêmbiring* sàhå satunggal *naskah Sêrat Sipatulwijrå*.

Wondéné ingkang dipunginakakên kanggé *sumber data* panalitèn mênikå inggih *teks Sêrat Gêmbiring Baring* ingkang kawrat ing salêbêting bèndhêl *naskah Sêrat Prânâcitrå*. Bèndhêl *naskah* kasêbut inggih *koleksi* Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta.

2. Deskripsi Naskah Sêrat Prânâcitrå sàhå Teks Sêrat Gêmbiring Baring

Irah-irahaning *naskah* sàhå *teks* ingkang dipunginakakên wonten panalitèn mênikå inggih *naskah naskah Sêrat Prânâcitrå* sàhå *teks Sêrat Gêmbiring Baring*. Irah-irahan kasêbut kapanggihakên wontên ing *Katalog Manuskrip Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta* kanthi *kode* 95/R00171. Katrangan ngéngingi irah-

irahaning *naskah* mênika kasêrat wontên samaking *naskah* sâhâ katrangan ngéngingi irah-irahaning *teks* kasêrat ing kâcâ 102.

Kawontênanipun *naskah Sêrat Prânâcitra* mênika taksih saé, sêratanipun ugi taksih cêthâ milâ gampil dipunwaos. Kacaning *naskah* mênika jangkêp botên wontên ingkang ical. *Naskah*-ipun kajilid ngginakakên dondoman ingkang taksih kêncêng. *Naskah Sêrat Prânâcitra* mênika kalêbêt jinis *naskah* piwulang ingkang kasêrat kanthi dhapukan sêkar mაცაპა. Isinipun *naskah* mênika wontên 16 *teks*. Wondéné *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika *teks* ingkang kaping ênêm.

Teks Sêrat Gêmbring Baring mênika kasêrat mawi aksârâ Jâwâ carik ingkang wujud sêratanipun *kombinasi*. *Sikap* aksaranipun miring manêngên sâhâ kasêrat ngginakakên mangsi warni cêmêng. Basaning *teks* mênika ngginakakên bâsâ Jawi énggal ragam ngoko. *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika kadhapuk kanthi wujud dhapukan sêkar mაცაპა ingkang kapérang dados sakawan pupuh. Pupuhipun inggih mênika sinom, dhandhanggulâ, pangkur, sâhâ durmâ. Wondéné gunggungipun pādâ *teks Sêrat Gêmbring Baring* mênika wontên 200 pādâ.

3. *Transliterasi sâhâ Suntingan Teks Sêrat Gêmbring Baring*

Transliterasi ingkang dipunginakakên inggih mênika *transliterasi standar*. *Transliterasi standar* mênika kalampahan kanthi alih tulis, inggih mênika alih tulis saking aksârâ Jâwâ dhatêng aksârâ *latin* adhêdhasar *ejaan* ingkang sampun dipunsêmpurnakakên. Ancasing ngginakakên *transliterasi standar* mênika supados nggampilakên anggènipun maos sâhâ mangrêtos *teks Sêrat Gêmbring Baring*, milâ nggampilakên lampahing panalitèn salajêngipun, inggih mênika damêl *suntingan teks sâhâ terjemahan teks*-ipun.

Suntingan teks Sêrat Gêmbring Baring kalampahan kanthi ngginakakên *metode suntingan edisi standar*. Lampahipun *suntingan teks* mênikå kanthi cârå ngéwahi kalêpatan-kalêpatan ingkang wontên ing salêbêting *teks Sêrat Gêmbring Baring*. Anggènipun ngéwahi kalêpatan mênikå awujud nambahi, ngirangi, mênåpå déné nggantos aksårå, wandå utawi têmbung ingkang dipunjumbuhakên kaliyan *ejaan* ingkang sampun lumampah sårå *kamus Baoesastra Djawa*, satêmah sagêd jumbuh sårå *kontekstual*.

Sasampunipun damêl *suntingan teks*, kalajêngakên damêl cathêthan éwah-éwahaning *teks* sårå andharanipun wontên ing *aparatur kritik*. Ancasing damêl *aparatur kritik* mênikå supados pamaos sagêd mangêrtosi dhêdhasaring éwah-éwahanipun.

4. Terjemahan Teks Sêrat Gêmbring Baring

Metode terjemahan teks ingkang dipunginakakên inggih mênikå *terjemahan harfiah*, isi sårå *terjemahan bebas*. *Terjemahan teks* wontên panalitèn mênikå ngéwahi basaning *teks* utawi bâså sumbêripun, inggih mênikå bâså Jawi dhatêng bâså sasaranipun, inggih mênikå bâså Indonesia. Ing *terjemahan teks* mênikå wontên têmbung-têmbung ingkang botên dipun-*terjemah*-akên, nanging bab mênikå sampun kaandharakên ing cathêthan *terjemahan*.

5. Piwulang Moral ing Salêbêting Teks Sêrat Gêmbring Baring

Teks Sêrat Gêmbring Baring mênikå ngêwrat piwulang *moral* kanggé pagêsan manungså supados tansah rahayu ing donyå sårå akhêrat. Piwulang *moral* ing salêbêting *teks Sêrat Gêmbring Baring* kapérang dados tigå, inggih

mênikå piwulang *moral* ingkang gayut antawisipun manungså dhumatêng Gusti, manungså kaliyan priyantun sanès sårå manungså kaliyan dhiri pribadinipun.

Piwulang *moral* ingkang gagayutan antawisipun manungså dhumatêng Gusti inggih mênikå, manungså kédah èstu anggènipun ndédongå, sampun ngasorakên piwulanging Gusti, nêtêpi *sidiq, amanah, tabligh*, sårå nêbihi *khianat, kitman* sårå *gidib*, sårå nêtêpi rukuning Islam. Wondéné piwulang *moral* ingkang gagayutan antawisipun manungså kaliyan priyantun sanès, inggih mênikå nêbihi nalar ingkang busuk, wajib anggêgulang tumindak ingkang saé, sårå tansah srawung sårå njagi tåtå krami.

Inkang pungkasan inggih mênikå piwulang *moral* ingkang gagayutan antawisipun manungså kaliyan dhiri pribadinipun. Piwulang *moral*-ipun inggih mênikå tansah pados ngèlmi, wajib ngamalakên tumindak saé, nêbihi kanisthan, nêbihi botoh sårå goroh, nêbihi madat, nahan håwå nêpsu, narimå kanthi saé, sårå kédah mantêp, botên ginggang anggènipun nindakakên nalar.

B. Implikasi

Adhêdhasar asiling panalitèn sårå pirêmbagan *teks Sêrat Gêmbring Baring* ingkang sampun kaandharakên ing bab IV, *implikasi* panalitèn mênikå kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. Asiling *deskripsi naskah, transliterasi, suntingan*, sårå *terjemahan teks* minångkå pandom saking ancasipun *metode* panalitèn *filologi*.
2. Tumrap pamaos umum, piwulang utawi *ajaran moral* ingkang kawrat ing salêbêting *teks Sêrat Gêmbring Baring* taksih jumbuh kaliyan pagêsan

samênikå. Kanthi makatên piwulang *moral*-ipun sagêd kaginakakên ing gêsang bêbrayan samênikå.

C. Pamrayogi

Adhêdhasar panalitèn ingkang sampun katindakakên, pamrayogi panalitèn mênikå kaandharakên ing ngandhap mênikå.

1. *Teks Sêrat Gêmbiring Baring* mênikå taksih prêlu dipuntliti malih kajumbuhakên kaliyan bab sanèsipun. Upamanipun, bab bâså utawi sanèsipun.
2. Panalitèn *naskah-naskah* Jawi taksih prêlu katindakakên kanggé nglêstantunakên isining *teks*, sâhå piwulang ing salêbêting *teks* ingkang taksih sagêd kajumbuhakên ing pagêsangan samênikå.

KAPUSTAKAN

A. *Manuskrip*

Sêrat Gêmbring Baring ing bèndhêl naskah *Sêrat Prâncitrâ* koleksi Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta kanthi kode 95/R00171.

B. *Pustakå*

Baroroh-Baried, Siti dkk. 1994. *Pengantar Teori Filologi*. Yogyakarta: Badan Penelitian dan Publikasi Fakultas (BPPF) Seksi Filologi, Fakultas Sastra Universitas Gadjah Mada.

_____. 1985. *Pengantar Teori Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

Behrend, T.E. (et al). 1990. *Katalog Induk Naskah-Naskah Nusantara Jilid I Museum Sono Budoyo Yogyakarta*. Jakarta: Djambatan.

Darusuprpta, dkk. 1990. *Ajaran Moral dalam Susastra Suluk*. Jakarta: Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

_____. 1984. "Beberapa Masalah Kebahasa dalam Penelitian Naskah". *Widyaparwa* Nomor 26 Oktober. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa Departemen P & K.

de Vos, H. 1987. *Pengantar Etika*. Yogya-karta: Tiara Wacana.

Departemen Pendidikan dan Kebudayaan. 1997. *Kamus Besar Bahasa Indonesia*. Jakarta : Balai Pustaka.

Djamaris, Edward. 2002. *Metode Penelitian Filologi*. Jakarta: CV Manasco.

_____. 1977. *Filologi dan Cara Kerja Penelitian Filologi*. Jakarta: Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa.

Giradet, Nikolaus. 1983. *Descriptive Catalogue of the Javanese Manuscripts and Printed Books in the Main Libraries of Surakarta and Yogyakarta*. Wisbaden: Franz Steiner Verlag GMBH.

- Hadiatmaja, Sarjana dan Kuswa Endah. 2010. *Filsafat Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- Haricahyono, Cheppy. 1995. *Dimensi-dimensi Pendidikan Moral*. Semarang: IKIP Semarang Press.
- Hidayatullah, M. Makhrus. 2013. "Nilai Moral dalam *Serat Pedhalangan Lampahan Babad Wanamarta* Karya Purwadi". *Jurnal Program Studi Pendidikan Bahasa dan Sastra Jawa Universitas Muhammadiyah Purworejo*, vol 02, no 04, hlm.1-15.
- Kaelan. 2005. *Metode Penelitian Kualitatif Bidang Filsafat*. Yogyakarta: Paradigma.
- Lindsay, Jennifer, R.M. Soetanto, dan Alan Feinstein. 1994. *Katalog Induk Naskah-naskah Nusantara: Kraton Yogyakarta. Jilid 2*. Jakarta: Djambatan.
- Magnis Suseno, Franz. 1988. *Etika Jawa Sebuah Analisa Falsafi Tentang Kebijaksanaan Hidup Jawa*. Jakarta; Gramedia Pustaka Utama.
- Mardiarsito, L. 1981. *Kamus Bahasa Jawa Kuna-Indonesia*. Ende-Flores: Penerbit Nusa Indah.
- Mulyani, Hesti. 2012b. *Membaca Manuskrip Jawa*. Yogyakarta: Kanwa Publisher.
- _____. 2011. *Komprehensi Tulis. Gêgaran Mata Kuliah Komprehensi Tulis Jawa*. Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- _____. 2009. *Teori Pengkajian Filologi*. Diklat (untuk Lingkungan Terbatas) Mata Kuliah Filologi Jawa pada Jurusan Pendidikan Bahasa Daerah Fakultas Bahasa dan Seni Universitas Negeri Yogyakarta.
- Nurdiyantoro, Burhan. 2012. *Teori Pengkajian Fiksi*. Yogyakarta: Gadjah Mada University Press.
- Poerwadarminta. W.J.S. 1939. *Baoesastra Djawa*. Groningen, Batavia: J.B Wolters' Uitgevers-Maatschappij N.V.
- Ratna, Nyoman Kutha. 2007. *Teori, Metode, dan Teknik Penelitian Sastra*. Yogyakarta: Pustaka Pelajar.

Tim Penyusun. 2013. *Panduan Tugas Akhir*. FBS UNY.

Tim Penyusun. 1991. *Pedoman Ejaan Bahasa Jawa yang Disempurnakan*. Yogyakarta: Balai Penelitian Bahasa bekerja sama dengan Panitia Kongres Bahasa Jawa 1991.

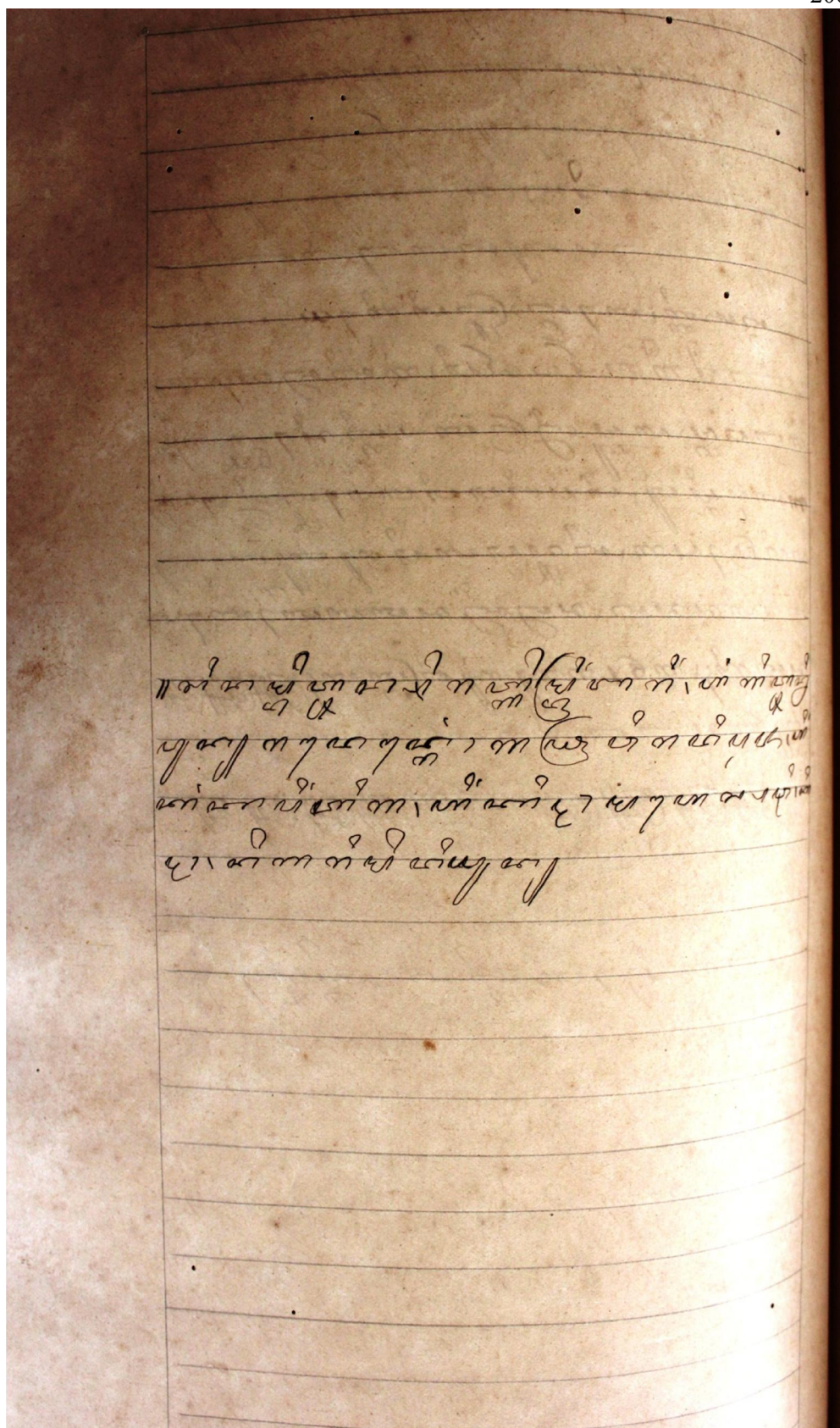
Tim Penyusun. 1977. *Kamus Istilah Filologi*. Proyek Penelitian Bahasa dan Sastra Indonesia dan Daerah, Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa, Departemen Pendidikan dan Kebudayaan.

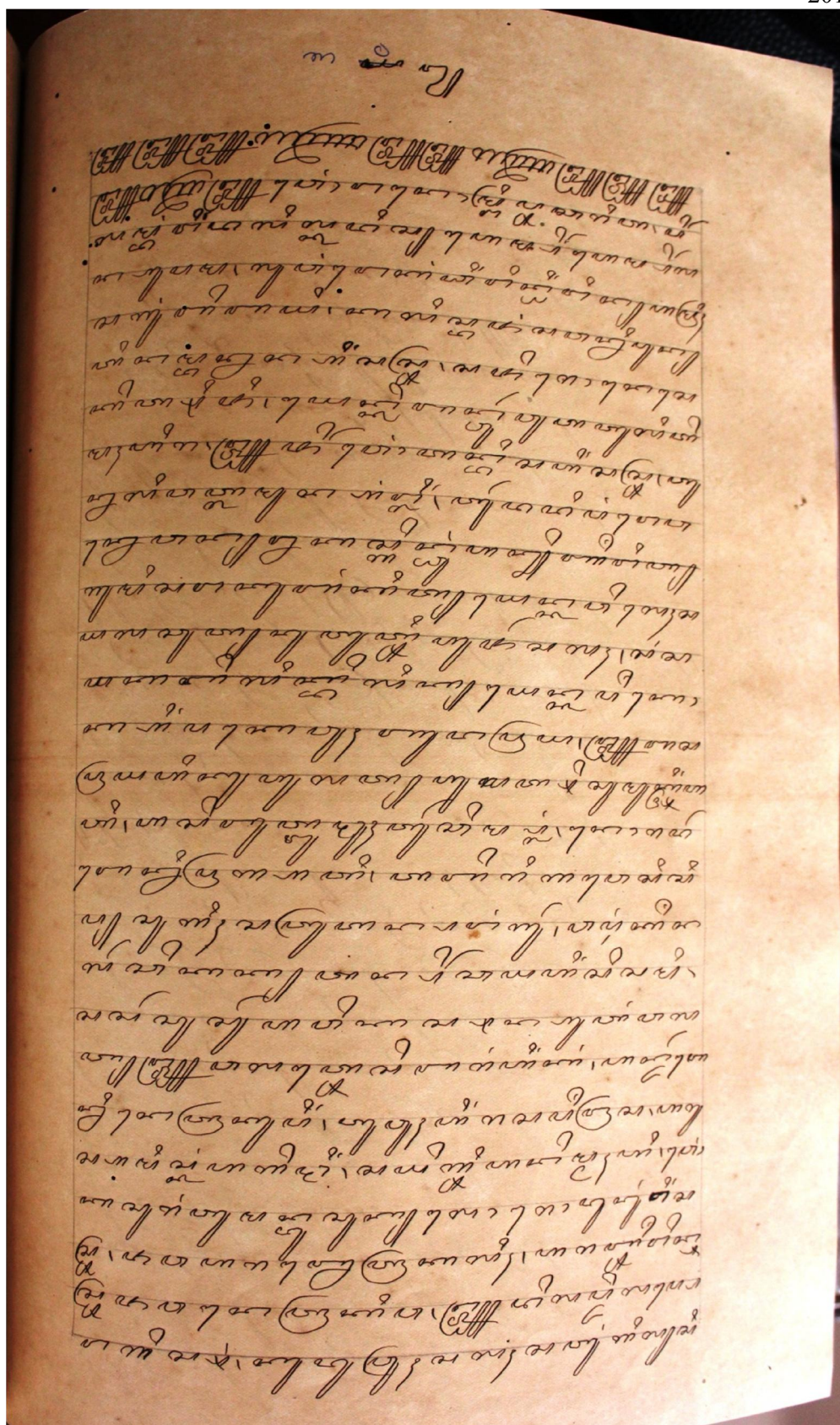
C. Internet

Putri, Tri Shina. 2012. Pendidikan Moral. www.skooci.blogspot.com/2012/10/pendidikan-moral_8.html. Diakses tanggal 4 April 2014.

LAMPIRAN

Teks Sêratan Astå utawi Carik Sérat Gembring Baring Kasimpên ing
Perpustakaan Balai Bahasa Yogyakarta

57

1. Die erste Art der ...
 2. Die zweite Art der ...
 3. Die dritte Art der ...
 4. Die vierte Art der ...
 5. Die fünfte Art der ...
 6. Die sechste Art der ...
 7. Die siebente Art der ...
 8. Die achte Art der ...
 9. Die neunte Art der ...
 10. Die zehnte Art der ...
 11. Die elfte Art der ...
 12. Die zwölfte Art der ...
 13. Die dreizehnte Art der ...
 14. Die vierzehnte Art der ...
 15. Die fünfzehnte Art der ...
 16. Die sechzehnte Art der ...
 17. Die siebenzehnte Art der ...
 18. Die achtzehnte Art der ...
 19. Die neunzehnte Art der ...
 20. Die zwanzigste Art der ...
 21. Die einundzwanzigste Art der ...
 22. Die zweiundzwanzigste Art der ...
 23. Die dreiundzwanzigste Art der ...
 24. Die vierundzwanzigste Art der ...
 25. Die fünfundzwanzigste Art der ...
 26. Die sechsundzwanzigste Art der ...
 27. Die siebenundzwanzigste Art der ...
 28. Die achtundzwanzigste Art der ...
 29. Die neunundzwanzigste Art der ...
 30. Die hundertste Art der ...

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written in a dark ink on aged, slightly discolored paper. The script is dense and flowing, characteristic of 18th or 19th-century handwriting. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, filling most of the page. The ink shows some fading and bleed-through from the reverse side. The paper has a visible texture and some minor staining, particularly towards the bottom right corner.

Handwritten text in Burmese script, likely a religious or historical document, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, showing signs of wear and discoloration. The script is a traditional form of Burmese, possibly from the 19th century. The document appears to be a page from a larger work, with some text visible at the top and bottom edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a historical document or manuscript. The text is written on a single page, oriented vertically. The script is dense and flowing, characteristic of early modern handwriting. The page is numbered 210 in the top right corner. The text appears to be a list or a series of entries, possibly related to a legal or administrative record. The handwriting is in a dark ink, and the paper shows signs of age and wear.

mm 6.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written in a single column, filling most of the page. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The page is numbered 'mm 6.' at the top left. The text appears to be in a historical or religious context, possibly a liturgical book or a personal diary. The handwriting is consistent throughout the page, suggesting a single scribe. The paper is aged and slightly discolored, with some visible wear and tear at the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written in a single column, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of historical cursive. There are several lines of text, with some lines starting with a large, decorative initial letter. The page is numbered 215 in the top right corner.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written in a single column, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of early modern cursive. The page is numbered 216 in the top right corner. The text appears to be a continuous passage, possibly a letter or a section of a larger work. The handwriting is consistent throughout, with some variations in ink density and line spacing. The paper shows signs of age, with some discoloration and wear along the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written on aged, slightly discolored paper. The handwriting is dense and fills most of the page. At the top, there is a small, faint heading or title. The text appears to be a continuous narrative or a list of items, with some lines starting with capital letters. The ink is dark, and the overall appearance is that of an old, well-preserved document.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is written in a single column, starting from the top right and moving downwards. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The paper shows signs of wear, including creases and discoloration. The text is written in a dark ink, possibly iron gall or a similar dark pigment. The overall appearance is that of a historical document, possibly a personal letter or a page from a diary.

m. 23 m.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript. The text is written in a single column, filling most of the page. It appears to be a list or a series of entries, possibly related to a calendar or a record of events. The script is dense and flowing, characteristic of early modern handwriting. The page is numbered 219 in the top right corner, and the text is preceded by a small heading "m. 23 m." at the top center.

၁၅
၁၆
၁၇
၁၈
၁၉
၂၀
၂၁
၂၂
၂၃
၂၄
၂၅
၂၆
၂၇
၂၈
၂၉
၃၀
၃၁
၃၂
၃၃
၃၄
၃၅
၃၆
၃၇
၃၈
၃၉
၄၀
၄၁
၄၂
၄၃
၄၄
၄၅
၄၆
၄၇
၄၈
၄၉
၅၀
၅၁
၅၂
၅၃
၅၄
၅၅
၅၆
၅၇
၅၈
၅၉
၆၀
၆၁
၆၂
၆၃
၆၄
၆၅
၆၆
၆၇
၆၈
၆၉
၇၀
၇၁
၇၂
၇၃
၇၄
၇၅
၇၆
၇၇
၇၈
၇၉
၈၀
၈၁
၈၂
၈၃
၈၄
၈၅
၈၆
၈၇
၈၈
၈၉
၉၀
၉၁
၉၂
၉၃
၉၄
၉၅
၉၆
၉၇
၉၈
၉၉
၁၀၀

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written on aged, slightly discolored paper. The script is dense and fills most of the page. There is a small, illegible mark or signature at the top center of the page.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of historical cursive. There are some larger, more decorative initials or flourishes interspersed throughout the text. The paper shows signs of age, including slight discoloration and wear along the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, with some lines starting with a large, ornate initial letter. The script is dense and flowing, characteristic of 17th or 18th-century handwriting. The paper shows signs of age, including discoloration and some wear along the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written in a single column, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of historical cursive. There are some larger, more decorative initials or headings interspersed within the main body of text. The page is numbered 225 in the top right corner.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript. The text is written on aged, slightly discolored paper. The script is dense and fills most of the page, with some lines starting with large, ornate initials. The handwriting is consistent throughout, suggesting a single scribe. The text appears to be a continuous passage, possibly a letter or a section of a larger work.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written in a single column, flowing from top to bottom. The script is dense and characteristic of early modern European handwriting. The page is numbered 228 in the top right corner. The text appears to be a continuous passage, possibly a letter or a section of a larger work. The ink is dark, and the paper shows signs of age and wear.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript. The text is written on a single page, numbered 229 in the top right corner. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The text is arranged in approximately 20 lines, filling most of the page. The handwriting is characteristic of the 16th or 17th century. The page is slightly aged and shows some wear.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or a page from a book. The text is written in a dark ink on a light-colored paper. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The text is arranged in a single column, with the lines of writing following the curve of the page. The handwriting is characteristic of the 17th or 18th century, possibly from a European or American source. The text is difficult to decipher due to the cursive style and the lack of punctuation.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of historical cursive. There are some large, stylized initial letters or symbols at the beginning of certain lines. The paper shows signs of age, including slight discoloration and wear along the edges.

[illegible]

167.
m
The text on this page is written in a cursive script, likely a form of shorthand or a specific dialect. It consists of approximately 25 lines of text, written in a single column. The script is highly stylized, with many loops and flourishes. The text is written on a piece of aged, slightly discolored paper. The handwriting is consistent throughout the page, suggesting a single scribe. The overall appearance is that of a historical manuscript or a personal journal entry.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript or letter, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, filling most of the page. The script is dense and flowing, characteristic of historical cursive. There are some larger, more decorative initials or flourishes interspersed throughout the text. The paper shows signs of age, including slight discoloration and wear along the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript. The text is written on a single page, numbered 235 in the top right corner. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The text is arranged in approximately 20 lines, with some lines starting with a large initial letter. The handwriting is characteristic of the 16th or 17th century. The page is slightly aged and shows some wear.

Handwritten text in a cursive script, likely a musical score or a list of names, written on aged paper. The text is arranged in approximately 20 horizontal lines, with some lines containing musical notation (e.g., clefs, notes, and bar lines). The handwriting is dense and flowing, characteristic of 18th or 19th-century manuscript notation. The paper shows signs of age, including discoloration and slight wear at the edges.

Handwritten text in a cursive script, likely a manuscript page. The text is written on a single page, oriented vertically. The script is dense and flowing, with many ligatures and flourishes. The page is numbered 238 in the top right corner. The text appears to be a continuous passage, possibly a letter or a section of a larger work. The handwriting is characteristic of the 16th or 17th century. The page is slightly aged and shows some wear.

